

Vlagyimir Viszockij: Az én Hamletem (vers) 3
Én nem akartam senkit sem tanítani! (Beszélgetés Hobóval, 1. rész) 6
Hobo: Séta a Pére Lachaise temetőben (vers) 13
Tokai Tamás: Az oroszlánhoz (vers) 14
Both Balázs: In memoriam Orbán Ottó (vers) 15
Falvai Mátyás: A Köszlin-szekrény (próza) 16
Püspöky István: Töredékek, Hajnal, Szétszéledt az idő (versek) 23
Oravecz Imre: Kaliforniai fűj (regényrészlet) 25

Bazsányi Sándor – Wesselényi-Garay Andor: „...az újabb építkezés inkább csak ürügy...” (Oravecz Imre: *Betonlapok*) 33
Basa Viktor: Jelenlét, beavatás, irodalom
(Bereményi Géza: *Jézus újságot olvas*) 52
Darvasi Ferenc: „Csoportkép valami rémmeséből”
(Kálmán Gábor: *Nova*) 57
Reichert Gábor: Szerencse le (Falvai Mátyás: *Gépindák*) 60

Wehner Tibor: Árpád-szabvány 64
Nagy Gáspár levele 67
Monostori Imre: 1 levél Nagy Gáspártól 68

Propsz Eszter: Identitás tágítás (Balogh Robert „sváb” drámáiról) 73
Balogh Robert: Hárompercesek (kisprózaciklus) 81
Szálinger Balázs: Vidéki fiatalok Budapesten (vers) 86
Nyerges Gábor Ádám: Feljegyzések készülnek IV. (vers) 88

Én nem akartam senkit sem tanítani! (Beszélgetés Hobóval, 2. rész) 90

A lapzárókon és a borítón Püspöky István munkái

E számunk szerzői:

Balogh Robert költő, író (Pécs), Basa Viktor költő, kritikus (Bp.), Bazsányi Sándor irodalomkritikus (Piliscsaba), Both Balázs költő (Sopron), Darvasi Ferenc író, kritikus (Békéscsaba), Falvai Mátyás író (Győr), Hobo (Földes László) zenész, szövegíró, előadó (Piliscsaba), Jász Attila költő, szerkesztő (Tata), Monostori Imre irodalomtörténész (Tatabánya), Nyerges Gábor Ádám költő (Bp.), Oravecz Imre költő, író, fordító (Szajla), Propsz Eszter irodalomtörténész (Pécs), Püspöky István képzőművész (Bp.), Reichert Gábor kritikus (Tatabánya), Szálinger Balázs költő (Bp.), Tokai Tamás költő (Bp.), Viszockij, Vlagyimir költő, énekes, színész (1938-1980, Moszkva), Wehner Tibor művészettörténész (Bp.), Wesselényi-Garay Andor építészkritikus (Bp.)

AZ ÉN HAMLETEM

Én csupán elmondom egy kicsit versben,
Nincs is többre felhatalmazásom,
Bűnben nemzettek engem, úgy, ahogy kell,
Izzadtan, reszketve a nászágyon.

Tudtam, hogyha elszakadunk a földtől,
Fenn minden sokkal kegyetlenebb lesz.
Mint vérszerinti utód és királyfi,
Trónra törtem, a sors rendelte ezt.

Éreztem, minden úgy lesz, ahogy akarom,
Nem buktam el és sohasem vesztettem,
Társaim, mint atyáik a koronát,
A tanulásban, vívásban úgy szolgáltak engem.

Nem kellett gondolkodnom, hogy mit mondjak,
Könnyen engedtem a szót a szélnek,
Az összes főúri csemeték,
Úgy hittek nekem, mint egy vezérnek.

Reszkettek tőlünk az éjjeliőrök,
Az idő testén rút himlőhely voltam,
Bőrökön háltam, kés hegyéről ettem,
Bokros lovam kengyellel kínoztam.

Tudtam, egyszer azt mondják: „Uralkodj!”
Bélyegével megjelölt a végzet,
Mégmámorosodtam a vérték között,
És túrtam a sok tanárt és könyvet.

Mindig csak a szájjammal mosolyogtam,
Lapos pillantások rossz titkait
El tudtam rejteni, hisz' a Bolond nevelt,
Ő halott már. Ámen, Szegény Yorick.

Még a fosztozkodást is megtagadtam,
Rendjelet, birtokot, előjogokat,
Megsajnáltam a halott apródot,
S szétapostam a zöld hajtásokat.

A vadászat örömét elfeledtem,
Meggyűlöltem paripát, kopót,
Sebzett vad nyomáról visszalovagoltam,
Ostorral vertem agarat, hajtót.

Lassan garázdálkodás váltotta fel
A hétköznapi kedves játékait,
Éjjelente a folyóban titokban
Mostam le a nappal disznóságait.

Ahogy érettebb lettem, egyre butultam,
De nem merültem el az intrikákban,
Nem tetszett a kor és benne az ember,
Magamat inkább a könyvekbe ástam.

Agyam tudásra volt éhes, mint a pók,
Értette azt erőt és a mozgást,
Mire jó a tudomány s a gondolat,
Ha életünk csupa cáfolat, tagadás.

A régi barátokat elvesztettem,
Hálóvá lett Ariadné fonala,
Lenni, vagy nem lenni, ezen tűnődtem,
És ez megoldhatatlan probléma.

Örökké hullámszik a baj tengere,
Mintha kölest szitálnánk hiába,
De kiostáljuk az olcsó választ a
Nyakatekert, furcsa dilemmára.

Az ősök szava hívott a halk neszen át,
Mentem, mögöttem kétségek lopóztak,
A súlyos gondok fölfelé emeltek,
Testem szárnyai a sír felé húztak.

Gyenge bronzá forrasztottak az idők,
Ki sem hültem, már kezdtem szétmállni.
Vért ontottam, mint akárki, s úgy, mint ők,
A bosszúnak nem tudtam ellenállni.

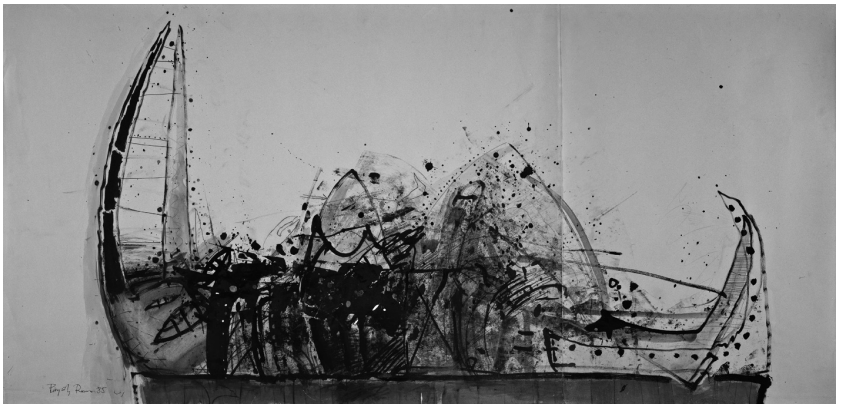
5

Vég előtt a siker - maga a bukás.
Ophélie! Nem hiszek az elmúlásban,
De én, a gyilkos most egyenlő vagyok
Kikkel együtt fekszem a halálban.

Hamlet vagyok, az erőszakot megvetem,
A dán koronára mindig is köptem,
Szerintük csak a trónért téptem számat,
És érte riválisomat megöltem.

Lázálom és fellángolás hasonlók,
Sunyi halál lesi a születést,
A fondorlatos választ nem mi adjuk meg,
És nem leljük a megfelelő kérdést.

(Fordította: Hobo)

– Az, hogy most Tatán ülünk, adja is az apropót, hogy egy számodra emlékeztetéssé vált koncert háttértörténetével kezdjük. 1979-ben volt egy legendás koncertturné országszerte, ahol az Omega előzenekaraként léptetek föl. Itt Tatán

6 ÉN NEM AKARTAM SENKIT SEM TANÍTANI!

Hobóval (Földes Lászlóval)

beszélget Jász Attila

1. rész

Szimpátia az ördöggel blokkot játszottuk, ami négy számból volt összerakva. A Rolling Stonesnak a *Szimpátia az ördöggel*, a Gun *Versenyfutás az ördöggel* és a Doors *Vég című* számának egy részlete („...apám meg akarnak ölni, anyám...”), meg a King Crimson a *XXI. századi skizofrén embere*. Ebben volt egy olyan rész, amiben elhangzik, hogy „nekem minden zsaru bűnöző és minden bűnöző szent”. Ez borította ki a bilét pár hónappal később Budapesten is.

Tatán autogramokat osztogattunk a gyerekeknek a szabadtéri színpad mögött, egy árnyas sétányon, ahova ők be tudtak jutni. Nem voltak sokan, harminc-egyven ember. Miközben osztogattam az autogramokat, odalépett hozzám három rendőr két kutyával. És szó nélkül lefűjtak. Elzavarták a gyerekeket, hogy takarodjanak innen. Lefűjtak, és rámeresztették a kutyákat. A pontosság kedvéért el kell mondani, hogy mindkettőn szájkosár volt. És amikor a kutyák rajtam voltak, a bátor zsaruk, mind a hárman, elkezdtek ütni és rúgni. Nem láttam semmit, lezuhantam a földre, Póka Egon és Benkő László az Omegából odarohantak, üvöltve próbáltak kiszabadítani. És hála Benkő Laci akkori tekintélyének, abbahagyták. Az egészből csak arra emlékszem, ahogy vertek, meg a németjuhászok karmai beleakadtak a trikómba, a kedvenc Rolling Stones trikómba, és leszakították. Ennyire emlékszem az egészből és hihetetlen mulatságosnak tartom.

– *Ez inkább nagyon szomorú és megalázó, nem?*

– Akkor már harmincnégy éves voltam, egy éves volt a HBB, és ma is úgy érzem, rettenetesen megalázó élmény, hogy nem tudsz rendesen védekezni, a kutyák rajtad, semmit sem látsz a könnygáztól. De bennem, miközben

is, az ország egyik legszebb (akkor) szabadtéri színpadán. Akkoriban még nagyon keveset lehetett rólatok tudni, olvasni, hallani. Mégis botrányzenekarként tartottak számon benneteket. A színpad mögötti/melletti ligetesben történt is veled valami botrányos.

– Az történt, hogy a

rugdaltak meg vertek, az dobogott: Csak be ne tiltsák a zenekart. Ez történt Tatán harmincvalahány évvel ezelőtt.

Hobbiból alakítottam a HBB-t harminchárom éves koromban, és igazából itt, a verés közben tudatosult bennem, hogy milyen fontos számomra. Hiszen addig csak a siker részét éltem meg, hogy egy zenekar 7 lemez nélkül eljutott oda, ahova... Nem tudtam, hogy nekem ez ennyire fontos. Akkor már jelentek meg írásaim... Nem számítottam a HBB sikerére, nem gondoltam, hogy ebből fogok élni. Akkor még nem is ebből éltem, hiszen olyan alacsony volt a gázi. „Komoly” tanári állásom volt. Ekkor jöttem rá, hogy megváltoztam, mert a zenekart féltettem, nem a szabadságomat.

– Nyilván ez egy elég kiélezett helyzet volt.

– Ez az érzés csak ilyenkor jön ki belőled. Amíg tapsolnak, meg írnak rólad, vagy imádnak, az megint egy másik dolog. Azóta is ezen röhögünk.

– Szerinted ez egy előkészített akció volt, a rendőrök előre kaphattak információt rólatok, a szövegekről?

– Hogyne. Volt ennek folytatása. Az egész turné szeptemberben ért véget a budapesti Kisstadionban, ahova tizenhétezeren értek be, három előadás volt, ötvenegyezer ember. Ami elég szép. Ugyanazt a műsort játszottuk, talán egy-két számot cseréltünk ki, de a *Szimpátia az ördöggel* vagy a *Hey Joe* Deák Bill Gyulával benne voltak. Akkoriban a dalok szövegét le kellett adni az Országos Rendező Irodának, s ők a sanzonbizottsággal engedélyeztették. Mikor az Omega-turnét elváltattuk nem volt ORI-engedélyünk. Egy csomó helyen nem engedtek minket fellépni. Olyan rossz hírünk volt 1978 végén meg 1979 elején. Benkő Laci feltétele az volt, ha a HBB nem mehet, akkor az Omega se megy turnézni. És így kaptuk meg az ORI-engedélyt. Nekem meg sem kellett jelennem az ORI-vizsgán, hanem postán kaptam egy papírt.

Ebből kifolyólag eleve haragudtak ránk. A Budai Ifjúsági Parkban már játszottunk korábban, 1978 őszén meg 1979 elején, ismertem ott egy-két embert, ők mesélték, hogy a HBB volt az egyetlen zenekar, ahol a dalok közötti összekötő szövegeket is fel kellett venni. Aztán később, rendszerváltás után kiderültek a megfigyelések és besúgások, de annak idején mi arról nem tudtunk.

A teljes műsort le kellett adni az ORI-ügyelőnek, a Vörösmarty tér 1-be. Az összes dalszöveget. Ha ütöttek rá stemplit, akkor megkaptuk az engedélyt, lejátszhattuk a koncertet. A Kisstadionban viszont iszonyatosan nagy balhé volt, mert a budapesti rendőrfőkapitány a díszpáholyban ült, amikor azt a részt adtam elő, hogy „nekem minden zsaru bűnöző, és minden

bűnöző szent” – az eszét vesztette. Másnap két rendőrtisztet küldtek ki a politikai osztályról a Vörösmarty tér 1-be. Már reggel kilenckor kimentek a sanzonbizottsághoz, hogy mutassák be, a HBB milyen alapon éneklí ezeket a szövegeket, és ki engedélyezte egyáltalán. Odaadták nekik a papírokat, mind le volt pecsételve. Ezt látva az egyik rendőrtiszt őrjöngeni kezdett, hogy hogy képzelik ezt. Hogy engedélyezhetnek ilyen szövegeket, hogy „Nekem minden zsarú bűnöző, és minden bűnöző szent, és a fej a fark és én Lucifer vagyok...” Erre Szenteczky Andrásné, a tikárnő mutatta neki, hogy nézze meg, ezt Mick Jagger írta, ez egy Rolling Stones szám. Mire a zsarú elkezdett üvöltve káromkodni, hogy ez nem is Magyarországról szól, és hogy ki az a barom, aki följelentette Hobóékat, és neki hétfőn korán reggel ide kellett jönnie... És tovább őrjöngött, hogy ezek a rohadt szemetek, szórakoznak veled, neki fel kellett kelni és fél kilencre ki kellett menni a helyszínre, jegyzőkönyvet felvenni. Ezzel megúsztuk a dolgot... De voltak más esetek is. Amikor még csak két vagy három saját számunk volt, a *Közép-európai Hobo Blues*, a *Gazember blues*, *Othello blues*, olyan összekötő szövegeket mondtam, hogy „Hölgyeim és uraim most egy nyolcvan perces monológot mondok, Sir William Shakespeare *III. Richard* című darabjából. Úgy döntöttem, hogy gazember leszek.” Erre följelentett dr. Erdős Péter, személyesen, hogy Hobo bejelentette a közönségének, hogy ő egy gazember, és arra bízta őket, legyenek ők is azok. Szóval így ment ez...

– *Volt még egy híres tatai jelenésed, ezt talán Presser Gábor meséli valahol, amikor itt ültök Tatán a KISZ-táborban. Amikor Tóth Dezső elvtárs megpróbált a zenész szakszervezettel összefogva kicsinálni benneteket és az alternatív zenekarokat. Az is hasonlóan érdekes és meglepően párhuzamos sztori...*

– Nagyon nagy balhék voltak a Beatrice, a HBB, meg az alternatív vagy újhullámos zenekarok miatt. A tatai KISZ-táborba összehívtak egy konferenciát, hogy majd az elvtársak rendet tesznek, elsimítják az ellentéteket. (Lendvai Ildikó is ott volt. Recece.) Erdős azt mondta, majd ő beszél a szakma nevében. Nem is értem, hogy honnan vette a bátorságot. Jimi Hendrixet nem tudta a Rolling Stonestól megkülönböztetni. Utána felállt Bródy János, és azt mondta, az alternatívokkal vagy nem tudom kicsodákkal nem is érdemes foglalkozni. Ezek nem profik, képzőművészek meg filmesek, nincs ORI-engedélyük, ezekkel nem állunk szóba. És akkor, sajnos, én voltam az egyetlen, aki fölállt és azt mondtam, hogy mindenkinek joga van zenélni, a zene demokratikus dolog. És hogy senkitől sem vagyok hajlandó elhatárolni magamat, akármit mond is a szakma vagy a szakszervezet.

Tóth Dezső elvtárs egyébként roppant fölkészült volt, és fölolvasta a *Moszkva-tér blues* című számunk elejét. Hogy képzelik, hogy ilyet írnak! „Moszkva térig jár az 56-os busz...” Erre ismét fölálltam, hogy elnézést,

de a miniszterhelyettes elvtárs nem szokott tömegközlekedéssel járni, mert az 56-os busz a Hűvösvölgytől a Moszkva térig közlekedik. Ő őrjöngött, mindenki más meg sírt a nevetéstől, másrészt erre nem lehetett mit mondani. Amúgy mindenki kussolt...

9

– A legendás tatai megveretésed után másfél évvel, egy icipicit érettebben, elsős gimisként elmentünk Tatabányára egy koncertedre. A Turul moziban volt vasárnap délelőtt, de annyian voltak, hogy nem jutottunk be. Te viszont kijöttél, szóltál, hogy akik nem jutottak be ne menjenek haza, nyomtok még egy bulit. Abban az időben egyszerre hallgattunk Hobót, Balatont, Bizottságot, Led Zeppelint. A magam részéről egy Mick Jagger jelvényvel a köpenyemen rohagáltam a gimiben. Hétfőn reggel pedig már meg is csináltuk az osztályzenekart. Valami megütött minket a koncerten. Olyasmit akartunk mi is csinálni... Aztán később a Kopaszkutya film vetítésére becsempészünk egy magnót, felvettük a számokat, hogy le tudjuk majd szedni, mert nem lehetett sehogy hozzájutni. Játszottuk mi is a Johny B. Goodot, meg a Tobacco Roadot. Szokványos történet, de nekem meghatározó volt. Valami pluszt tudtál belerakni a dalokba, és most ez érdekelne, ami a saját szövegeidben is meg a fordításaidban is egyaránt benne van. Miért érezted azt, hogy épp ezeket a dalokat és szövegeket kell lefordítanod. És mit tanultál-e ezekből?

– Nem tudtam magamról, hogy képes vagyok-e saját szöveget írni. Korábban írtam szövegeket a Kexnek, a Syriusnak, a P. Mobilnak. De nem gondoltam komolyan a zenekarosdit, mint hivatásszerű valamit. Csak olyan zenét akartam játszani, amit szeretek. Ma is azt kell, hogy mondjam, Doorsot, Rolling Stonest vagy Viszockijt sokkal jobban szívesebben játszok, mint a saját számaimat. Annyira szeretem őket. Gondoltam, miért ne lehetne ezeket lefordítani? Ráadásul ért egy nagyon erős irodalmi hatás, az *Új Symposion* című vajdasági irodalmi lap számaiból.

Újvidéken jelent meg, Végel László és Tolnai Ottó fiatalabb költőként és íróként publikáltak számomra megrázó erejű dolgokat, és ráadásul ott olvastam először magyarul Morrison szövegeit. Valaki írt egy tanulmányt a Doors, a Rolling Stones és Bob Dylan dalszövegeiről. Megdöbentem, mert akkor tudtam meg, hogy mi is történik valójában Nyugaton 1968-ban. Emiatt lettem dalszövegíró. Először egyetlen dalig a Kexnél. Vagyis dehogy lettem dalszövegíró, csak volt egy két dal, amit megírtam. Amikor kezembe kerültek Végel László folytatásos regényrészletei, az *Egy makro emlékiratai*, úgy éreztem, mintha nekem, vagy rólam szólna. Ekkor kezdtem el írni. Tolnai Ottónak pedig volt egy-két megrázó erejű szabadvers-szerű novellája. Az egyik *A hippy halála* a másik *A hippy a május elsejei felvonuláson*. Ezek az írások olyan szinten vonultatták fel az egész rock-kultúrát a mi nemzedékünk helyzetén át

Új Forrás 2012/4 – Én nem akartam senkit sem tanítani!
Hobóval (Földes Lászlóval) beszélget Jász Attila 1. rész

egész Európáét bemutatva, hogy számomra József Attila-i élmény volt. És ettől kezdve én is írtam novellákat. Meglehetősen sikerük volt, amiről én nem is tudtam, mert akkoriban magányos és zárkózott voltam. Nem jártam társaságba, nem ittam alkoholt, és amikor a Kexnek vége lett végképp
10 sehova nem jártam.

Később kiderült, hogy Mártha Pistáék a Huszonötödik Színházban játszották az *Élet és Irodalomban* megjelent novellámat, amit én nem tudtam. Volt a *Bosszú Anita Eckbergéért* című novellám, amit a katonaságról írtam, azt is ismerte mindenki, a *Kortársban* jelent meg, én nem is gondoltam, hogy azt bárki is olvasta.

De nem is ez a lényeges, hanem az 1978-ban megalakult zenekar repertoárja. Miután már tudtam, hogy a Doors, a Rolling Stones meg Bob Dylan milyen szövegeket ír, úgy gondoltam, hogy ezeket lefordítom, mert számomra nagyon értékesek. Összeraktam hát egy jó kis repertoárt. *Szimpatia az ördöggel, Éjjéli csavargó, Jumping Jack Flash, Honky Tonk Women, Back Door Man* stb. Ezeket a számokat játszottuk. Baromi jó szövegük volt. Ráadásul, 1980-ban még kaptam ehhez egy kis segítséget Ginsbergtől, aki akkor járt itt, és ő mondta, hogy milyen szoros kapcsolatban van Bob Dylannal. Őt nagyon nagyra tartottam már akkor is. Akkorra – 1968-tól kezdve – megtanultam egy kicsit angolul, rengeteget fordítottam, olyanokat is, amiket nem is játszottam. Nagy inspirációt adtak a későbbi dalszövegíráshoz, hogy megismertem ezeket a dolgokat. Nem tudtam jól angolul, de nagyon sokat jelentett, hogy le tudtam fordítani őket, sejtettem az irányokat... A néger blues nyomán például. „Kis vörös kakas vagyok, hülye lennék egész nap kukorékolni. Inkább a tyúkokat izgatom a baromfiudvarban...” Nekem ez reveláció volt. Az *Othello bluesban* a „rajtakaplak asszony, megkapod ami jár”-ban ez már benne van... És az *Othello*-ban a fekete ember meg a fehér asszony... És így belekerült egy kicsit Shakespeare is. Szóval így alakultak a dolgok.

Annyira nem gondoltam komolyan a saját zenekaromat, tényleg hobbizenekar volt, hogy először nem is akartam saját számokat, pedig már többet írtam más zenekaroknak.

– Ezeket az átköltött dalokat viszont nagyon szeretted...

– Pontosan. Ezeket szerettem legjobban. És eleinte csak ezeket játszottam. Volt egy pár, amit nem sikerült úgy megzenésíteni vagy nekem nem állt jól, ezek a próbán kiderültek. Óriási negyven számból álló törzsanyag, ebből válogattunk esténként. Később született külön Rolling Stones, külön Doors műsor is.

– A közönség hogy fogadta? Ezeknek a zenekaroknak a számaikat nem nagyon játszotta senki nálunk.

– Elképesztően jól. A *Szimpatia*... vagy az *Éjjéli csavargó* ismert számok lettek.

Sok Hendrixet is játszottunk, különösen, amikor Tátrai beszállt – de a szövegeket nem ismerték. Lehengerlő szövegek voltak, abszolút üzenetértékűnek tartottam mindet. Jól fogadták, mert még nem tudták, hogy ennek a zenének ilyen tartalma van, és hogy esetleg ilyen előadás jár hozzá.

11

– *Mi volt az, ami átbillentette az egészet afelé, hogy elkezdjete saját számokat is írni? Hogyan dolgoztatok? Nyilván az átköltött számoknál evidens volt, hogy te csináltál egy fordítást, a zene meg adva volt, és mivel vérprofi zenészekkel dolgoztál, pillanatok alatt leszedték, majd átformálták a saját hangotokra.*

– Annyira bejött a dolog, hogy elkezdtem tágítani a kört, és úgy gondoltam, hogy a legfontosabb számokat, a számomra öt legfontosabb Rolling Stones számot már megcsináltuk, mondjuk, a legfontosabb öt Doorsot is. Egy este megírtam otthon egy szöveget, az *Othello bluest* és odaadtam Pókának, aki a Doors együttes *Roadhouse Blues* című számának zenéjét egy az egyben rátette. Nagyon pipa lettem, azt mondtam, hogy ezt nem szabad csinálni.

Tulajdonképpen így indult az egész, hogy megírtam az első saját szövegeket, a *Rolling Stones bluest* például, egy őrült rajongó himnuszát és hálaimáját. Póka meg elkezdte írni hozzá a zenéket, megmutatta, és átbeszéltük a zenei formát, hogy szüksége van-e még sorokra vagy rövidítsük-e, hosszabbítsuk-e a sorokat, mi legyen a szótagszámmal, milyenek legyenek a rímek. A HBB-ben mindig megírtam előre a szöveget. Szemben mondjuk a P. Mobillal, a Kexszel vagy az Olympiával, ahol meglévő zenére kellett írnom. De Póka Egon valamire ért ráérezett erre a módszerre, és megcsináltuk a *Rolling Stones bluest*, aminek elképesztő sikere lett. Csináltuk tovább, a *Gazembert*, a *Moszkva tér bluest*, a *Közép-európai hobo blues II.*-t és beindult a dolog. Voltak teljesen spontán ötletek. Szépen lassan összefolyt a blues, a rockzene a hagyomány, a költészet és a mi dalaink.

Később szerettem volna, hogy a HBB első nagylemezén a Kex együttes iránti tisztelgésből följátsszuk az *Elszállt egy hajó a szélben* című dalt. A koncerteken úgy játszottuk, hogy a végén a „mondd meg kivagyok, mondd meg, mi vagyok én”-ből jött volna ki a *Ki vagyok én* című számunk. Utána pedig néha Francois Villon *Apró képek balladája* következett.

Még 1968 körül megjelent az *Üvöltés* antológia, akkor adták ki először, abban benne volt Orbán Ottó fordításában a *Leples bitang*. És azt is hozzáillesztettem.

Megírtuk a *3.20-as bluest*, az *Othellót*, a *Gazembert*, a *Rolling Stonest bluest* és a *Viharban születtemet*, mindegyiket elképesztően fogadták! Pedig nem volt lemez. Ifjúsági parkokban játszottunk, először a MOM-ban,

az Ikarusban, majd az FMH-ban, volt klubunk. Hétköznap oda jártunk gyakorolni. Később még megtanultunk néhány Creamet, a *Rossz csillag szállt rám* meg *A világ tetején ülve*. A Creamnek ezek a néger bluesokból átvett átdolgozásai baromi jók. Jimi Hendrixet is játszottunk, a *Vörös a házat*, Bob
12 Dylant, és közben írtuk a saját számainkat is. És mivel nem arra törekedtünk, hogy lemezünk legyen, így ezek nyugodtan keveredhettek. Aztán bejött József Attila *A Hetedik* című verse.

Sokszor nem volt lehetőségem, hogy bemondjam a dalok címeit, mert fontosabbnak tartottam az összekötő szövegekben rejlő lehetőségeket annál, hogy csak címeket közöljek. Röhögtettem inkább a közönséget meg a zenekart. Ezért az emberek sokáig nem tudták, hogy a *Leples bitangot* ki írta, hiszen lemezen nem jelent meg.

1969 és 1973 között, amikor nekem még csak bohóc-együttesem volt, a Szabó Ervin Könyvtárban dolgoztam. Miután megalapítottam a zenekart vissza-visszajártam a Szabó Ervinbe, talákoztam egy csomó könyvtáros ismerőssel, akik az édesanyámat szídták, mert a gyerekek bementek a könyvtárba és a *Leples bitangot* meg a *Hetediket* keresték. Először borzasztóan tettszett a könyvtárosoknak, hogy Hobo miatt a gyerekek irodalmi érdeklődése fellendült, majd másnap dühöngtek, mikor észrevették, hogy ellopkodták a köteteket.

Emellett hihetetlenül mulatságos volt, ahogy rám ragasztották, igazi népművelő vagyok, a költészetet beviszem a rockzenébe. Egy nagy nyavalyát! Azért mondtam el a verseket, mert nekem volt fontos. Sosem akartam senkit sem tanítani! De újsághírként jól jött, hogy mégsem egy őrült vadállat, mert az is elterjedt, hogy vért iszom. A paradicsomlét vérnek nézték. (*Folyt. köv. a 90. oldalon*)

SÉTA A PÈRE LACHAISE TEMETŐBEN

Blues Jim Morrisonak

Ha rá gondolk, dalok jönnek elém
Nem látok dühöt, vért, könnyet, forradalmat
Csak a gyík surranását a szikla tetején, ahol a tűzben levedli bőrét
A sámán táncát, ahogy férfivé avat egy egész nemzetséget
A rock and roll veteránok öngúnyát és méltóságát
Szemük fényét, mikor róla beszélnek, vagy hallgatják zenéjét
Őrzik az elmondhatatlan, eljátszhatatlan titkot

Mióta elment, még többet jelent
Mégsem gyászolom
Hallom az utolsó farkas kétségbeesett és fenséges üvöltését
A zene örvényében hörgő-bömbölő szavak áriáját
A tudatalatti szótárat
A blues büszke bánatát
Látom és érzem a tükröt átfúró lázas tekintetet

14 Tokai Tamás

AZ OROSZLÁNHÓZ

Allen Ginsberg

visszhangjának

fél évszázadnál
is több telt el
s *Üvöltésed* –
akár a síron
túli szél –
még mindig
visszhangozzák
a kétségbeesett
utcák az égbe
nyúló lámpaburák
még mindig
még mindig
zakatolnak a
pokolbéli órák
hogy ébredni
ébredni kéne már
ordítani szemükbe
vágni záratok
törni kijönni
és nem visszahozni
de újraformálni
a házakat
a hangokat
a megfeneklett sorsokat
s újrafakasztani mind
a kiszáradt folyókat
mert elapadt
elfogyott az
ember és a süket némaságban
szavakra sem hallgat már
kulcsait keresi
szüntelen s üvöltve
egy zuhanó sziklatömbre áll
mélyebbre egyre csak
mélyebbre
pedig ébredni
ébredni kéne már

IN MEMORIAM
ORBÁN OTTÓ

milyen lesz az utolsó óra ami ott kísért álmaidban
mintha egy folyosón huzat támad és elalszik a villany

még átragyogja valami fény dúlt idegeid körét
vagy tilóként azonnal lesújt az egynemű sötét

mit hoz az utolsó perc mikor az ész az értelem még lázad
mikor még nem tudod elfogadni végleges hazádat

miféle kínokat tervelnek
a széttömlő sejtek romlandó szervek

szíved melyet néha majd szétrobbantott a véred
a lombos tüdő amit harminc éve nikotin füstje éget

szeszektől átjárt máj elmeszesedett érfal
a lélek ami leszámolt már minden erőttartalékkal

mire gondolsz ha kasza cseng a reménytelen éterszagban
nem gondolok semmire élek mert felriadtam

Marcit legjobban Dédi kezei érdekelték. Amikor felnőtt fejjel igyekezett felidézni öreg, mégsem roskatag alakját, a kezeire emlékezett elsőként. Filmszerűen elvékonyodott, átlátszón zsíros bőrn keresztül minden egyes csont külön-külön

16 Falvai Mátyás

A KÖSZLIN-SZEKRÉNY

kivehető volt, de az erek lila hálózatát is kibogozhatta az ember, ha hosszasan elidőzött a göcsörtös kézfejeknél, hús, izom már nyomokban sem tapadt köréjük. Ferde volt szinte minden ujjának utolsó perce, így ha akart, se tudott volna egy határozott irányba mutatni, legalább tizenöt fokkal balra irányított sárgásrózsaszín körme. Kisgyerekként Marci komolyan elszánta magát, hogy kiegyenesíti Dédi ujjait, fél órákat töltött a kézfejek gyömszöklésével, amelyek úgy meredeztek hosszú karja végén, mint egy földből kitépelt növény kiszáradt gyökerei. A hosszú kar amúgy családi vonás volt női ágon, Marci faterja kevés tapintattal, ám az ellenállhatatlannak vélt tréfákat mesélők magabiztos gátlástalanságával cukkolta mindig Marci muterját, *anyád olyan, mint egy orángután, állva meg tudja vakarni a térdét*. Dédi örömmel vette ezeket a hamvukba holt kísérleteket ujjai kiegyengetésére, jól esett fájó ízületeinek a nyomkodás, a törődés, a legkisebb unoka feltétlen érdeklődése, majdhogynem rajongása. Furcsa, érzékiség nélküli szerelem volt ez a kisfiú és a százéves matróna között, kölcsönös hobbivá váltak egymásnak. Dédi már a hét közepén melengetni kezdte magában a gondolatot, hogy Marci családja hétvégén ellátogat hozzájuk. Ha egy óvatlan fél-egy órára a konyhába is visszaabázkodhatott, süteményféléket is készített, legyen mivel várni *kisonokáját*, aki voltaképpen *kisdédonokája* volt. Körülbelül kilencven éves korában ugyanis végleg kénytelen volt retirálni a konyhából, odahagyva hatalmát, méltóságát, nőségét. Szokatlanul magas életkora folytán nem csak a nyugdíjbiztosítóval baszott ki keményen, hanem kétgenerációnyi nőutódjától fosztotta meg a konyhaművészet elsajátításának lehetőségét, elvégre a konyha az ő territóriuma volt, és határait úgy oltalmazta, mint egy dühödt végvári vitéz. Végül nem bírta már kiállni, míg megfő a marhahús, letört a dereka a vágódeszka fölött, meg-megszédült a fűszeres gőzben, úgyhogy azzal a sértettséggel volt kénytelen hátrahagyni aktív éveit középpontját, mint egy lemondott miniszter a stallumát. Néha még be-bejárt, feltenni török kávéját a gázra, vagy csak megvetően odavetni néhány maliciózus megjegyzést Marci nagyanyjának főzési tudományára. Egy alkalommal nyílt kenyértörésre került sor anya és lány között. Dédi váltig állította, hogy a meggyúrt édes tésztába némi só is szükségeltetik, Marci nagyanyja pedig nem győzte nyugtatgatni, hogy *de hát mama, raktam már bele sót, épp annyit, amennyi kell bele*. Az öreglány

hajthatatlan volt, végül felhúzta az orrát, és mérges puffogásokat eregetve föl-alá kezdett járkálni a konyhában, ezzel csak fokozva az amúgy is meglehetősen feszült helyzetet, folyamatosan útban lévén. Csak Marci vette észre, hogy Dédi a konyhapulthoz is odaoldalog. Elsőre nem is volt egyértelmű, hogy a sót tartalmazó, csehszlovák-sárga műanyag edénybe markolt bele, és háta mögött tartott markában (ahogy egyébként is szokása volt járkálni a lakásban), jó kétkanálnyi sót szorongatott, izzasztva vagy fél órán át, várva az óvatlan pillanatot, hogy mikor Nagyi végre elfordul, diadalittas dühvel vágassa bele a tésztás tálba az addigra csomóssá ragadt fűszert. A török kávé valahogy mégis jobban megmaradt Marci emlékezetében. Elképzelése sem volt, hogyan lehet meginni, azt a sűrű, zaccos kotyvalékot, amely úgy forrt barnán, forrón, ahogyan a nagyszülei győrszentiváni telkén lévő budiból habzott elő a szar, miután – ez akkor magától értetődően jó viccnek tűnt – unokatestvéreivel beledobott pár deka élesztőt.

Marci képzeletben mindig lépésről lépésre közelített emlékeihez, a lehető legtávolabbról, a Bécsi kapu térről, Kisfaludy romantikus, nagybajuszú szobrától, a Kármelhegyi Szent Szűz rendjének makettszerű, ovális, barokk módra érzéki templomától, a törökvész mementójaként a folyó partján sorjázó mozsárágyúktól, amelyeket – a várfalat felindázó, elvadult borostyán ölében – elragadtatott cowboyként lovagoltak meg Matyival, azután a kettőshíd graciózus, dísztelen, fehér korláttal övezett aszfaltján lépkedett, maga mögött hagyva a Radósziget monarchikus bájjal és szerelmesek nedveivel átitatott foltját, de valahogy mindig a Knézych Károlyról elnevezett, bűdös kis utcában, a kertre néző, krumplihéj-szagú konyhában találta magát, Dédi girbegurba ujjait szorongatva. Pedig elfordulhatott volna a zsidótemplom felé is, a Kossuth-utca felé, a hajdanvolt, igyekvő kereskedők korzószerű utcájába is, akiket páratlan szakszerűséggel iktattak ki a város életéből, hogy maguk után csak a folyvást romló, valaha eleven szépség iránti nosztalgiait hagyhassák. Persze az életkedvet nem lehet kiirtani egy városrészből, mert annak hatalma van. A Kossuth utca akár gyalog, akár biciklivel, de még busszal is nagy élmény a mai napig. A régi polgári házak előtt kanapék, fotelek, bennük az iskolából csellengő cigánygyerekek, esetleg idősebbek méregetik az embert, ahogy elhalad, aztán vagy beszélnek, vagy nem. Nagylányosan öltöző kislányok strázsálnak a Ráctemplom előtt, mert hát férjet fogni így kell, és a Kossuth utca a legjobb hely erre, maga a világot jelentő betoncsík, még kanyar is van benne. Ha kiállnak a ház elé, jobbról-balról jönnek a csávók, ha kell, persze meg is szöktetik őket, és nem kell többé iskolába járni. De Marci képzeletben és a valóságban is mindig jobbra fordul még a Zsinagóga előtt,

a Rába mára öblös parkká szárított hajdani medre fölött, a Knézich utcai házak irányába, különösen annak a négy, kétemeletes bérháznak az irányába, amelyet még a tehetős zsidó építész húzatott fel a maga és a lányai számára, s amelyek homlokdíszén négy leánya arcképét rejtette el a stukkók 18 közé. És ha végül Marci belép ebbe a lépcsőházba, és megcsapja orrát a hűvös doh, ugyanazt az odórt szívja magába, mint nagyapja, süldő zongoratanár korában, alig várva, hogy a kis Teréz (Marci nagyanyja) vállá fölé hajolva igazítsa Chopin kottájára a szertelen fehér ujjacskákat, és ugyanaz a levegő volt ez, amely dohányszínűre pácolta Dédi kézfején a bőrt, azon a kézfejen, amelyet Marci oly vehemenciával gyúrt-nyúzott, kiegyenesítendő a görcsöket, és amely fölött harmatos szemmel gyászolta Dédi a maga századelőbe vesző ifjúságát, felidézve, hogy mikor még postás kisasszony volt, a Sigray úr, kimondottan az ő két gyönyörű kacsóját – rutinos regényírók úgy mondanák, alabástromkezét –, megcsodálni tért be minden nap, nem sokkal a hivatali idő lejárta előtt.

Marci bátyját, Matyit viszont nem az öreg kéz nyomorgatása izgatta. Valahányszor bezabadultak a hatalmas belmagasságú, öreges melankóliát hűvösen lehelő lakásba, első útja a Köszlin-szekrényhez vezetett. Marci még meg-megállt a komor fotográfiák előtt, különösen a Dédi unokahúgáról készült mellportré előtt, akiről – ki tudja, mennyire megbízható családi krónikák alapján – úgy tudta, 16 évesen követte szerelmét a halálba (pisztolygolyó), és akit nem tudott másként elképzelni, csak akként a virulens bakfisként, kinek serdülő keble és érzéken húsos szája vissza-visszatérő, makacs merevedésektől kísért álmodozásokra indította. Rohanásában még elkapta tekintetével Dédi férjének egész alakos fotóját is, amelyen, ha jó indulatúak akarunk lenni, Chaplin-, ha kevésbé, Hitler-bajusza volt az öregnek, amit Marci mindig kicsit szégyelltt, legalábbis zavarba hozta, e két előadóművész között ugyanis már ekkor is ismerte a különbséget. De hát hazudnánk, ha nem vallanánk be, hogy Marci érdeklődése homlokterében is elsősorban a Köszlin-szekrény állt, amelyet havonta töltött fel értékes árujával Speciál néni. A mai napig heves viták tárgya a családban, hogy valóban ez volt-e a rendes neve a néninek, vagy csak azért ragadt rá, mert ő hozta mindig a speciált, Győrben ugyanis ezen a néven ismerték a Kecszyár nápolyi ostyáját. Speciál néni férje, vagyis, ha elfogadjuk, hogy tényleg így hívták, Speciál bácsi a Győri Kecs- és Ostyagyárban volt cukrász, vagy ahogy mindenki emlegette, a Köszlinben, a gyárat ugyanis a századfordulón vásárolta meg Koestlin Lajos a Magyar-Angol Biscuit Gyár Részvénytársaságtól, hogy több évtizedes munkával elérje vezetékneve köznevesülését. Speciál néni bennfentesként fillérékért vásárolta zsákszámba a selejtes, kis hibás árut, hogy aztán komótosan, de módszeresen végigjárja Sziget házait,

jutányos áron, porciónként túladva a törött vaníliás karikákon, a szétesett pilótakekszen, a hibásan bevont speciálon, a kicsit túlsült Albert kekszen, és így tovább.

A Köszlin-szekrény. Olyan volt Marciéknak ez a cseresznyefa-beraká- 19
sos, ódon bútordarab, mint egy valóságos tabernákulum, csak az
ebben őrzött ostya sokkal nagyobb vágyakozást keltett bennük, mint a papír-
ízű templomi, amely időről időre csalódást és bosszúságot keltett semmilyen-
ségével és azzal a tulajdonságával, hogy idegesítően rátapadt szájpad-
lásukra, így ahelyett, hogy átlényegülve, imádságos lélekkel fogadták
volna magukba az oltáriszentséget, bőszen kapirgálták nyelvükkel az
átnedvesedett tésztadarabkákat. Az is bajosan hihető, hogy az igazi
tabernákumból olyan áthatóan telt és felkavaró illat tódult volna
elő, mint ebből a doboznyi szekrénykéből, hívogatva és ígéretve a
vanília, a csokoládé, a cukor, a kakaó csodáját. Matyival valóságos
hajtóvadászatot indítottak a Köszlin-szekrény kulcsa után, magától
értetődő módon ugyanis el volt zárva e kincses ládika a telhetetlen
gyerekneptől. Feltúrták az összes fiókot, az összes kabát- és za-
közsebet, a műkedvelő fényképész Nagypapa fotóit tartalmazó, *Forte*
feliratú dobozokat, sőt, nem átallottak Dédi sajátos értékmegőrzőjébe
se bekukkantani, amely nem volt más, mint az öreglány hihetetlen
kacatokat rejtő matraca. Elképesztő limlomokat halmozott fel e mat-
rac alatt. Szentképektől kezdve, a használt és új harisnyákon, a hasz-
nált és új zsebkendőkön, a csomóvá összeállt hajhálókon át a gyógy-
szerlevelekig, kétes tisztaságú fehérneműkig bezárólag bármit, ami
méretét tekintve kicsi volt, és elől hagyva a rendetlenség benyomását
keltette volna, a matrac alatt viszont szépen elfért, és bármikor kéznél
volt, ha szükség volt rá. Részint ebből is eredt a konfliktus Dédi és
Marciék között, Dédi ugyanis nagyobb körültekintéssel óvta a szekrény
kulcsát, mint egy Vesta-szűz a szent lángot, és hosszas kérésekre sem volt
hajlandó előadni.

Ez vezette Marcit és bátyját arra, hogy a lehető legnagyobb rebellióra szánják
el magukat, ami csak elképzelhető volt a Knézich utca külön bejáratú univer-
zumában. Azon a hétvégén Dédi gondjaira voltak bízva, és a papírforma sze-
rint a kehes pianínót kellett volna verniük, vagy a nagyszoba ajtókeretére
szerelt hintát hajtaniuk, esetleg az ezeréves Tolnai Világlapja széteső példá-
nyait lapozgatva, jó gyerek módjára, magukban játszódniuk. De mivel Dédi
hajthatatlan volt a Köszlin-szekrény ügyében, fellobbant a fiúkban a jakobi-
nus, és úgy döntöttek, áthágnak az egyik legtekintélyesebb alapszabályt, és
elhagyják a házat, utána nézni, mivel csábít a külvilág. A hatalmas kapun

kilépve először az olajgyár felé néztek el, majd balra, a termálfürdő felé, kissé tanácstalanul álldogálva, egyszersemind a tiltott gyümölcstől, az ellenőrzés nélküli csatangolás lehetőségétől megrészegülve. Úgy számolták, még akár 20 óráig nem keresi őket Dédi, aki Dóra nénivel, a komolyságával mindig kissé ijesztő zsidó asszonysággal üldögélt a kertre néző padon. Hogy pontosabban fogalmazzunk: *padozott*. A padozás szertartása évtizedekre visszatekintő hagyomány volt Dóra néni és Dédi között, lényegét pedig abban foglalhatnánk össze, hogy mindketten kiültek a gangra egy öreg, ki tudja, hányszor átfestett, ez idő tájt éppen barna padra, nézték az elvadult kertet, a nagyvonalú hanyagsággal összetákolt garázst, melyben Nagypapa Trabantja és Dóra néni fiának Daciája pihent, no meg a fenyegetően magas fenyőfát, amelyet elkorcsosult, agresszív borostyán fojtogatott, és Dédi hallgatta – adott esetben egymás után többször is – Dóra néni cseppet sem felcsigázó történeteit és elgondolásait. Minél öregebbek lettek, Dóra néni annál többször ismételte el ugyanazt a történetet, végül ennek az öreges időtöltésnek Dóra néni demenciája és vallási tébolyban kicsúcsosodó víziói vetettek véget, Dédi ugyanis kezdte megelégni a kezébe nyomott, stencilezett papírokat, amelyek a legkülönfélébb démonok agyafúrtságáról adtak számot, egyszersemind ellátták néhány jó tanáccsal az olvasót, miként tarthatók távol a sátán seregei például nedves rongyokkal, amelyeket a nyílászárók hasadékaiba kellett tömködni, hogy ne tudjon beszökni a sok kis szemtelen pokolfajzat. Ekkoriban azonban Dóra néni még megelégedett azzal, hogy egymás után hatszor megossa Dédivel, hogy amikor tegnap este be akart feküdni az ágyába, abban egy rendőrnymozót talált, akit az istennek sem lehetett kiebrudalni onnan, vagy abbéli meggyőződését, hogy a kert végében egy komplett elemi iskolai osztály rejtőzik, nevetgélve, csúfolódva a két öreg hölgyön. Az ilyesmit Dédi már rég megszokta, ahogy ő mondta, *egyik fülén be, másikon ki*, még így is örült, hogy volt társasága ezeken a végtelen hosszúságúra nyúló délutánokon. Egyszóval, Marciéknak bőven volt idejük körbejárni Sziget büdöskés utcáit, nem kellett tartaniuk attól, hogy Dédi napnyugta előtt keresni fogja őket.

Nagyapjuk halála órákkal később érte őket. Már jó két órája játszottak Sztojka néni unokájával, a kis Laurával, akinek féltelen vadsága, és különösen az a hajlandósága, hogy rózszasín punciját doszt mutogassa, teljesen lefegyverezte a két fivért. Sztojka néni csupán néhány házzal lakott odébb, ez a távolság mégis teljesen elszigetelte Marciékat a dédiszagú, szigorúan kontrollált világtól. Sztojka néni, utolsó fillérüket kicsalva hamis svájci bicskát szózott rájuk, Laura pedig húsz forintért engedte meg, hogy belenyúlhasanak ölébe, szigorúan külön-külön. Érthető hát, ha Dédi magából kivetkőzve rohangu, már amennyire visszeres lábai engedték, keresve-kutatva a fiúkat,

míg elő nem kerültek Sztójkáék háztartási hulladéktól illatozó, félhomályos kertjéből, megpillantva az öreg hölgyet, aki drámai hősnőként, botját feje fölött lengetve, a kötelező háló alól kibomló hajjal, feldúlva ragadtatta magát élete legobszcnább kitörésére, és sírásba hajló hangon kiáltozta:

Mákvirágok! Hol vagytok, ti mákvirágok! Bent, a lakásban sokáig kurogortak még az ötvenes évekből hátra maradt, szétnyitható ebédlőasztal alatt, oltalmat remélve az eposzi düh előtt, mire Dédinek sikerült előcsalogatnia őket. Leültette Marciékát a Golgotáról készült – gyermekfejvel is érzékelhetően, minden határt túlfeszítő ízléstelenséggel ábrázolt –, hologramos szentképpel szemben, végül némi habozás után kibökte: *Meghalt a Nagypapa, gyerekek.* Nehezen jött a könny, erőltetni kellett, Marci tehetetlenül nézett bátyjára, hátha ő tudja már, mit kell ilyenkor csinálni, de csak tanácsalanságot látott tükröződni Matyi szemében, ő is éppúgy viaskodott, próbálta elnyomni afölötti bosszúságát, hogy a rózsaszín punciját nagy odaadással mutogató, gyermeki bájjal, mégis vérbőn és kurvásan incselkedő Laura társaságától megfosztották, egy olyan dolog miatt, amit hirtelenjében nem is tudott hová tenni. Tudták persze, tudták ők, hogy sírni illenék, hogy ez most nem jó, hogy a nagypapa meghalt, meg minden, és szégyellhetik magukat, hogy a rongyos kis szoknya után sóvárognak ilyen színpadi pillanatban, hát igyekeztek erőnek erejével felidézni néhány pillanatot, amelytől elérzékenyülhettek, közben vádlón faggatták a sorsot, hogy *Miért a mi papánkat? Miért kellett éppen őt?* Úgy látták magukat, kívülről, mint egy harmadrangú amorózót, aki az *Isaura, a rabszolgalányban* igyekszik megindultságát mellétpve bizonygatni.

Kisebb családi skandalum is kerekedett a temetésen. A fiúk már felfogtak valamicskét abból, hogy mi is történt a Nagypapával. Marci riadtan hőkölt hátra, amikor beteretlék őket a csupaszfalú kápolnába, és gyanútlan nézelődése közben, mintegy véletlenül pillantotta meg a nyitott koporsóval felravatalozott testet, amelynek sárgás, viaszos, beesett arca a fiúnak éppen szemmagasságba esett. Megsejtette, hogy öröké megfajthetetlen lesz számára, mitől van az, hogy aki élt, egyszerre már élettelen. Most csak annyit látott, hogy az ott a Nagypapa, aki nem mozog, nem beszél, mégsem alszik, mert valahogy mégis más. A skandalum már a sír mellett esett meg. Matyi elkerekedett szemekkel bökte oldalba öccsét, Nagy testvére, Zsuzsi néni felé bökve tekintetével, akinek aszott fején harsányan trónoló, ősz hajszál nélküli, és kissé félre csúszott parókája végtelenített, görcsös nevetést robbantott ki mindkettejükből. Szégyellték magukat, tudták, hogy ezt nem illik, temetésen röhögni, anyjuk meg is ráncigálta őket, ki is osztott pár pofont, de bármennyire kétségbeesetten igyekeztek is moderálni magukat, az inger nem csillapodott.

Dédi ezután nem volt hajlandó vigyázni rájuk. Marci sokáig azt hitte, hogy azért vette le róluk görbécske kezét, mert ilyen javíthatatlan mákvirággént viselkedtek. Az igazság ezzel szemben csupán annyi volt, hogy Dédi rájött, félreverő szívvel, a maga kilencvenöt évével nem alkalmas már arra, 22 hogy a fiúk szülei biztonságban tudhassák nála gyerekeiket.

Azóta is hiányzik Marcinak a ráncos, húsos, még inkább zsíros, petyhüdt karok szárnyként oltalmazó, meleg köpenye, a romló test ezernyi redője közé szorult dédis szag, amelybe orrát fúrva szorongás nélküli nyugvást remélhetett. De sokkal jobban vágyik a Köszlin-szekrény után. Milyen semmihez sem fogható diadal lehetne meglelni kulcsát, és bevackolódni vaníliás karika-illatú, elfogadó terébe, kivárni, míg elmúlik minden, ami bánt.

TÖREDÉKEK

Hommage á József Attila

Püspöky István 23

A fény sikolt,
az égen
kettéhasadt
felhők dübörögnek,
égő fák üvöltenek.

Hó hull,
hideg csontod csörömpöl,
a csend kék árnyékot vet,
s ráhull fehér fénye
a földre.
Csak patak csobban,
ezüstje ébreszt.

Hangosan fröccsen szét
a vörös vásznon,
dőlnék el vastagon
a fekete vonalak,
„kész ez a kép is”.

HAJNAL

24 *Kondor Béla műtermében*

Elfakad a kék-köd seb,
előtűnik szemben
a szürke tűzfal,
vakolatangyalokkal,
koromördöggel a kisajtó fölött.
S kibújik a padlásablakon
az első élőlény,
a *senkimacskája*.

A párkányon
kőgalamb
próbálgatja
sohasemvolt szárnyát...

A csend hajnalban alszik el.

SZÉTSZÉLEDT AZ IDŐ

Gazdátlan arcok
a városban
tétován barangolunk
lábunk fénybe botlik
tócsákban folyik az árnyék
matt kockaköveken

A dalra rekedt vicsorgás
a válasz
s repedt harangok zuhognak
az égből

István érzelmi alapon ugyan, de megerősítést nyert. Félretette kételyeit, és újból döntött, helyesebben visszahelyezte jogaiba a régi döntést, amelyet még Magyarországon hozott. Nem érzett megkönnyebbülést, csupán némi elégtételt. Elkerülte a

Oravecz Imre 25

csapdát, amelybe annyi-
szor esett már életében.

Nem utólag lépett fel saját ügyében ítélőbíróként, amikor már késő volt, mert megváltoztak a körülmények, és mindent másként látott, hanem

KALIFORNIAI FÜRJ

regényrészlet

most, időben, amikor még itt vannak, kint Amerikában, és urai a helyzetnek.

Felgyorsították a ház dolgát. Anna is beszállt, és amikor kettejük igyekezete sem vezetett megbízható eredményre, ejtették ezt a lépcsőfokot, és meghirdették a helyi újságban. Először ügynöknek akarták adni, hogy hátha úgy könnyebben megtalálják a vevőjüket, de letettek róla, mert sokallták a részesedést, amelyet kért volna. Ezzel egy időben megkezdték az egyéb, a járulékos előkészületeket is. Sorra vették és bearázták ingóságait, bútorait, edényeiket és más konyhai eszközeiket. István az asztalosszerszámai mellett a motort is haza akarta vinni, bár egyelőre nem tudta, nem kerülne-e többbe a szállítása, mint maga jármű. Listákat készítettek, hogy mit, mennyit kell majd venni olyasmiből, ami otthon nem kapható, vagy itt lényegesen olcsóbb. Ruhák voltak túlsúlyban, de a tételek közt szerepelt egy gumikerekű talicska is.

Már éppen meg akarták rendelni a hajójegyeket, István szabadságot is vett ki, hogy lemegy Santa Monicába – kiderült hogy ott van a legközelebbi, megfelelő hajóügynökség –, amikor hírtelen leálltak mindennel. István újból felülbírált a döntést, most már Annával közösen, és azt tették, amire a leglidércesebb rémálmukban sem gondoltak volna: úgy határoztak, hogy maradnak, nem mennek sehova.

István egy sor olyan tényezővel szembesült, amely arra kényszerítette, hogy elnyomja érzelmeit, és a józan megfontolást engedje érvényre jutni. Anna követte. Legalábbis ez lett volna a kívánalom, mert ami az érzelmek legyűrését illeti, neki nem sikerült egészen, noha nem látta azt az akácfát, és más hasonló hatás sem érte. Nem panaszkodott, de attól fogva valami újszerű, tompa fájdalmat érzett a mellkasában, mintha szívére akasztották volna egy ingaóra körtesúlyát, és az húzná lefelé, a gyomra, a méhe irányába, a kampó meg, amely tartja, egyre mélyebbre vágódna bele.

Kiderült, hogy a házon buknának. Csak csekély nyereséggel tudnák eladni, vagy még úgy sem, mert az első két vevőt, akik többet kínáltak érte,

elutasították, a harmadik és egyben az utolsó meg csak annyit akart adni, amennyiért maguk is vették. Úgy érezték, mintha évekkal ezelőtt betettek volna egy nagyobb összeget a bankba, és most mikor kiveszik, a bank nem fizetne kamatot. Így értelmét veszítette szemükben a házvásárlás.

26 Ezt szinte személyes sértésnek tekintették. Becsapták, rászédtek őket.

El akarják venni tőlük, ami jár nekik, ami az övék. Vagy még rosszabb: arra kényszerítik őket, hogy önként lemondjanak róla, hogy mintegy elajándékozzák. Nem, ezt nem tudták volna elfogadni, ez meghaladta a tűrőképességüket. Nem tudtak veszíteni, pénzt legalábbis nem.

A gyerekekkel is elszámították magukat. Imruska úgy nyilatkozott, hogy nem megy vissza Magyarországra. Ő már csak félelmet magyar, és a magyar fele is itt akar élni Amerikában. A szakmája is ide köti. Ami a külföldet illeti, legfeljebb Dél-Amerika jöhet szóba, de csak munkavégzés céljából, mert a Union Oil már ott is jelen van. Nem tartja viszont kizártnak, hogy egyszer majd el látogat az ó-hazába, megnézi Szajlát és azt az országot, ahol született. De ez nem jelenti azt, hogy ő most szakít velük, nem, ők továbbra is a szülei, ő meg a fiuk, leveleznek majd, tartják a kapcsolatot, miként tartották ők és nagyszülei is. Ebbe még belenyugodtak volna, bár próbálták jobb belátásra bírni, mikor itthon volt, mondván, hogy ők még azt sem bánnák, ha Claire-t is hozná magával, és ott majd eljegyezné, mert nem mehet így a végtelenségig, váltsanak végre jegyet, ahogy illik, aztán esküdjenek meg. De Ilon ellenállása váratlanul érte őket. Hallani sem akart Magyarországról. Az addig engedelmes, kezes nagylány megmakacsolta magát, és kijelentette, hogy ő marad. Ő Santa Paula-i, ő itt született, itt nőtt fel, itt fog dolgozni, férjhez menni, gyereket szülni. Neki itt vannak a barátnői, barátai, akikről nem mond le. Neki csak egy hazája van, az itteni, és hagyják békén azzal az ó-hazával, meg Szajlával. Menjenek oda vissza ők, ha annyira hiányzik nekik, ha nem tudnak meglenni nélküle. Menjenek Isten hírével, ő nem megy. Meg beszéljenek magyarul a kedvükre, ő azt se fog ezen túl, elege van abból a sok magánhangzóból. Vegyék tudomásul, hogy ő amerikai, neki az angol az anyanyelve, bár nem az anyjától tanulta. Tiszteli és szereti őket továbbra is, és tudja, hogy hálával tartozik nekik, amiért felnevelték, de ne kívánják tőle, hogy velük tartson, hogy feláldozza magát, hogy egy olyan országban éljen, ahol – igen, utánanézett – nincsen rendes demokrácia, ahol csak fejletlenség van, meg szegénység, ahol olyan ijesztő feketében járnak az öregasszonyok, hogy ő még álmában is félne tőlük, pedig csak a fényképeken látta, amiket onnan küldtek.

Igazi meglepetéssel azonban Pistike szolgált. Valósággal sokkolta őket, ahogyan az fogadta. Miként Ilonnal, vele is négy szemközt közölték, óvatosan, körültekintően, de csak hatalmi szóval, világosan értésére adva, hogy ha tetszik, ha nem, nincsen más választása.

Vasárnap volt, ebéd, asztalbontás után. Ilon korzózásra készítette magát a szobájában, Rozika az udvaron játszott, Anna a konyhában mosogatott.

Istvánra hárult a feladat. A nappaliban ült, és újságot olvasott. Letette, és intett a fiának, hogy üljön le. Az éppen belépett a nappaliba, és a kijáratú ajtó felé igyekezett, hogy eltűnjön valahová. Leült, de nem melléje kanapéra, hanem a szemközti fotelba. Az apja erre felállt, és a fotel melletti másik fotelba telepedett. Feléje fordult, és jelentősegteljesen rá nézett.

Messziről kezdte.

Pistike nem szólt közbe. Figyelmesen hallgatta, de amikor az apja a lényegre tért, mikor kimondta, amit ki kellett, hirtelen elvörösödött, se szó, se beszéd felpattant, és kirohant a házból, még az ajtót se csukta be maga után.

István várt pár pillanatig, aztán utána sietett.

Kint nem látta az udvaron, csak Rozikát, aki kérdésére, hogy hol a bátyja, a fásajtá felé mutatott.

Ott találta, a mögött.

Nem utasította rendre. Úgy tett, mintha ez a viselkedés elfogadható lenne.

– Gyere vissza – mondta szelíden. – Hallgasd meg a többit is.

– Nem – felelte Pistike angolul, és könny szökött a szemébe.

– Meg kell beszélnünk – váltott át az apja is angolra.

– Nincs mit megbeszélni.

– De van. No, gyere. Értsünk szót, eddig mindig sikerült.

– Nem. Nem megyek sehova, se be, se Magyarországra.

– Ne butáskodj. Jönnöd kell.

– Nem és nem – ismételte, de most már üvöltve, magából kikelve.

István nem ismert rá. Ilyennek még nem látta, ilyen indulatosnak, ilyen feldúltnak.

– Ne ordíts – rivallt rá most már türelmét veszítve. – Meghallják a szomszédok.

Hogy azok meghallották-e, nem lehetett tudni, de Rozika felfigyelt, és odajött hozzájuk.

– Nem érdekel – üvöltötte Pistike megint, és hirtelen kivágott a pajta mögül, átrohant az udvaron, ki az utcára.

István utána.

– Menj be a házba – parancsolt rá Rozikára, aki értetlenül nézte a jelenetet.

– Vissza, gyere vissza – kiáltotta Pistike után.

A bejárón megállt, nem követte az úttestre.

– Állj meg – követelte, de már erélytelenül, mert látta, hogy hiába.

Pistike rá se hederített. Sebesen nyargalt tovább, mint akit üldöznek, felfelé a Walnut Streeten.

– Eh, majd visszajön – mormogta magának, mikor a fia az utca végére érve a Pleasenten keletnek fordult, az 8th Street irányába, és eltűnt a szeme elől. Ő is mindig visszajött gyerekkorában, mikor világgá ment, gondolta, bár az ő akkori helyzetét nem lehet Pistikéjével összehasonlítani, hiszen őt mindig bántotta az apja.

Kézen fogta Rozikát, aki nem hallgatott rá, hanem utána jött, és együtt mentek be a házba.

Tévedett. Pistike nem jött vissza, se aznap délután, se később, este.

Vártak éjfélig. Akkor Anna sürgetésére motorra ült, és a keresésére indult. Bejárta a város valamennyi utcáját, közterét, parkját – már több park is volt –, megnézte a városba vezető utakat is. Veszélyes volt a sötétben, de a Santa Paula Canyon sem hagyta ki, Punch Bowlig felvergődött benne. Hiába hívta, szólítgatta reflektorozva, nem lelte sehol.

Vártak másnap délig. Akkor értesítették a rendőrséget. Charles Millard rendőrbíró – a Union Oli egykori üzemfőnöke, aki közben pályát változtatott – átfésültette a várost és környékét, és minthogy a kutatás nem vezetett eredményre, megyei szintű körözést adott ki.

Végül egy hét múlva megkerült Pistike. Az ojai-i országúton találtak rá, amint Pilulaw társaságában a város felé baktatott. Ojaiig gyalogolt, ott húzta meg magát, öreg indián barátjánál. Az beszélte rá aztán arra is, hogy menjen haza, amire azzal a feltétellel állt rá, hogy ha az a város határáig kíséri. De erre csak később derült fény. A csumast előbb emberrablás gyanújával letartóztatták, és csak azután engedték szabadon, hogy tisztázódott, régóta ismerik egymást.

Nyilvánvalóvá vált, hogy Istvánék csak Ilon és Pistike tönkretétele árán mehetnek haza, és ezt nem vállalták.

És akkor jött a hír, amely mindezt betetőzte. Meghalt Teréz, István anyja. Amennyire félrevezette az akác, annyira igaza volt az albínó fürjnek, gondolta István. Nem betegeskedett sokáig. Elhívták hozzá a recski orvost, Goldmannt. Az először fekélyre gyanakodott, hogy már korábban is panaszkodott a gyomrára, és szigorú diétát rendelt neki, de aztán rájött, hogy rák. Nagyon lefogyott, csont és bőr lett. A végén már enni sem tudott, a tej se állt meg benne. Halála éjszakáján felült az ágyban, és néhai apját, Küzsüst hívta. Követelte, hogy engedjék be. Jött őt meglátogatni, ő látja, a függönyön keresztül is, ott áll kint az ámbituson az ablaknál.

Legidősebb lánya, Mária írta meg. István tudta, hogy egyszer ez is bekövetkezik, elmegy az is, aki őt világra hozta, akinek ő test a testből. Ez a dolgok rendje, mégis váratlanul érte a távozása. Remélte, hogy megvárja, amíg ők haza jönnek, hogy örül majd, ha látja, hogy sikerült, hogy nem voltak

kint hiába, értelme volt a hosszú távollétnek. Most már nem jön többé levél tőle, és nem látja őt viszont se elevenen, se holtan.

Napokig nem lehetett szavát venni. Anna javasolta, hogy mondassanak érte gyászmisét a San Sebastianban, de István elvetette azzal, hogy ez az ő magánügyük, nem tartozik az itteniekre, hisz nem ismer- 29 te itt senki. Mászt nem mondott róla, se vele kapcsolatban. Nem emlegette, nem siránkozott. Némán, fogát összeszorítva gyászolt. Most valóban gyászolt, nem úgy, mint az apja halálakor. Otthon voltak még a testvérei, de úgy érezte, most már senkije sincs Magyarországon, nem maradt ott senkije, egy okkal több, hogy búcsút mondjon álmának, és maradjanak, ez a végső a sorban.

Az utóbbit illetően megint tévedett. Volt még egy.

A húga levele szerint az anyjuk nem végrendelkezett. Elfelejtett vagy nem látta értelmét. Így a törvénynek megfelelően egyenlő arányban osztódik majd fel, ami az anyjuké volt. Ez nem sok, kevés föld, ház- rész és ingóságok, de nem ismétlődik meg az az igazságtalanság, amelyet az apjuk követett el István ellen azzal, hogy nem hagyott rá semmit. Megadták a hatóságnak a kinti címüket, és hivatalos értesítést kap majd róla, ha lezárult a hagyatéki eljárás. Ha meg haza jöttek, bir- tokba veheti, amit örökölt. De nyilatkoznia kell, hogy addig mi legyen vele. Ennek persze igazán értelme a föld esetében van, amelyet árendá- dába adhat valamelyik testvérének, vagy másnak. Még a bútorokat is el lehet különíteni, csak a házrész nem, mert a házban a feleségével benne lakik – közben megházasodott – Lőrinc, Péter özvegye és Ferenc, aki, úgy látszik, már agglegény marad. Azt azok vagy megváltják tőle, vagy átengedi nekik, mint ő, Mária teszi majd a maga részével.

Ez eddig rendben is lett volna, viszont a húga azzal zárta sorait, hogy be tudatni tud olyasmit is, aminek örülni lehet. Mint bizonyára ér- tesültek róla, Magyarországot szétszabdalták, és csak egy kicsit hagytak meg belőle. Erdélyt a románoknak adták, Délvidéket a szerbeknek, Felvidéket a tótoknak, még az osztrákoknak is lecsíptek belőle egy darabkát. Mindegyik fáj- dalmas veszteség, de őket Felvidék elvesztése érintette őket legérzékenyebben. Nincsen többé Fülek, Losonc, Rimaszombat, ahova vásárolni jártak, és attól féltek, hogy a Mátrai járás is átkerül, amelyekben Szajla is van. De hála Istennek ez nem történt meg. Képzeljék, megmaradt, ők megmaradtak Magyarorszá- gnak, pedig a cseh csapatok itt voltak 19-ben a szomszédban, egészen Péterkéig jöttek. Igaz, így is közel lett a határ. Tudják, hol van? Putnoknál, nem messze Nádásdtól, ahol István a lemezgyárban dolgozott, mielőtt kimentek Amerikába. Heves vármegye megúszta. Nógrád nem. Annak odalett a fele. De még így is jobban járt, mint Hont, Gömör, Zólyom, meg a többi. Úgyhogy Istvánéknak szerencsájük van, Magyarországra jöhetnek majd vissza, ha jönnek.

Árvaiék akár tudhattak volna is Trianonról, a szerződésről és annak következményeiről. István rendszeresen olvasta a *Ventura Start*, amely külföldi eseményekről is hírt adott, de olyan röviden és apró betűkkel, hogy elkerülte a figyelmét. Érthetetlen, hihetetlen volt számukra ez a 30 szörnyűség, de főképpen fájdalmas és elfogadhatatlan. Valósággal letaglózta őket. Nem tudtak napirendre térni felette. Ez önmagában azonban azon még nem tartotta volna vissza őket attól, hogy haza menjenek, talán még Heves vármegye elvesztése esetén sem. Így viszont óhatatlanul hozzáadódott a többi, hazatérés ellen szóló érvhez, ha akarták, ha nem, azokat erősítette. Felrémlt ugyan bennük, hogy akkor ők most esetleg gyáva-sággal vádolhatók, hiszen akkor fordulnak el a hazától, akkor mondanak le róla, amikor az nagy bajban van, a háborúnál is nagyobbban, de azzal mentették fel magukat, hogy ezt a bajt nem ők okozták, otthon sem voltak, hanem a vezetők, a nagyurak, akik idejuttatták az országot.

Napokig csak arról beszéltek, mi lehet most otthon, kiheveri-e ezt a csapást az ország, lesz-e így elegendő gabonája, szene, fája, érce, és vajon milyen sors vár az elszakított magyarokra. Ez foglalkoztatta őket, ezt vitatták elkeseredve, mintha ez volna a legfontosabb, mintha megemésztették volna már döntésüket, mintha szembenéztek volna már azzal, ami rájuk vár.

Egy éjjel, mikor megint ez volt terítéken az ágyban, Anna váratlanul tárgyat váltott.

– Akkor maradunk – mondta.

– Most kérdezed, vagy megállapítod? – kérdezte István.

– Kérdezem.

– Minek kérdezed, ha tudod?

– Hát hogy nem gondoltad-e meg magad mégis.

– Nincs ezen mit meggondolni. Most már nincs. El van döntve, eldöntöttük.

Anna halkán sírni kezdett.

– Ne ríjjál! – mondta István. – Mért ríszsz?

Anna nem felelt mindjárt, de aztán ezt szipogta:

– Akkor csak jól éreztem én, hogy végleges az istenhezád, mikor 98-ban a recski állomásra vitt bennünket a kocsí.

– Gondolj arra, hogy ott leszel, ahol a gyerekeid vannak. Velük, vagy a közelükben.

– Otthon is a közelükben lennék.

– Ha jönnének, de nem akarnak.

– Rozika jönne.

– Most akkor vigyük Rozikát, a többit meg hagyjuk itt?

– Nem – felelte némi hallgatás után Anna, és abbahagyta a sírást.

– Nem is tehetnénk velük. Pistike még kiskorú, és a törvény szerint még Ilon is annak számít, mert még nem töltötte be a tizennyolcat.

- Valahogy meg kéne velük értetni.
- Próbáltuk, de nem hajlanak a szóra. Láttad, Pistike meg mit csinált.

Elszökött.

- Bözsike meg Jancsika biztos jönne.
- Nem biztos. Emlékszel rá, Bözsike is hogy volt később a 31 magyarval?

– Mikor különben olyan szófogadó gyerek volt.
 – Meg így őket se kell itt hagynunk, Bözsikét és Jancsikát. Bármikor kimehetsz hozzájuk a temetőbe, mint eddig. Virágot vinni nekik, meg tisztán tartani a sírjukat, hogy ne verjen fel rajtuk a gaz.

– De ha egyszer nem azért jöttünk ki, hogy maradjunk, hanem szükségből, gyűjteni.

– Ez is szükség, maradni.

– De Magyarország az országunk, a hazánk. Oda tartozunk.

– Oda. De a gyerekek ezt nem értik. Magyarázhatod nekik.

Nekik Magyarország nem az, ami nekünk. Tévedtünk. Ezt nem tudtuk előre, ezt nem kalkulálhattuk be.

– De Imruskának Toledóban még az volt. Ott még emlékezett Magyarországra. Onnan kellett volna haza menni, nem ide jönni, Kaliforniába.

– Avval a kevés pénzzel, amink akkor volt?

– Akkor tán Bözsike meg Jancsika se halt volna meg.

– Lehet. De ne keverd most őket ide. Most az élőkről van szó.

– Te hoztad őket eszembe.

– A gyerekeknek Magyarország egy távoli, idegen ország.

– Mikor annyit meséltünk nekik róla.

– Hiába. Csak annyi közülük van hozzá, hogy onnan jöttünk mink, mom és dad, meg ott vannak a nagyszüleik, grandpa John és Joe és grandma Teresa és Liz, vagyis csak voltak, mert anya meg apa már meghalt, csak a te szüleid élnek. Ők már nem annyira magyarok, mint mink. De az is lehet, hogy semennyire se. Hiába igyekeztünk úgy nevelni őket. Vagy rosszul csináltunk valamit. Ha lettek volna itt más magyar gyerekek is, ha lett volna több magyar, egy magyar negyed, mint Toledóban, akkor tán mások lettek volna. Ők már inkább amerikaiak. Fájó, de ezt tudomásul kell venni.

Annát meglepte, hogy István a magyar élet hiányát is okolja, holott Toledóban ő volt az, aki ragaszkodott hozzá, hogy a gyerekek amerikai iskolába járjanak, ne a magyarba, de nem mutatott rá erre az ellentmondásra, ehelyett inkább megint elpityeredett.

– Jaj. Csak ne emlegesd nekem a szüleimet. Őket se fogom többet látni, az én drága, jó édesanyámat, édesapámat.

– De fogod.

- Hogy?
- Úgy, hogy majd haza megyünk látóba.
- Látóba?
- Igen. Ha jól alakulnak a dolgok, ha lesz rá pénzünk.

32 Anna elgondolkodott.

- Pénzt adni ki arra, hogy csak úgy haza menjünk, aztán vissza? Ez több kerülne, mintha végleg mennénk. Megengedhetjük ezt magunknak? Nem, ezt nem.

- De. Mért ne? Majd megint gyűjtünk rá. Elmegyünk, el kell mennünk látóba, legalább abba.

- De mikor lesz az, ha lesz egyáltalán? Nem élnek már akkor az én szüleim. Már most is nagyon öregek, hát még később.

- De. Bízzál benne.

- Hisz ha csak azon múlna.

- Meg azt is tartsd észben, hogy otthon nem lenne ilyen sorunk. Előlről kéne kezdene mindent. Meg ki lennénk szolgáltatva az időjárásnak. A parasztember szó szerint az égtől függ, attól, hogy mi jön onnan. Meg neked is kapálnod kéne, baromfit, csirkét, libát, kacsát nevelni, szóni-fonni, mindenfélével bajlódni. Itt meg urasan élsz, Mrs.-nek szólítanak, nem jóaszszonynak vagy nénémnek. Csak a háztartásra van gondod, meg a gyerekekre. És én se panaszkodhatok. Van munkám, fix fizetésem, motorbejcglim. Van házunk. Imruskát kitaníttattuk, és a többi gyereknek is szakmát adunk a kezébe. Kiváltjuk az állampolgárságot, itt éljük le az életünket. Sok jó van itt, amiért nem olyan rossz itt maradni, amit becsülni lehet.

Anna erre nem szólt semmit. Elaludt, miután megint abbahagyta a sírást.

István várt, de meghallotta egyenletes szuszogását, és nem folytatta.

Én csak beszélek, csak mondom a magamét, pedig én is ríhatnék, gondolta. Aztán benne is engedett a feszültség, és álomba zuhant.

„...AZ ÚJABB ÉPÍTKEZÉS INKÁBB CSAK ÜRÜGY...”

Oravecz Imre: *Betonlapok*

Az elemzett vers teljes terjedelmében:

*Apám vette őket használtan a honvédségtől az 50-es években,
mikor a lángosi laktanyában dolgozott,
civil alkalmazottként, a gépkocsigarázsban,
szanáltak pár tiszti lakást,
és eladták a bontásanyagot,*

*egy részüket pincehidlásnak használtuk, meg istállómennyezetnek,
mikor építkeztünk,
de egy csomó a nyakunkon maradt,
és apám folyton törte a fejét,
hogyan mit kezdjen velük,*

*sok év telt el,
míg nyárikonyhára is tellett,
és a betonlapok, hivatalos nevükön: betontálcák éppen kapóra jöttek,
mert belőlük lett a lapos tető,
bár az a gyanúm,
hogyan az újabb építkezés inkább csak ürügy volt létjogosultságuk igazolására,*

*mikor a nyárikonyhára ráhúztam egy szintet,
hogyan legyen valahol zavartalanul megbújnom,
leszedték a betonlapokat,
noha apám ellenezte,
és rá akart venni,
hogyan hagyjuk őket a helyükön,*

*nem hallgattam rá,
mert ereszszerűen kiálltak a fal síkjából,
azonkívül szakszerűtlenül, üreges oldalukkal felfelé rakták le őket,
és ez jelentősen csökkentette teherbíró képességüket,*

34

*reméltem,
hogy végleg megszabadulunk a kiszolgált építőelemektől,
de apám hallani sem akart róla,
és távollétében behálózta velük a baromfiudvart,
járdát csinált belőlük oda is,
hová nem kellett járda,*

*akkor megadtam magam,
és megértettem végre,
hogy a betonlapok apám életének részét alkotják,
és azért ragaszkodik hozzájuk,
mert emlékeztetik valamire,
mi fontosabb a betonlapoknál.*

BS*:

„Ó jaj, hogy eltűnt minden, hogy hullt le évre év!” – sóhajt híresen nagyot a trubadúrköltő Walter von der Vogelweide (nem mellesleg a szintúgy múltsi-rató *À la recherche...* költője, Radnóti Miklós magyarításának jóvoltából). Majd részletezi a múltó idő tetemes veszteségeit: „Az emberek s a táj, amelyet úgy szerettem, / gyermekkorom kalandos vidéke ismeretlen.” Semmi sincs hát, ami egykor volt; semmi sincs úgy, ahogy egykor volt. Ami pedig a vers írásának – és persze olvasásának – pillanatában létezik: maga a vers; azon belül a versben újra, noha immár tagadóformában, a tagadás alakzatában, azaz a tagadva állítás veretes retorikájában megszülető világszerűség. A korábban otthonos világ hiányának költői visszája, tetszetős szövegárnya, lelket vigasztaló nyelvi pótléka. Hasonlóképpen idézi fel Oravecz Imre saját gyerekkorának tájkáját, a nógrádi Szajlát, e tájék természeti közegét, valamint épített környezetét, mégpedig a természet rendjének leginkább megfelelő módon épített környezetét. Az épített és lakott – lakozásra épített – otthon térszerkezetét. [Ezt a térszerkezetet briliáns tömörséggel, a használatán keresztül mutatja be az Ondrok gödrének házleírása, vagy a Halászóemberben a Hátulsó ház című vers.] E térszerkezet megannyi részletét. De leginkább mégiscsak arról beszél, ami mindebből maradt, amivé mindez vált. Az otthon és a falu felismerhetlenségig megváltozott voltáról.

De vajon mit lehet kezdeni a szépirodalmi (közegben újramesélt) otthontertés vagy -siratás során egy véletlenül talált vagy használtan vásárolt építkezési elemmel? Mondjuk a *Betonlapok* című vers tárgyával, no és persze magával a verstárggyal? Hol találhatják meg a betonlapok a saját helyüket – egyfelől a múlt idejű valóságban, másfelől a múlt idejű való- 35
ságot leképező szövegvalóság jelenében, az írás és olvasás jelenében?
És milyen típusú helyek volnának ezek? Hányféleképpen, hányféle szempont szerint lehet elkönyvelni ugyanazokat a betonlapokat?

A szajlai ház építése során felhasznált bontott betonlapok „létjogsultságának igazolása” leginkább két síkon zajlik. Egyfelől bőven szóba kerül azok újrahaznosításának története, vagyis az építészeti funkcionalitás szempontja, amelyet azonban a vers beszélője egy helyütt pusztá „ürügynek” nevez, és amelynek látványos kiteljesedése: a tökéletesen haszontalan baromfiudvar-járda. Másfelől – a funkcionalitás fokozatos kudarcával párhuzamosan – egyre inkább felerősödik a használt betonlapok nem-funkcionális megközelítésének, sőt értelmezésének a szólama. Az apa hasznosságelvű építési cselekedeteit (pincehidlás, istállómennyezet, nyárikonyha-tető és baromfiudvar-járda készítése) eleinte csak kíséri, majd egyre inkább felváltja a fiú többfokozatú mentális cselekedete: „...bár az a gyanúm...” – „...reméltem, / hogy...” – „...megértettem végre...” Az apa háztáji próbálkozásait a fiú először csupán leírja, azután értelmezi, sőt kritizálja, míg végül elfogadja a funkcionális értelemben elfogadhatatlan tényt: a betonlapok szükségszerű helyét a házban, illetve a ház körül. Persze mindez, vagyis a betonlapok, illetve a betonlapokat újra- és újrahaznosító apa elfogadásának ígérete már ott rejlik a vers legelső szavában, az egyes szám első személyű birtokjellel ellátott névszóban (amely ráadásul a továbbiakban még négyszer ismétlődik nyomatékosan): „Apám...” (kiemelés: BS) Komolyan véve a grammatikát, a grammatika szemantikai távlatait: az apám betonlapja az én betonlapom is.

Amennyiben a betonlap értéke nem merül ki az építésben, annyiban az építést sem lehet alárendelni a pusztá funkcionalitásnak. Van még, kell, hogy legyen még *valami* a funkcionalitáson túl, vagy inkább mellett, aminek a jele a teljességgel haszontalannak tűnő betonlap: „...mert emlékeztetik *valamire*, / mi fontosabb a betonlapoknál.” (kiemelés: BS) Ennél pontosabban és határozottabban nem lehet fogalmazni; ez a legtöbb, ami mondható. Hiszen a határozatlan névmás mégiscsak határozott irányt ad, tereli a figyelmet, tájolja az olvasót, vagyis rálátást kínál az építés, az építészet funkcionalitáson túli dimenziójára. [Ez valóban így van, csakhogy falusi környezetben én hajlamos vagyok földhözragadtabb, köznapibb indokokat keresni – és találni – e metafunkcionalitás magyarázó-tára. Illyés Gyula nagyon szépen ír a Puszták népében azokról az öreg kezekről, amelyekbe fájdalom áll,

Új Forrás 2012/4 – Bazsányi Sándor – Wesselyny-Garay Andor:
„...: az újabb építkezés inkább csak ürügy...” – Oravecz Imre: *Betonlapok*

ha hosszan nem dolgozhatnak. A falusi létben a csinálás kényszere funkcionális: olykor örömelvű, de ebben a formájában is rendeltetésszerű. Jól tükröződik ez a parasztházak architektúráján: elementárisan egyszerű, szikár tömeg, ornamentika és díszítmény nélküli lukfalas falszerkezet, a helyi hagyományok

36 – időjárás, cél, anyagok – szerint öröklődő tetőforma. A nagy gesztusok végletesen tiszták és racionálisak: egy vezető segítségével, de kalákában, tavasztól őszig épülnek a házak – még a tél és a hó beállta előtt tető alá kell hozni a szerkezetet, különben szétfagynak a még nedves tapasztások. Díszítgetésre, cifrázásra nincs mód, de idő se nagyon. Hajtani kell, hogy a ház felépüljön. Nem így télen: az örömelvű csinálás, a díszítés semperi igénye kezdi faragni a kilátszó farészeket: a szaruvéget és a korlátdeszkát; a könyöklőt és a tornácoszlopot; a füstlik oromzatát és a széldeszkát – ha van ilyen. Néhol dísz kerül a tokokra, esetleg bélélet az ajtónyílásokba, faragás a dikóra vagy a lócára. Ez a kényszerítő kettősség, az időjárás és az életmód részét jelentő csinálás vezet a parasztház 'dízáj-njának' megkapó összetettségéhez: a csontozhatatlan nagygesztusok minimalizmusához és a léptéktört kisrészletek burjánzó ornamentikájához. Jóllehet ma már nem így épül a parasztház sem, de a csinálás kultúrája megmarad, és néhol egészen vad formában tör utat: a szomszéd minden talpalatnyi helyet lebetonoz a kertben, majd ha elfogy a tér, felveri egy helyütt és kicsit másképp újrabetonozza. Valaki díszít: napernyő a gyepre, alá bazaltkőrrel; vagy szaletli a sütőnek: balra kiskemence, jobbra kandalló-bélésből épített grill, mellette a bográcsállvány, nem messze pedig az aranyhalas csobogó, hogy enyhítse a tűz forróságát. Modernkori nyárkonyha ez: szentélye ez az étkezésnek és főzésnek. Az ide vezető út sem lehet beton, pláne 'hullámkő': ívben rakott terméskő, két oldalán tujasorral. Egy évre rá pedig a medence a kiszáradt gyümölcsfa helyére, új fészere a traktornak, szárnyék a tüzelőnek. A városi szemnek tán harsány, túlhalmozott tájként tűnik fel majd' minden porta, mégis jól érzi magát az ember. Mert mindennek, leginkább neki, az embernek van helye.] Az építészet nem-funkcionális többlete megjelenhet a szépségben, a szimbolikusságban, a reprezentációban, vagy éppen az emlékezésben, emlékeztetésben. Oravec versében a betonlap „emlékeztet” – az apát „valamire”, a fiút pedig a „valamire” emlékező apára. A vers utolsó sora szerint ez a „valami” jóval „fontosabb” volna maguknál a betonlapoknál, és így azok masszív anyagszerűsége felszámolódnak látszik az emlékeztető-szimbolikus szerepkörben. Noha a költemény egésze inkább arról szólna, pontosabban puritán eszköztárú létezésével éppen azt bizonyítaná, hogy a betonlapok anyagszerűsége legalább annyira megkerülhetetlen, mint amennyire megspórolhatatlan azok mentálisan jelentkező többletértéke. Éppúgy, mint a Bibliában sűrűn emlegetett emlékeztető kövek esetében. Vagy mondjuk Peter Eisenman zsidó áldozatoknak emelt berlini emlékművének betonkubus-rengetegében. Vagy akár Jovánovics György '56-os alkotásának kőlapjaiban és -oszlopaiban. Ha Vitruvius hármasszem pontja szerint nézzük, akkor az emlékművek legnyilvánvalóbb értéke: nem is annyira a hasznosság (*utilitas*), mint inkább a tartósság (*firmitas*), amely ugyanakkor a szépség (*venustas*) alakjában mutatkozik. A hasznossággal dacoló tartós szépséget tapasztalhatjuk Oravec versének ábrázolt kvázi-emlékművében is, a házban és a ház körül elrendezett betonlapok nyers jelenlétében. Márpedig a szimbolikus nyersséget nem lehet meghaladni, hiszen éppen ez volna

a szimbolikusság lényege: a jelentés anyaghoz kötöttsége, végleges anyagba ágyazottsága. És persze nem csak a vers anyagszerű tárgya, de a vers nyelvi anyaga is rendelkezik ezzel a szimbolikus jelleggel: amennyire nem engedi a betonlap felszámolódni önnön nyers mivoltát, annyira nem tudunk eltekinteni a *Betonlapok* című Oravecz-vers retorikai és szerkezeti nyersségétől. Keresetlen egyértelműséggel, durván megmunkált beton-elemekként rakódnak, halmozódnak egymásra a költemény szakaszai. Hét (hat plusz egy) darab betonlap. Nem több, de nem is kevesebb. 37

Az első három szakaszban értesülünk a betonlapok megvásárlásáról, majd hasznosításukról, először a pincében és az istállóban, évekkel később pedig a nyárikonyhában, mely munkafolyamat alanya lesz az apát és a fiút magában foglaló többes szám első személy: „...mikor építkeztünk...” A harmadik egység végén immár egyes szám első személyben megszólaló kétely („...bár az a gyanúm...”) erősödik fel, illetve kap tevékeny szerepet („...ráhúztam egy szintet...”) a következő két szakaszban, amelyekben az apával szembekerülő fiú nyárikonyha-átalakításáról olvashatunk, minek során az apa által korábban beépített betonlapok elkerülnek a helyükről. A hatodik egységben a fiú várakozásainak („reméltem”) ellenében az apa újabb próbálkozásáról, a baromfiudvar-járda elkészítéséről olvashatunk, aminek azonban nyilvánvalóan nincs már semmiféle értelme, legalábbis az építészeti hasznosság szempontjából. Végül a hetedik szakaszban bekövetkezik a döntő fordulat, az előző hat szakasz fokozásával egyszerre sejtetett és késleltetett aspektusváltás, amelyet hangsúlyosan jelöl a nyitó határozószó, az „akkor”: a fiú „megadja magát”, azaz „megéri végre” az apát, pontosabban az apa betonlap-megszállottságát, a hasznosság szempontjára fittyet hányó építészeti mániáját – és még talán az építés, az építészet hasznosságon túli, mondhatni szimbolikus jelentőségét is. A betonlapok emlékműszerű jelentőségét.

A betonlapok (nem megfelelően) funkcionális voltánál jóval „fontosabbnak” tűnő, ugyanakkor a betonlapok (önmagukban vett) anyagi voltaival képviselt „valami” tehát nagyon nincs jelen a költemény takarékos nyelvi közegében, ámde éppen ezáltal, a hangsúlyos hiány által, mégiscsak jelölve van. A középfokú jelzővel („fontosabb”) nyomatékosított határozatlan névmás („valami”) *valami* olyasmire utal a grammatika síkján, amire a valóságban, pontosabban az ábrázolás valóságában létező látvány(t értelmező tudatmozgás) síkján meg a betonlapok emlékeztetnek. Az értékjelölés grammatikai-retorikai körülményeinek két lehetséges változatára figyelhetünk fel. A *megfelelő nap* című kötet ikerverseiben, a *Halászóemberbeli Betonlapok*-hoz nagyon hasonló témájú és hangfekvésű *Konyhában* és *Tűzhelyben*:

Új Forrás 2012/4 – Bazsányi Sándor – Wesselyny-Garay Andor:
„... az újabb építkezés inkább csak ürügy...” – Oravecz Imre: *Betonlapok*

Konyha

38 *Életemből talán régi szajlai konyhánk hiányzik legjobban.
Mindig meleg volt benne,
és éjszakára sem hűlt ki egészen.*

Mintha ez a helyiség tartott volna össze bennünket.

Tűzhely

*Míg élt anyám, apám,
minden reggel begyújtottak a konyhai takaréktűzhelyben,
és egész nap zúgott, zenélt a lapján valami,*

*akkor szűnt meg végleg az otthon,
mikor ők meghaltak,
és megszakadt e folytonosság.*

[A Halászóemberben a *Konyha* az *ősok*-keresés, a 'hol romlott el minden?' kérdésre fogalmaz választ
– az első szakasz emlékei után, mintha lehetne alternatívája a sorsnak:

igen,
ott követtük el a hibát,
azzal,
hogy kiköltöztünk a konyhából,
és elbontottuk a házat,
ha maradunk,
ha megtartjuk,
talán minden másként alakul,
talán bástyául szolgált volna,
talán megvethettük volna a hátunkat abban a sarokban,
talán tudtunk volna védekezni,
vagy legalább időt nyertünk volna,
de még az is lehet,
hogy tévesz se lett volna.]

Az első vers leválasztott s így kiemelt zárósorában a beszélő egyfelől a címben megadott tárgy közelében marad a tárgyszerű kifejezés („helyiség”) révén, másfelől meg a feltételes módú hasonlat („Mintha [...] volna...”) segítségével csupán utal a konyha szimbolikus jelentőségére, de nem nevezi meg azt. A *Tűzhely* című vers második három sorában viszont megtörténik a látványos

fordulat, mégpedig éppen azzal a határozószóval („akkor”) kezdve, amely történetesen a *Betonlapok* utolsó szakaszának legelején is felbukkant, mégpedig jókora nyomatékkal. Itt viszont az „akkor” szó nem a „valami” szimbolikus eldöntetlenségébe vezet minket, hanem az „otthon” és „folytonosság” kifejezésekkel jelölt eszme bizonyosságának közvetlen közelébe. 39 Pontosabban eljuttat az eszmét képviselő dolog hiányának biztos felismeréséhez, a hiányérzet fájdalmas bizonyosságához. Jóllehet az „otthon” szó sokkal közelebb áll a „tűzhely” érzéki képzetéhez, mint a jóval elvontabb „folytonosság”; mely utóbbi kifejezés ugyanakkor komor méltósággal, vagy ha tetszik: komolykodó nagyotmondással zárja le a rövid költeményt. Amennyire tehát eltávolodik a *Tűzhely* a „tűzhelytől”, annyira közel marad a *Konyha* a „konyhához”. És legalább ilyen közel marad a *Betonlapok* is a „betonlapokhoz”. Mint ahogyan *A megfelelő nap* másik idevágó, *Alap* című versének legvégén is kellőképpen egymásra íródik a címadó fogalom szó szerinti és képletes jelentése: „...apámra életében nem lehetett építeni, / de most furcsa módon mindig az ő alapjára falazok.”

Oravecz költészete olyan tudatos építkezésnek tűnik, amelynek során az építő folyamatosan ellenőrzi az „alap” biztonságát, bizonyosságát, más szóval minduntalan rákérdez az „alap” megbízhatóságára, illetve próbára teszi önnön „alapba” vetett bizonyosságát – szemben a valóságos építkezéssel, amelynek során a már egyszer elkészített alap vagy megfelelő, vagy nem megfelelő, és így vagy megmarad a ház, vagy összedől. Persze léteznek bonyolult építőipari technikák az újraalapozásra, mint ahogyan a romló falazatokat is meg lehet erősíteni – gondoljunk csak Tolnai Ottó palicsi „Homokvárának” átépítéstörténetére, és persze a történet hőseire, az omladozó háznak beton alapot és -keretet készítő baranyai kőművesek „csodálatos kis csapatára”, illetve a „Homokvár”-történetet körülölelő (auto)poézis „csodálatos” voltára. [A nyilvánvaló különbségek mellett a téma, olykor pedig a motívumok szintjén is kapcsolódik Oravecz költészete Tolnaiéhoz. Míg Tolnai a „Homokvár” falából pergő salakbetont hallgatja, addig Oravecz a Kilső út című versben így ír egyik gyerekkori emlékről: „...ha nem jött senki, [...] mindig megálltam, / és hallgatóztam, / és néztem, / mint peregnek ki és gördülnek alá a gyökerek közül az apró agyagrögök.” A mikrokörnyezet változása, az élmények érzeti átadása kerül középpontba akkor is, amikor Oravecz a patakmederben állva a lábujjai közül kimosódó homokról ír. A kettejük közötti legnagyobb különbség – Tolnai látszólag cél nélkül tekergő, már-már irodalmi autizmusba forduló, szabadvers-árnián túl –, hogy Oravecz az irodalmat, az iménti példa ellenére, valóban emlékezettechnikai eszközként forgatva a már nincs, a hiány állapotáról beszél, Tolnai pedig a van, a mikroszkopikus létező jelentőséggel telített semmisségét alakítja érzéki tapasztalattá. Egy hasonlattal: előbbi lassú tűnésű, monumentális tablók történelmi léptékű, narratív sorozata, utóbbi kis polaroid-képek állóéletűje. Eltérő technikák, de ami azonos: a hely. Oravecz szociográfiába hajló szövegei persze folyamatosan lebegtetik

Új Forrás 2012/4 – Bazsányi Sándor – Wesselényi-Garay Andor:
„... az újabb építkezés inkább csak ürügy...” – Oravecz Imre: *Betonlapok*

Illyés Gyula alakját, mi több, az Illyés Gyula Szajlán című vers fel is kínálja ezt a párhuzamot, jöllehet ez a kapcsolat csak a későbbi mű, az Ondrok gödre fejezettagolásával lesz igazán formális.] Míndazonáltal a költészetben, vagyis a költés, az írás során, mindig lehet, sőt muszáj újraalapozni. A Hölderlinről érkező Heidegger például a 40 költészet modern kori újraalapításának szükségességéről beszél, valamint az újraalapított költészet igazságának megőrzéséről, mely utóbbi feladat immár a befogadóé. Ámde a költő is megőrizheti ama bizonyos igazságot (Oravecz szavával: „valamit”), mely költői megőrzés egyik fontos formája lehet az alapok folyamatos karbantartása – miként a *Betonlapok*, a *Konyha*, a *Tűzhely*, vagy éppen az *Alap* című versekben külön-külön is tapasztalhattuk, mégpedig óhatatlanul különböző határfokon, azaz nem mindig azonos meggyőzőerővel, vagy legalábbis nem minden olvasói ízlés számára egyképp azonos meggyőzőerővel. A többféleképpen megítélhető költői nyelv talán két legkényesebb sajátossága: (1) a monotonia és (2) a példázatosság.

(1) Tudhatjuk a szerző önéletrajzi jellegű szövegeiből, hogy Oravecz az 1990-es években, hosszú évek múltán, végre hazatalált a nógrádi Szajlára, a felismerhetetlenségig megváltozott falu elbontott szülői házának közvetlen szomszédságába, ahol is az egykori lakóház kiegészítő épületeit átalakította új lakóházzá. Az új házban Oravecz egyfelől él, másfelől emlékezik és ír. *[Mi több, azt is tudjuk, hogy Oravecz – apai nagyapjának nyomdokain – háromszor emigrál Magyarországról, majd háromszor tér vissza, hogy végleg megtelepedjen. Mintha elválaszthatatlan lenne a sors az életmű egyre vastagabb és immár domináns Szajla-fejezetétől, mintha az életmű igazolná a háromszori visszatérést. Ha valakit ennyire nem enged el a föld, akkor logikus és érzelmileg-irodalmilag egyaránt felszabadító élmény lehet megírni azt.*

Nem tehetvén mást, mintha a verseken, a regényen és a kisprózákon keresztül írná bele magát Oravecz abba a talajba, amelyből háromszor is menekülni próbált. Mintha többszörösen is igaz lenne Oravecz művészetére az, hogy a próza – ahogyan Tolnai Ottó hivatkozta Danilo Kiš egyik interjúját – „földi teremtmény, a próza a talajon nő. A földben, mint a krumpli.” Ezt a földből emeltséget hangsúlyozzák, csaknem sulykolják a Halászöember, az Ondrok gödre és az Egy hegy megy kötetek; ennek a talajba-vetettségnak lesz nem is túlzottan kódolt metaforája a saját halál elképzelt élménye a Halászöember záróversében, a Közéltű napban.

Érdekes, hogy hasonlóképpen helyezi középpontba a földből emeltséget a regionalizmus építészete, amely legfontosabb közvetítőként Magyarországon a téglát, az Egyesült Államokban és Dél-Afrikában a betonnal kevert földet, agyagszegény területeken pedig a bontott téglát találta meg. A földből való emeltség korántsem metaforikus, inkább nagyon is architektonikus, anyagszerűségükben vonzó szerkezetei ezek, amelyek egyszerre utalnak Gottfried Semper földművére, a die Wandra, képbezáráhatóságuk okán pedig a stílussá válás veszélyére. De bizonyára hasonló stilisztikai refrének mentén kerülhet Oravecz Imre talán Móricz Zsigmond közelébe.] Megírja emlékeit a már nem létező házról, a már nem létező házban egykoron folytatott életformáról, a családi és közösségi múlttól, illetve mindennek elérhetetlenül távoli voltáról. Ami azonban valamiféle otthonossághoz vezet: az egykori otthonra való emlékezés

nyelvi-érzületi otthonosságához. Mondhatni Oravecz hazaérkezett, megérkezett – a nyelvbe. A nyelvi megérkezethez egyik legmarkánsabb hangfekvése: a múltidéző vagy múltsirató felsorolás, a felsorolás hosszan kitartott retorikája, amely óhatatlanul vezet valamiféle veretes monotóniához, renthagyó litániaszerűséghez. [Ezt a veretes monotóniát, renthagyó litániaszerűséget a szomorúság tonalitása határozza meg. Talán félreolvasás, de a Jelentés az Erie-csatornáról című ciklusban olvasható A régi Szajla című vers hasonló szerkezeti építkezése ellenére is mentes a lamentációtól; már-már humorosnak is tekinthető.]

41

a kazalban lányt hempergetnek,
a földesúrhoz hányadot szekereznek
az árnyékban babot esznek,
gatyába fingot engednek,

és a legnagyobb dologidőben
hülygyerekként lézeng a faluban a történelem.

A vers érdekessége, hogy Tizennyolcadik század címmel szerepel a Halászóemberben is. És eredeti hangját feledve, megváltozott térbeli kontextusában itt már a többi költemény, az egész ciklus lemondó tónusát ismétli. Az oldalak egymásutánisága, a szövegek helyszerűsége; az elmozdíthatóság, az egyes szakaszok térbeli rendjének átalakítása, a velejáró jelentésváltozás illetve -csökkenés ad olyasfajta rendkívül anyagszerű, nyilvánvaló térbeliséget az irodalmi szövegeknek, amely függetlenné tűnik az értelmezéshez felvonultatott, illetve annak során megsejtett metafora-alakzatoktól. A régi Szajla és a Tizennyolcadik század – noha azonos az alakjuk – az eltérő terekben már eltérő versekké is válnak.] Ahogyan például hat plusz egy szakaszban komótosan végigmondatik a szülői házhoz, a ház történetéhez kötődő betonlapok története, a betonlapok szakaszos beépítéstörténete. Mintha valamiféle liturgikus ízű munkadalt hallanánk. Hiszen a munkát hagyományosan munkadal kíséri. A dal pedig szoros rokonságban áll a nyelvvel. Mely rokonságról emlékezetesen beszél Nadas Péter *Hatodik levél* című „talált cetlijében”, ahol is szó esik a nyolcvanas években megvásárolt gomboszegi parasztház átépítéséről, az átépítésben segítő mesteremberrel kialakított munka- és nyelvközösségről: „Munka közben természetesen beszélgettünk. [...] Az ilyen jellegű beszélgetések végül is semmiben nem különböznek egy tisztességes munkadaltól. Az egyhangú testi erőfeszítés lelki kiegészülést keres magának a szóban, s a kettő harmóniája mindenképpen hozzájárul ahhoz, hogy a békés közösség érzése állandósuljon két ember között.” Ahogyan a közös munkának megvan a maga nyelve, amely ráadásul nem csupán kíséri, de sajátosan le is kottázza a munkafolyamatot, úgy az adott tevékenységet leíró nyelvi alkotás is érvényesen tükrözheti annak menetét, az építkezés folyását. Eszerint a *Betonlapok* beszélője mintegy hét

Új Forrás 2012/4 – Bazsányi Sándor – Wesselyényi-Garay Andor:
„... az újabb építkezés inkább csak üti...” – Oravecz Imre: *Betonlapok*

betonlapszerű közlésgységet helyez egymásra, azaz hét dísztelen nyelvi alakzataból teremti meg a vers tartós szerkezetét, amely tehát a hagyományos munkadal monoton malmának – a Szent Gellért által említett „magyarok szimfóniájának” – litániaszerű változata.

42 (2) Az idézett Oravecz-költemények végén található summázatok retorikailag mintegy *zárókként* koronázzák a felépített nyelvi szerkezetet, miközben tematikusan éppenséggel az *alapra* (alapozó eszmére vagy értékre) utalnak – leginkább talán az *Alap* című versben: „... de most furcsa módon mindig az ő alapjára falazok.” A tematikus alap és a retorikus zárókö kettős fedezete számtalan változatot eredményezhet. Így például a *Betonlapok* legvégén éppen az a kifejezés („betonlapoknál”) kerül a zárókö helyére, amelynek szó szerinti jelöltje felszámolódni látszik a módszeresen körülírt alap („valami”) vonatkozásában: „...mert emlékeztetik valamire, / mi fontosabb a betonlapoknál.” A költészet alkímiája éppen ezt teszi lehetővé: hogy a tematikus értelemben vett „fontosságot” mégiscsak felülírják a retorikusan helyzetbe hozott tárgyak, jelen esetben a betonlapok. Persze lehet jóval egyértelműbben fogalmazni valamely építmény eszme- vagy érték-hordozó alapjával kapcsolatban – úgy, ahogyan például Oravecz teszi az *Egy hegy megy* kötet *A föld alattam* című szövegében, amelynek révén bőségesen és szó szerint alátékinthetünk az írás helyéül szolgáló szobának, megismerhetjük annak múltját, mondhatni az írás, az irodalom lényegi alapját: „Itt van példának okáért az a pár négyzetméter, amelyet az a földszinti szoba foglal el, ahol most e sorokat írom. Mit tudna mesélni itt a padló, az aljzatbeton alatt ez a földdarabka, mi került már rá, bele az évezredek folyamán. A melléképületnek lakóházzá alakítása előtt apám garázsát hordta a hátán, illetve a mostani terasz elődjét, amely utóbbi egy félhajás félszer előtt keletkezett, miután kivágtuk azt a juharfát, amely pontosan ott állt, ahol most az íróasztalom. Mielőtt meg rátelepült volna a garázs, az udvarhoz tartozott a kis terület, és éppen rajta helyezkedett el a szénakazlunk, amely inkább csak boglya volt, mert a téesz miatt már megszűnőben volt minden, így a szalastakarmány-utánpótlás is. Udvarrá pedig szántóból vedlett át.”

A térben megnyilvánuló idő, a jelen (minél távolabbi múltba nyúló) archeológiája mindig valamely adott tárgyhoz, valamely anyagszerű összefüggéshez kötődik, abból indul ki; legyen szó akár a betonlapok masszív jelenlétéről, akár az íróasztal helyéről. Az utóbbi esetben ráadásul a beszélő éppen annak a tárgynak jár utána, amely történetesen az írói utánpótlás közegéül szolgál: „...ahol most e sorokat írom.”

Oravecz emlékéllító költészetének egyidejű (szociográfiai) nyersanyaghoz kötöttsége és (retorikailag) nyers anyagszerűsége meggyőzően összpontosul az építésnek vagy átépítésnek szentelt vers- és prózaszövegekben. Az ábrázolt anyag és az ábrázolás anyaga, az ábrázolt munkafolyamat

és az ábrázolás munkafolyamata: olyan párhuzamos adottságok, amelyek az olvasás egyszerre nyelvi és valóságirányult tapasztalati síkján járulhatnak hozzá a szavak – köztük például a „betonlapok” – metaforikus testesüléséhez. József Attila sorait parafrázálva: ‘Mint súlyos betonlapok, / úgy hullnak eléd / ezek a szavak...’

43

*A szögletes zárójelbe tett, kurzivált kommentárokat készítette: WGA

WGA*:

A szél kezdí, a víz folytatja, majd a fagy tetőzi be. Egy viharos éjszaka megkapja a tetőt, néhány cserép elmozdul, összetörik: lécek támadnak a héjazaton, munkához lát a hó és az eső. A padlás az agyagtapasztás sokáig bírja. Előbb megdagad, de lassan azért csak átázik: évek alatt ugyan, de a nedvesség eléri a födém deszkaborítását, amely a nyári melegekben, a szárazságban sem szárad ki többé. A fülledt dunsztban megjelennek a gombák, nemsokára a farontó bogarak, állhatatos munkával rohasztva a deszkázatot, majd a gerendákat. Nem is a tél, hanem a koratavas a szerkezetek igazi gyilkosa. A hajnalonként megfagyó, délutánra kiengedő víz nagy falatokban zabál fel fát és agyagot, téglát és betont. Ha volt is eresz, az ekkorra már szétszakadt a tetőn megolvadó-megfagyó, többször megcsúszó, glaciálissá tömörödött hó súlyától. Ciszterna helyett egyetlen pontra, közvetlenül a fal mellé ömlik a víz, ami lassan feláztatja, kimossa a talajt az alap mellől. A vég legtöbbször mégsem filmszerű, jóllehet rendkívül festői. [Mint Nagy László egyik hosszú versében, *A Zöld Angyalban*, ahol is a vad vegetáció –jókora metaforikus rásegítéssel – mindenestül felzabálja a szülői házat: „...jött a Zöld Angyal tomboló paripákkal, / szügyük a palánkon betör az elárvult jászol elé, / óriás zöld bikákkal döfeti a falakat, hullik / laskásan a mész, a malter...” És így tovább, csak hogy végül a versbeli én, nem utolsó sorban pompás „verejték-uszálya” révén, egészen a „Tejútig” lendüljön, és ott, vagy legalábbis valamilyen nagyon hasonló helyen, „magasan játsszon szíve”, a „fényből kitephetetlen levél”. Hát igen, nagyon másféle dikció járja a Somló aljában és Nógrádban, vagyishogy a hatvanas-hetvenes évek toronymagasan vezető lírai ágazatának dúspárájú vegykonyhájában és az ezredforduló egyik fontos alternatív költői műhelyében – még ha ugyanarról van is a szó, a szülői ház pusztulásáról.] Nincs egyetlen, mindent elemésztő robaj. Előbb egy repedés jelenik meg a hátsó falon, amely öklömnnyivé tágulva jelzi: a föld elkezdte visszavenni, ami az övé. Belül is: a sárpadlót felüti a gaz, a beázások alatt a tócsák már alulról is mossák a falakat. De a ház még mindig áll, mígnem egy szép napon, nem is hangos robajjal a szobákba rogy a padlás, azzal pedig a tető. A régi házak fedélszéke akár a kalap: önálló szerkezetként ült a falakon. A ferde szaruzat meglepően sokat bír: ha ázik is, a víz azért lefolyik róla. Rendszerint a gomba rágta födém fogy el, roppanása magával rántja a vele összeépített tetőszéket

Új Forrás 2012/4 – Bazsányi Sándor – Wesselyny-Garay Andor:
“... az újabb építkezés inkább csak ürügy...” – Oravecz Imre: *Betonlapok*

is. Ha kellően nagy a hátsó falon a repedés, akkor az ütés sokkjától tán egy darabon kidől az is, de nem mindig.

Most, hogy a nagyja megvan, jó az apraja.

44 A csupasz falkoronát szabadon mossa a víz, veri a jég, évről-
évre többet faragva az eredeti magasságból. A hullással növekszik a domb a ház körül, és meglehet, húsz év is eltelik, de fal már csak az egykori ajtók környékén áll. A nyílást, a semmit, az ürességet keretelő tok tartja még egy pár évig a lelket a falakban, hogy aztán egy nagyobb viharban ledőljön ez az utolsó emlék is. Szabálytalan halom a ház helye, néhol még kiszúr belőle a tetőszék egy-egy gerendavége. Pár év és végleg befut mindent a gaz, a dombhoz simulnak az utolsó csonkok is, emlékét sem hagyva az egykori háznak. Megszűnt egy hely, ahol generációk születtek és haltak, eltűnt egy otthon, vele együtt gyerekkorok tucatja. Keserédes emlékezés, követhetetlen, már-már giccses nosztalgia fűti a ház hűlő helyét, [*Mely nosztalgia nyelvi meghosszabbításának lehetséges veszélyeivel nyilván tisztában van az éppen ezekben a sorokban éppen ilyesféle kalandba bocsátkozó WGA.*] miközben az építés és összeomlás folyamata, a földből emelés és az ahhoz simulás története minden egyes elemében logikus – némi túlzással: igaz – folyamat. Az organikus elmúlás melankolikus szépsége ez, hatása alól Oravecz Imre sem tudja kivonni magát, amikor *A ház helye* című novellában fölteszi a kérdést: „Mikor múlik el egy ház egészen? Akkor, amikor elbontják, vagy amikor idegenek újat építenek a helyére? Vagy amikor már minden lakója meghalt, és nincs többé, ki emlékezzen rá?” Oravecz a házat végül kiszakítja tájfoglatából és érzelmi-emlékezettechnikai kategóriává emeli, amikor kispórái művét így fejezi be: „Én még élek, a mi házunk bennem még megvan, de azzal, hogy ugyanott felhúztak egy másikat, a helye megszűnt örökre.” Szembesülés ez a *van*, a *nincs*, továbbá a *visszahozhatatlan* egyszerű tényeivel, egy olyan helyen, ahol talán nem is lehet, nem lenne szabad házat, tájat, embert és életmódot megkülönböztetni egymástól.

*

Oravecz művészete emléket állít. Az *Egy hegy megy* című novellagyűjteményben éppúgy, mint a legutóbbi, saját családtörténetét nagyprózává dagasztó *Ondrok gödrében*, de különösképp a Szajla-sorozatban elsőként született *Halászember* című verseskötetben. Az emlékállítás aktusa azonban nem valamiféle szavakkal vakolt ház, netán táj léteztetése: a *Séta* című vers nem a ház, hanem – megelőzve a *Ház helye* című novella következtetését – az emlék retorikai szövege. Nem a tárgy, hanem annak emléke emelkedik szavakból; nem a szövegszerű megírás, hanem az emlékezés-alakzatok teremtenek referenciális kapcsolatot azzal, ami már csak a „lélekben áll”. „Ez volt a portánk, fiam” – kezdődik a vers – „ez a kert, / itt szemben, / itt állt a ház, / hol születtem, / és gyerek voltam, mint most te, / nem mindjárt az út mellett, / kicsit beljebb, / a kiskert mögött, / hol az a kőrakás van...” A dolgok

„itt”, „ott”, „kicsit beljebb”, „hátról”, „erre, jobbra”, „onnantól odáig” vannak: mégsem zavarként, netán pontatlanságként érződik ez a bizonytalanság, térbeli lebegés. Az olvasó nem rögzít, elképzeli, netán rekonstruálja, hanem azonosul: a fiához beszélő apával, az emlékezővel, a veszteség felett érzett fájdalommal.

45

A realizmus célkeresztjében tehát nem egy építmény áll, hanem annak emléke: *[Noha az emlék azért mégiscsak egy építmény emléke. Amennyiben az emlékmű anyagszerűsége éppenséggel az emlékezés már-nem-anyagszerű tárgyának egykor volt anyagszerűségét helyettesíti.]* a felidézés párbeszédalakzatba illesztett, az időbeliség által érzellemmel telítődő folyamata. A lírai én célja világos; a fiú se a házra, hanem annak emlékidézetére, a beszélgetésre emlékezik: „lehet, / hogy te is megállsz majd itt, / mikor nagy leszel, / és én már nem leszek, / és talán már a falu se lesz, / erre sétálsz majd egyedül, / a barátoddal vagy a szerelmeddel, / bemutatod neki a vidéket, / és talán eszedbe jut, / hogy beszéltem itt valaha valamiről, / de az egészből már csak arra emlékszel, / hogy valahol itt volt a házunk...” Oravecz lírája előbb emlékké alakítja a házat, majd emlékké az emléket, amelyhez az olvasó a referencialitás igénye nélkül csatlakozhat, immár a saját ház- vagy apaemlékeivel. *[Ami persze szintűgy referencia, jobban mondva újra-referencializálás, Paul Ricoeur narratológiai tolvajnyelvén: a valóságban „prefigurált” előzményekkel rendelkező irodalmi szöveg „konfigurációjára” következő olvasói „refiguráció”.]* Nem beszélhetünk tehát *ekphrasziszokról* Oravecz esetében; *[Hacsak nem az ekphraszisz valamely rendhagyó formájáról beszélünk. Már ha beszélhetünk egyáltalán rendhagyó esetről egy olyan műfajnál, amelynek legkorábbi példája: a valóságban nem létező Akhilleusz-pajzs Homérosz-féle leírása. És ha lehet ekphrasziszt írni nem létező tárgyakról, akkor miért ne lehetne írni valaha létezett tárgyak emlékéiről? Miért ne nevezhetnének ekphraszisznak Oravecz úgymond épületelemlek-leírásait?]* még akkor sem, ha az *Ondrok gödrének* indító tájleírása tökéletesen illik a műfajhoz, helyenként pedig annak szárazságához. Tolnai Ottónál a tárgyat a misztérium, a mögé rendelhető történet emeli alapanyaggá, Oravecznál pedig annak emlékezet-szerűsége, a médiumváltás lehetősége. Alapvetően különbözik ez attól, amikor a szavak rögzített műformaként – *ekphraszisz*ként – koppannak a tájon. A tárgy és a szavak közvetlen ütköztetése gyakran száraz, unalomba forduló leírásokat eredményez. *[Lévén minden igazán érdekes ekphraszisz több lesz, mint pusztán „ütköztetés”, noha valóban valamilyen „ütköztetésen” alapul, amely lehet történetesen halálos kimenetelű is, legalábbis az ábrázolás síkján – mint a Proust-regény klasszikus pillanatában, amikor is a szépítő Bergotte szembesül Vermeer Delft-látképével.]* Az igazán élvezetes megjelenítésekben a tárgy és a szavak kompozituma pusztán médium. A két eljárás közötti különbség jól olvasható az *Ondrok gödrének* táj-, illetve pár oldallal későbbi házleírásában. Előbbi a lebegő tekintet által befogott (tér)képet adja át, az utóbbi élethelyzeteket is rendel a háromosztatú parasztház egyes funkcióihoz.

Új Forrás 2012/4 – Bazsányi Sándor – Wesselyi-Garay Andor:
„... az újabb építkezés inkább csak üti...” – Oravecz Imre: Betonlapok

Előbbinél a szavakká fordított képet alakítja ismét képpé a küszködő értelem, utóbbinál a felvillantott életmód vezet el a tér értelmező belakásához. Efféle eltérések a *Halászóemberben* nincsenek: mintha a líra mint szuperstruktúra megszüntetné, magába olvasztaná a fenti különbséget. Úgy tűnik, a 46 versforma eleve megteremti azt a felettes beszédmódot, amely megbonthatatlan tömörségűvé szikasztva a szavakat, értelmezhetlenné teszi a prózán belül gyakran törésként jelentkező leíráshatárokat. A referenciális írás szempontjából e két lehetséges eljárás átmeneti példáinak tűnnek *A chicagói magasvasút montrose-i állomásának rövid leírása* vagy a *Roncstelep* című Oravecz-szövegek, amelyek 'versprózáként' még lemondani látszanak a líraforma kényszerítő – tárgyfüggetlenítő – erejéről. Talán megengedhető személyes tapasztalat, hogy a versforma inerciája mintha az olvasás módozatát is meghatározná: a képletekbe tördelt sorok kevéssé az értelmezést, mint inkább a beleélést, a 'tiszta' szövegélményt segítik. Személyes percepció mindez: egy irodalmár számára bizonyára épp akkora különbség mutatkozik egy jól sikerült templom és egy cementgyár között, mint egy építésznek a vers és a próza között. [*Am ha kellőképpen „jól sikerült” a cementgyár, akkor bőven okozhat akkora élményt, mint egy templom – még ha az utóbbit vesszük is viszonyítási alapnak. Miként a múzeumra vonatkozó 'művészetek temploma' fordulat esetében. Mert miért ne beszélhetnénk a 'cementgyártás szentélyéről' legalább akkora áhítattal, amekkorával Le Corbusier ír a modern telefonfülkéről?*]

*

A Halászóember, az Egy hegy megy és az Ondrok gödre kötetei fogaskerekeként – jó, rendben: alapként, falként és tetőként – illeszkednek egymáshoz; viszonylagos időfüggetlenségük, a *volt*tal való foglalatosságuk, továbbá topografikus élményanyaguk okán is jegyzetelik egymást. Efféle hézagmentességgel kapcsolódik a *Betonlapok* című vershez a *Szemét* című novella is. A vers talányos végén az író érteni véli, hogy: „...a betonlapok apám életének részét alkotják, / és azért ragaszkodik hozzájuk, / mert emlékeztetik valamire, / mi fontosabb a betonlapoknál.” De mi lehet ez a „valami”? Mi az, ami fontosabb? Minek lehet a szimbóluma a betonlap – már az építésre való készítés korlátozó kiélésén túl? Az évtizeddel későbbi novella ad erre választ. Magyarországon majd' a hatvanas évekig tart az a paradicsomi állapot, amelyben a vidék nem termel szemetet. Az élet, a ház, az étel és a ruha is a földből, vagy a természetből származik, hulladék vagy maradék nincs; ami már végképp nem hasznosítható, végül a földbe tér vissza. Ennek az organikus, azaz szemét nélküli világnak a középpontjában „a földműves állt, aki semmi olyant nem hozott létre, amit ne tudott volna ő maga vagy a természet hasznosítani. Növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozott, és csak egyszerű gépeket használt. A növények termését, az állatok húsát elfogyasztotta. Ami fogyasztásra alkalmatlannak bizonyult, vagy amit nem ettek meg

az állatai, vagy ami semmi másra nem volt már jó, az volt a hulladék, a szemét. De az sem veszett kárba. Az a termés betakarítása után vagy kint maradt a földeken, és később beszántódott a talajba, vagy ha otthon keletkezett, a trágyadombra került, onnan pedig az állati ürülékkel és az alomszalmával tápanyaggá összeérvén megint ki a határba.”

47

Éppúgy nem lesz szemét az egykori ruhákból, mint a szétfoszott bocskorból; az elrozsdált vasból vagy a kiolvasott újságból; utóbbit gyűjtősnak használták vagy az árnyékszéken kötött ki, miután cigarettapapírt sodortak festékmentes margóiból. A világ tárgyait, elemeit történelem előtti, már-már ősközösségi módon hasznosító viselkedés az épületekre, építményekre is vonatkozik. A *Kőfal* című versben az ófalui telekhatár hatalmas támfalköveiből lesz az új-szajlai ház alapozása: „...mikor új házat csináltattunk, / elbontottuk a falat...” Oravec apja talicskán hordja a mázsás köveket az új ház alapjába, és hasonló módon véli felhasználni a bontásból visszamaradt honvédségi betontálcákat is. Mert addig még nem volt szemét, addig nem lehetett felesleg; [*Nagyon meggyőző gondolatmenet, még ha jókora különbséget is láthatunk a telekhatár támfalkövei és a szanált katonatiszti lakásból származó betonlapok között. Míg az előbbi az építkező ember számára nem lehet felesleges, addig az utóbbi az államapparátus számára lesz az.*] a vers önkéntelenül ugyan, de annak folyamatát rögzíti, ahogy a felesleg ellen vívott harc egyszer csak reménytelenné válik. Addig az ember uralja a szemetet, és vele a betonlapokat, amelyek azonban felesleggé válva a cselekvés kényszeréhez vezetnek, és lassan uralkodni kezdenek. Az a valami, ami „fontosabb a betonlapoknál”, az a mértékletesség, józanság, legyen szó akár fogyasztásról, akár építésről. [*A mértékletesség meg persze utal a mértékre, valamely mértékadó értékre – és ez valamivel átfogóbb (vagy általánosabb), kevésbé helyzethez kötött szempontot kínálhat a betonlapoknál „fontosabbnak” beállított „valami” értelmezéséhez.*]

Új Forrás 2012/4 – Bazsányi Sándor – Wesselyny-Garay Andor:
„... az újabb építkezés inkább csak ürügy...” – Oravecz Imre: *Betonlapok*

Az építészeti regionalizmus irányából Oravec Szajla-szövegei – kis túlzással – programként hatnak. [*Ezt a „kis túlzást” egy építészről el lehet fogadni, sőt még el is lehet várni. Amennyiben elvárható, hogy megossa velünk az adott szépirodalmi szövegre vonatkozó, vagy abból fakadó építészeti párhuzamait, netán képzettársításait.*] A versben megénekelte takarékoság emelkedik műépítész attitűddé a regionalizmus építészetének legkifinomultabb darabjaiban, a bontott téglareneszánszában, a talált tárgyakból összerótt, csaknem foltvarrott házak divatjában. Zavarba ejtő a mozgások ellenirányultsága: a *Halászember* című kötetben a lírai én kerül metonimikus kapcsolatba a táj és az életmód eltűnésével; a regionalizmus építészetében épp ellenkezően: a hely tapasztalata, domborzata, klímája lesz architektúrába foglalt haptikus-taktilis élménnyé. Az író belevész, az építész beleérez a tájba. Miközben egy életmód végleg eltűnik, a hazai építészet meghatározó képviselői számára maximává emelkedik egy olyan

viselkedés, amely a hely hagyományainak megértésén túl, az életmód tapasztalatait, a létezés természettől elválaszthatatlan logikáját is megpróbálja házaiba építeni. Bach Péter régi, keservvel feltört betonjárdájának mázsás darbjait illeszti eredeti helyüktől alig fél méterre, hogy harmadgenerációs parasztházának falai kiszáradhassanak; U. Nagy Gábor őrségi, bontott-téglás *Fachwerk*-házainak minden szegletét az építészeti műveltségen átszűrt helytapasztalat formálja. Miközben eltűnik egy életmód, erőre kap egy olyan építészeti viselkedés, amely a helyhez távolról sem a látvány, hanem a műépítészetben hasznosítható tapasztalatok mentén közelít. Ennek a stratégiának ismeretlen alapdokumentumai a Szajla-szövegek, amelyek lehetséges hatása tragikus módon mégsem szülővilágukban fog jelentkezni. Mert az a vidék: haldoklik. Pontosabban, ez a haldoklás: visszatérés a földhöz, egy természetes, háborítatlan ciklus végórája. Oravecz egyszerre emel emléket egy életmódnak és sirat el egy olyan tájszerveződést, amelytől elválaszthatatlan a lusta völgyben elnyúló, szellős falu képe. A kisprózában oly gyakran dohogásba forduló lamentáció ellentmondása éppen a szemét és a betonlapok kapcsán válik fájdalmassá. Leszálló ágában Ó-Szajla még mindig organikus: pusztulásában sem termel szemetet, vagy ha mégis, „a Patak jó szolgálatot tett a falunak, / összegyűjtötte, feldolgozta, ülepítette, továbbította a szennyet, / melyet az emberek csináltak”. A régi Szajla sosem lenne képes szemétté válni: a földből nő ki, azzal is lesz egyenlő, életének hanyatló ciklusát nem vesztegetik tovább új anyagok, új gazdálkodások, amelyek viszont szükségképpen megjelenéne a modern udvarokkal, a konténerházakkal. Virágzana a határ, ám a tisztességét veszített falu menthetetlenül urbanisztikai szemétté válna. Azzá, amitől archaikus és méltósággal teli pusztulása most még épp megmenti. [*Késő modern fájdalom és posztmodern rezignáció között vagyunk valahol – „most még épp”.*] Mindez tehát nem a ház léptéke: nem a házzal történnek balesetek, hanem a tájjal; nem a ház pusztul el, hanem a táj fordul lefelé ciklusában, a ház – egyetlen ház – eltűnése éppúgy nem változtatja meg a tájat, mint ahogy az sem hagy sebet, amikor az összes épület a földre simul. Oravecznál addig él a ház, amíg a lelkében létezik; a modern térben addig, amíg meghatározza a tájat; Szajlán a földből nő és ahhoz tér meg. Sem épülése, sem omlása nem korrumpálja a tájat, mert az szüli, és az is veszejt el magára hagyottan. ‘Élete’ és ‘nem-élete’ között már a következő léptékben sincs különbség. Szajlán egyedül a temető árulkodna sokáig – mint ahogy hirdeti ma is: valaha itt sokan éltek. (Ez természetesen erre a helyre igaz, máshol más képletek működnek. Rovinj belvárosától kicsit feljebb, egy festői kanyargó utcácskában egymást érik az elhagyott házak. A lakók eltűntek: többen – Tolnai Ottó Bale-élményére utalva – csapot-papot és papírokat hátra hagyva menekültek Olaszországba a második világháború végén. Ha vannak is örökösök, nem tudják, hogy házuk van Isztrián. A legtöbb

helyen már régen beszakadt a fődém, és tetejük sincs nagyon: körben a falak két emelet magasságban merednek az ég felé. Ezek képviselik a házat és a városrészt. Ha ez a négy fal, de főleg az utcai, nem lenne: az utca, és azzal egy egész tömb, szűnne meg Rovinjban.)

*

49

A regionalizmus építészetében a ház éppúgy elválaszthatatlan a helyétől, mint ahogy a *Halászóemberben* elválaszthatatlanok a szereplők Szajlától.

[Az építészeti regionalizmus szerint: van visszatérés; a Halászóember poétikája szerint: nincs. És míg a regionalista értékeket valló építészet megmarad a saját közegében, a tájegyesség sűrű valóságában, addig a regionalista értékekre emlékező szépirodalom eleve közeget vált.]

Ha a szakadás – akár fizikai, akár kulturális értelemben – netán mégis bekövetkezik, az nem pusztán előjele, hanem ős-oka a hamarosan beköszöntő hanyatlásnak. A *Halászóembert* és az *Ondrok gödrét* egyaránt motiválja az ősbűn megnevezése: az elmúlás visszavonhatatlanságának megragadása, a megmásíthatatlan, végzetszerű pillanat kimerevítése. A végpillanat természetesen a téészesítés, amit mitikus magasságokba emelő, halmozásalakzatokkal átkoz el Oravec az *Abban az esztendőben...* című versében, mert:

...abban az esztendőben nemzéseképtelenek lettek a férfiak, és kiszáradt az asszonyok öle,

abban az esztendőben minden újszülött hibásan jött a világra, és csak később igazodott helyre,

abban az esztendőben elapadt a szoptatós anyák teje,

abban az esztendőben piros szemeket láttak a sötétben a gyerekek, és mindig ágyba vizeltek,

abban az esztendőben varangyok, hullők lepték el a falut, és senki se mert kimenni éjjel,

abban az esztendőben patás angyal járt házról házra, és szuokkal megjelölt minden második kaput...

abban az esztendőben, mikor elvették a földeket, és megalakult a téész.

A téészesítés kataklizmája mellett az egyes hanyatlástörténetekben fény derül több egymással vetekedő, kevésbé megrázó, de éppily sorsfordító momentumra is. Macóék végromlását egy mulasztás okozza: a fiuk idejekorán meghal, mert fukarságukban nem hívnak hozzá orvost; az *Ondrok gödrében* az Árvaiak hanyatlása gőz-lokomotív felrobbanásával kezdődik el, azt csak betetézi az elsőszülött amerikai emigrációja; a gazdálkodás rekviemjében az első akkord akkor hangzik fel, amikor az első fiú elhagyja a földet és tanulni áll; és persze ott a falu, amelynek sorsa tán akkor pecsételődik meg, amikor

Új Forrás 2012/4 – Bazsányi Sándor – Wesselenyi-Garay Andor:
".... az újabb építkezés inkább csak ürügy... " – Oravecz Imre: Betonlapok

a templom előtti tereprendezés során kihantolt csontokat rendetlenül, össze-
vissza temetik újra. Mintha a történelemnek is nevezhető nagysors elkerül-
hetetlenségét, kiszámíthatatlanságát magyarázná, racionalizálná Oravecz
50 azzal, hogy rögzíti ezeket a hanyatlásnyitányokat. A kóda pedig az
utolsók emlékezete: így emelkedik szavakból szótt emlékmű az utolsó
gazdának, akinek a földeket járva pattan meg valami a fejében; az
utolsó halászóembernek, aki a mezőkön is a fodrozódó vizet látja; vagy az
utolsó Barcainak, az Eleknek, aki utolsóinak maradt a nagy portán és „őrá há-
rult a gyászos feladat, / neki kellett levevényelni a gazdaság felszámolását,
/ megtagadnia, elfelednie egy tudást, egy életmódot, egy kultúrát, / melyet
hada tőkélyre emelt.”

Oravecznél a tájra feszített, az élményt tekintve pusztulásalakzatok
mentén szerveződő retorikai építmény együtt roskad saját tárgyával. A táj, a
meghatározó léttapasztalatok, továbbá a lírai én vége ugyanaz. [A kettőt, a falut
és a lírai ént (azok közös „vég”-jeit) a vers „pusztulásalakzatai” kötik össze; itt, a „vég”-ben tükröződ-
nek leginkább egymásba; így, ebben a közös alakzatban erősítik kölcsönösen egymást.] A *Kis-híd*,
Nagy-híd vallomása szerint: „...harminckilenc éve élek a Nagy-hídon túl, /
lehet, hogy harminckilenc éve nem létezem...” Az elmúlás *crescendója* vezet
végül a saját halál rajzához a *Közelítő nap* című kötetzáró versben: „...fekszem
otthon az ágyon, elnyúltan, hanyatt, / szemem nyitva, testem kitakarva, /
hónaljig felcsúszott a pizsamafelsőm, / rúddá sodródott alattam a lepedő,
/ fejem alól hiányzik a párna...” Állókép a végről, Szajláról és énekeséről; a
lírai én belehal a sorsába, együtt pusztul a tájjal. Az összeomlás retorikai
alakzataiba préselt kőkeretes tabló, pergő vakolatú murália a *Halászóember*.

*

A faluban néma csend, az egyetlen bolt délelőtt tizenegykor bezár, hogy majd
csak délután nyisson ki újabb pár órára; a könyvtár hetente egyszer, szom-
baton egy és kettő között fogad... kiket is? Öregeket és szegényeket, olyan
házakból, amelyeken egyszerre világlanak a tisztas szegénységnél mélyebb
nyomor attribútumai és egy hajdanvolt messzire tekintés ornamentumai.
A szajlai házak némelyike – mondhatni típusként – még mindig nyújtózkodik.
Az ‘elülső ház’ kontyolt utcai homlokzata kisvárosi téglapárkánnyal nyújtja
kezét több helyütt a szomszédja felé: mintha keresnék, áhítanak, hogy az ut-
cafronton egyszer összeérjenek, hogy kisvárosi jelleget öltsenek. Ezek a
házak arról a korról tanúskodnak, amelyben a fejlődés és gyarapodás ígéze-
tében az sem tűnt lehetetlennek, hogy átlépjék azt a határt, amelyen túl az
urbanizáció ikonográfiája az összetettebb alakulatok felé húzza a falut.
[Ami – az urbanisztikailag „összetettebb alakulatok” lehetősége – jól hangzik ugyan, csak az a kérdés,
hogyan nézne ki. Illetve nem kérdés, hogy nem nézne ki jól – legalábbis Oravecz szerint, aki tehát nem
a lehetséges urbanisztikai jövőket fürkészi, hanem az elherdált falusi múltba réved.] Ha még tévedés
is mindez, a fejlődésre beállított korszellem utólagos, időtörő visszavetítése, e homlokzatok

eltagadhatatlan építészeti összetettsége minőségében is elűt attól az archaikus szikárságtól, amellyel a tájegység építészetét bemutató skanzen-területeken lehet találkozni. Egy darabig tehát Szajla is a saját idejével változott; tekinthetőnek állapotát akár provizóriumnak is. Oravecz elementáris – 'kánonteremtő' – lírája azonban lemondó a változás esélyeit illetően. Realizmusának középpontjában a referencialitás (Szilasi László kifejezésével: „mintha”-érzetének) alternatív valóságokba helyezése, mégpedig akképpen, ahogyan a *Cseréptörés*ben Bárán János elképzeli a történetet, amelyben apja nem hal meg – Oravecznél elmarad. A versciklus nem program: a *Halászember* lírájának szótlán szomorúsága, alulbeszélt érzelemtelítettsége könny nélküli siratóéneke; egy archaikus világ összeomlásának archaizálás nélküli rémmeséje. Mert ősi világ ez, Oravecz vallomása szerint is középkori: „Gyerekkoromban Szajlán középkori állapotok uralkodtak. / Középkoriak voltak eszközeink, vágyaink, félelmeink, örömeink. / Középkori módon dolgoztunk, éreztünk, gondolkodtunk. / De jó volt a középkorban élni!”

51

*A szögletes zárójelbe tett, kurzivált kommentárokat készítette: BS

Új Forrás 2012/4 – Bazsányi Sándor – Wesselényi-Garay Andor:
„... az újabb építkezés inkább csak ürügy...” – Oravecz Imre: *Betonlapok*

„*Factus est Deus homo ut homo fieret Deus*” (Isten emberré lett, hogy az ember megistenülhessen). Ezt a paradox tételt az elmúlt ezer évben sokan és sokféleképpen próbálták kézzelfoghatóvá tenni. Bereményi Géza 2009-ben publikált

52 Basa Viktor

JELENLÉT, BEAVATÁS, IRODALOM

Bereményi Géza:

Jézus újságot olvas

jában a transzcendencia – bár ez lehetetlen – olykor mégis megjelenik. A címadó és kötet élén álló novella az emberré lett Istent úgy képzei el, mint egy fehér inget, kék nadrágot viselő szerelőt, aki, amíg rendbe jönnek a dolgok, újságot olvas az ágyunk mellett ülve.

A könyv persze ennyire nem egyszerű. A fentebb említetttnél kevésbé hagyományos és nehezebben értelmezhető az a fordulat, amikor a *Műdal* című elbeszélés végén maga Rózsa Sándor jelenik meg testestül (egy kútból felhúzott vödör szélén ülve, csuromvizesen, a drótkötelet szorongatva és azzal együtt forogva). A jelenet csupán azért nem mulatságos, mert a híres betyár szigorú szemrehányást tesz a főhősnek, aki ezért aztán „megöli”, visszaejti a kútba. Tehát a hétköznapi világába lépő „csodának” – e felől a szöveg felől nézve úgy tűnik – nemcsak gyógyító ereje lehet.

A *svéd király* című novella – ha lehet – még ennél is fantasztikusabb: az elbeszélte történet főhőse és ugyanannak a történetnek az olvasója találja magát váratlanul egy térben és egy fizikai valóságban, az olvasó lakásán, vagyis inkább sokkal távolabb, „az életem kívül”. Ez a találkozás szintén nem hordozza a csoda megkönnyebbitő erejét, hiszen a főhős inkább szabadulna tőle, ám már nem lehet meg nem történtté tenni:

– *Leteszem a könyvet – mondta Somogyi.*

– *Már késő – türelmetlenkedett a király.*

Már késő, hiszen a király szavai szerint: „míg ön ezt a könyvet olvassa, pályafutásunk közt kapcsolatok létesülnek”, továbbá: „az ön hadjárata az enyém-től függ, s az enyém az önétől”. Az olvasó és az elbeszélés kölcsönös hatást gyakorolnak egymásra.

novelláskötetének címével – *Jézus újságot olvas* – mindössze három szóban, ám igen megragadó módon lépett be a misztériumot újraírók táborába. A negyven évre visszatekintő, válogatott elbeszéléseket tartalmazó könyv címe azt (is) sugallja, hogy az emberi lét szférá-

Természetesen a fentebb leírt háromféle „megtestesülés” többféle értelmezésre ad lehetőséget, különböző kontextusokba illeszkedik, más és más valóságzférákkal létesít kapcsolatot.

A *Jézus újságot olvas* című történet és a kötetet záró *Eldorádó* című írás az emberi életet befolyásoló *hit* történetei, ha úgy tetszik, 53 a szellem győzelméről szólnak a test felett. Ez értelmezhető immansens, pszichológiai síkon – ugyanakkor értelmezhető emberfölötti távlatban. Bereményi szövegei egyik interpretációs hozzáállást sem teszik lehetetlenné, ám véleményem szerint szokatlanul szókimondó módon beszélnek a rossz (bálványimádás, egocentrizmus, betegség, halálveszély) és a jó (istenhit, imádság, létbiztonság, jó halál) *spirituális* harcáról: „Nagyapánk felemelkedett, odahajolt felesége szeméhez, úgy mondta: »A gyerek az enyém. Nem adom oda nektek.«”

Az első és az utolsó elbeszélés egyaránt egy-egy csodálatos megmenekülést tematizál, de míg a kötet élén álló történet inkább a transzcendencia alászállását beszéli el, addig a kötetet záró novella az ember fölemelkedési lehetősége felől tesz kísérletet a természetfölötti valóság ábrázolására. (Tehát a szerző *bevezeti* előbb az olvasót a kötet világába, végül aztán *ki is vezeti* onnan.) A jó győzelme ezekben a történetekben nem a halál elkerülését jelenti, hanem azt, hogy a halál valósága, a halálhoz való pszichés hozzáállás átalakul – az evilági élet vége úgy jelenik meg, mint kivételes lehetőség, hiszen az ember nem csak megsemmisülhet a halálban, hanem az számára „átmenetté” is válhat: „A fontos az a nagyon rövid idő, amikor a halálát érezte. A falnál állt, néhány szívdobbanás elteltéig várta a lövést a formáknak világától elszakadva, és egy nagy erejű képet látott magában megjeleni. Azt keresi azóta is. Hogy mi volt ez a kép, úgy tudná azt elmondani itt mostan, hogy rajta volt egyszerre minden, amit ő addig látott életében. Egyszerre látta az egész életét.”

A könyvet keretező két szöveg témafelvetése és a kötet címe egész egyértelműen kijelölik azt a ma nem divatos, ám annál érdekfeszítőbb spirituális orientációt, mely akkor is irányt ad a Bereményi-történetek értelmezésnek, ha kimondva nincs jelen a kötet minden írásában. Megkerülni nem tanácsos, talán nem is lehet. Bereményi Géza prózájának ereje és súlya onnan is ered, hogy a háttérben állandóan ott ragyog a jó végső győzelmének reménye. Sőt, mindenféle birtokos- vagy minőségjelző nélkül *a remény*. Félreértés ne essék: ez a remény nem naivitást jelent, hanem sokkal inkább a tűzpróbának alávetettek és megmenekültek ethosát, a *bibliai Jób* szenvedései nyomán kialakult realitásérzékét. Mindez olyan erősen átüt az írásokon, hogy akár konkrét élettapasztalatot, vagy ha úgy tetszik, istenélményt is feltételezhetünk mögötte.

Másféle kapukat nyitogat a *Műdal* című novella. A történet summázata az, hogy egy parasztfiú pümkösd napján elhagyja, elárulja a családját. Nem csupán azzal, hogy ígérete ellenére *nanónak* nem szed vadvirágot és ehelyett *végvölgyi kisasszony* oldalán alakítja a pümkösdí királyt, 54 hanem azzal is, hogy eljátszik a továbbtanulás (tanfolyam) és a társadalmi felemelkedés gondolatával. Nem véletlen, hogy a hazatérése után a családi ház kútjából – mintegy a lelkiismeret mélyéről – éppen a szegénylegény Rózsa Sándor alakja bukkan föl, mint testté lett, életre kelt szemrehányás. Neki pedig nincs más lehetősége, mint el- és megfojtani őt. Ez a megtestesülés a főtebbivel szemben nem spirituális, inkább „pszichikai jelenség”: *dédoublement*, ironikus találkozás önmagunkkal.

A *Műdal* ezáltal olyan témát ragad meg, mely a spirituális harchoz hasonlóan az egész kötetet átszöve, újabb és újabb variációkban bukkan föl. Bereményi Géza könyve ugyanis explicit szól az emberről, méghozzá az ember élettörténetének azon pillanatáról, amikor a bűn valósága nyilvánvalóvá válik számára és önmagára nyílik a szeme. Másképp kifejezve beavatás-történetek ezek: gyermekek lépik át bennük a felnőttkor küszöbét, sok esetben árulók lepleződnek le (önmaguk vagy mások előtt), illetve leplezetlenül mutatkozik meg bennük a fájdalom és a halál (valaki halála).

Még – utólag – a legártatlanabbnak tűnő írás, a *Csendőrök* is súlyos terheket hordoz: kegyetlen gyermekjátékok terhét. A történetben egy „csodálatosan szép arcú” leány válik kivégzés célpontjává, árulás áldozatává, hiszen kedvese közömbösen viszonyul hozzá, nem siet segítségére. Ha óvodások vagy kisiskolások morbid játékáról van is szó, a fájdalmas végeredmény tekintetében mindegy: „Ekkor Éva elsírta magát. Még a szemét sem nyitotta fel, úgy sírt, gyönyörű arcán ráncok ugráltak.”

Áldozat *Az anyai ág* című novella hősnője is: a bravúros stílusban megírt, látszólag könnyed történet házasságtörést, szerelemfáltésből elkövetett tömeggyilkosságot és halálos kimenetelű gyermekszülést tematizál. Kevésbé felkavaró az *Utolsó kör a vízen*, de az is egy szakítás története, vagyis hazugság, árulás és szeretetlenség nyomasztó terheit közvetíti az olvasó felé. A *fel-türt gallér* főhőse, aki az éteri példaképnek, Pierre-nek a nyomát követve próbál felnőtté válni, végül egy szexuális aktusba nyer akaratlan betekintést. A *Hóesés a Vízivárosban* című novella gyermek főszereplője nagyapja elárulásán és az árulásból fakadó szegíyenen, vagyis önmaga bűnösségének tapasztalatán keresztül találkozik és szembesül a felnőttek világával: váratlanul nagy lépéseket tesz a felnőtté válás felé. Az *Irodalom* című elbeszélés ifjú írója pedig saját nagymamája *agóniáját* próbálja hazugsággal enyhíteni, közben egy öreg kémnő megöléséről ír elbeszélést, akiben nem nehéz fölismerni a haldokló és terhet jelentő nagyszülőt. E hősnő keresztül az olvasó él át mély találkozást az árulóvá lett, de árulását föl sem ismerő emberrel,

akinek a bűn öntudatlan adottsága. Ennek súlyát Szentkuthy Miklós axiómája világíthatja meg leginkább: „nincs visszataszítóbb erkölcsi sülyedés, mint élni merni egy halott mellett” – ebben az esetben egy haldokló mellett – ám ezt mindannyian elkövetjük (Szentkuthy Miklós: *Fejezet a szerelemről*, Bp., Szépirodalmi, 1984, 202.).

55

A bűnnel való találkozás és a felnőtté válás kapcsolatát összegző módon, a halállal, a szexualitással és az árulással való első, de annál gyötrőbb találkozás áll a *Petőfi „Ha férfi vagy, légy férfi” c. költeményének elemzése* című történet középpontjában. Az ötvenes évek diktatúráját, majd a forradalom utáni megtorlás légkörét is felidéző elbeszélés egy gimnazista fiú felnőtté válását írja le, és bizonyítja, hogy a szemek megnyílása mennyire szorosan társul a bűnhöz és a tragédiához. Mottója lehet a kötetnek a következő két mondat: „Legyen ő a győztes. Nálam a vesztesek a nyerők.” A vesztesek nem azért nyerők, mert feladták az életet, sokkal inkább azért, mert találkoztak valami megkerülhetetlenel, megbirkóztak vele, és ezért előrébb vannak egy lépéssel a győzteseknél: „Eddig szóbeszédből hallottam felőled, most pedig saját szememmel láttalak!”, mondja a vereségét belátó és megértő Jób Istennek (Jób 42,5).

Talán a legbonyolultabban a „harmadik típusú” találkozás értelmezhető. Eddig a kötet szövegeiben megjelenő találkozások kapcsán az ember Istennel és önmagával való találkozását vizsgáltuk: úgy tűnik, hogy *A svéd király* című novella az irodalmi élményt teszi történetté, annak ad elbeszélhető, dramatizált struktúrát. Nem nehéz persze e hetvenes években született írásban a megértés történetiségének kérdését, a hermeneutikai kör („Leteszem a könyvet. / Már késő.”) problémáját, illetve a fenomenológiai reflexióból ismert *életvilág* problematikáját (nem lehet tudni, hogy Somogyi olvassa a Király életét, vagy a Király Somogyiét, ki az alany, ki a tárgy?) fölfedezni. Itt egy, a példabeszédekhez hasonló műfajú elbeszéléssel állunk szemben, mely filozófiai problémákat tesz plasztikusabbá, megközelíthetőbbé. A svéd király és a svéd király történetét olvasó Somogyi egy síkon való megjelenése meghökentető, megnehezíti a szöveg referenciára találását. Kísérlet ez a valóságvontakozásról az irodalom működésére fordítani az olvasói figyelem teljes erejét.

A Levelet Zs. asszony című novellának nem a fabulájában, hanem a szókészletében, nyelvi működésében találunk lépéseket a nyelv teljesítőképességének elbizonytalanítása, demitizálása, a szöveg referencialitástól való eloldása felé. A monológban megjelenő, öncélúnak ható neologizmusok – *zimi-zümi, lilaminya, kikikaka, pitypaty, fifüfifüfiü, ratatatta* (etc.) – használata zavarja a nyelv szimbolikus funkcióját. Ironikussá teszi az is a szöveget, hogy a beszélő én és a címzett valószínűleg ugyanaz, vagyis ez egy *önmegszólító*

szöveg (vö. Szajbély Mihály: *Álmok álmodói*, Bp., Magvető, 1997, 212.). Talán ez az írás áll a legtávolabb a klasszikus, 19. századi elbeszélői hagyománytól, ugyanakkor mégis rengeteg önéletrajzi elemet tartalmaz. Ahogy a könyv többi írása is.

56 Háromféle „megtestesülés”, háromféle csoda, háromféle találkozás: Istennel, emberrel, irodalommal. Bereményi Géza kötetének egyik legnagyobb erénye, hogy otthonteremtővé tud válni, a transzcendens élményt, az emberség fájdalmát és a hermeneutikai problémákat egyaránt képes megszelídíteni. Összegyűjti olvasóit, mint egy tábortűz fénye és melege. Ha Jézusra, önmagunkra vagy a minket olvasó regényre hétköznapi egyszerűséggel szeretnénk reflektálni, jó szívvel hagyatkozhatunk erre, a több mint négy évtized termését magába foglaló gyűjteményre.

Kálmán Gábor könyve egy a valóságban nem létező szlovákiai faluba kalauzol el minket, és bár más időszakok is feltűnnek benne, alapvetően a második világegést és a szocializmust használja díszletül. Díszletül, mert nem elégszik meg azzal, hogy pusztá korrajz legyen – igaz, annak sem utolsó –, ennél több: aprólékosan kidolgozott fantáziavilág. Regényként és novellafüzérként is olvasható, hiszen a tizenegy írásból álló kötet újabb és újabb történetei

Darvasi Ferenc 57

„CSOPORTKÉP VALAMI RÉMMESÉBŐL”

Kálmán Gábor: *Nova*

továbbviszik, kibontják az előzőek motívumait, témáit. Hogy elsősorban mégis elbeszéléseknek születtek, arról az árulkodik, hogy az egyes szövegekben visszatér egy-egy korábbi gondolatmenet, sztori – még ha általában nem is ugyanúgy, hanem valamilyen többletinformációval kibővítvé. A szerkesztésmód, a téma és a hősök is nagyban hasonlatossá teszik a *Novát* Tar Sándor klasszikusához, *A mi utcánkhoz*. Itt és ott is egy-egy fejezet egy újabb hős bemutatására szolgál, de a lelki, szellemi, testi nyomor is összekötő kapocs, és egészen konkrét utalásokat is találhatunk. Míg Tarnál Dorogi, Kálmánnál Ujo Fero itatja alkohollal a lovát, hogy mást ne mondjak.

És ha már Tart megemlítettem, nem lehet szó nélkül elmenni amellett, mennyiféle hatás érvényesül a *Novában*. Elsőre García Marquez, Háy János, Grecsó Krisztián, Bodor Ádám, Krasznahorkai László és kicsit még Csáth Géza is beugrott a sorokat olvasva; de Tarján Tamás kritikája¹ Csalog Zsoltot, Grendel Lajost és Sarusi Mihályt, sőt, Mikszáth Kálmánt is említi. Az erőszakos tézisesítésről és a lovakról, akik gazdájuk nélkül is tudják a helyes irányt, Háy János *A Senákja* is beszél. A letarolt emberi távlatokról, a gyilkos alkoholról és az egyszerű emberek csodavárásáról, fantasztikumigényéről Krasznahorkai *Sátántangója*. A mindentől távoli, lassan elnéptelenedő, a kívülről érkezőkkel szemben bizalmatlan, fura alakok lakta faluról Bodor több könyve, például a legújabb, a *Verhovina madarai*. És még sorolhatnám a példákat.

Persze önmagában nem gond, hisz nincs új a nap alatt, ha valaki bejáratott témát választ, csak számolnia kell vele, hogy ha, mint esetünkben, elődjei erőteljes víziót festettek róla, nehéz lesz túlszárnyalnia őket, vagy csupán elérni a szintjüket is. Kérdés, hogy tud- és akar-e majd függetlenedni az őt ért hatásoktól a szerző. Mint ahogy az is, hogy milyen mértékben egészséges és mikortól válik zavaróvá, ha egy író szövegéről folyton más írók szövegei ugranak be az olvasónak. Érzésem szerint ez itt többségében inkább izgalmas, néhol zavaró csak, Kálmán úgy építi be ezeket a szerzőket, hogy egyik világa sem nyomja agyon az övét – ettől függetlenül törekednie kell majd rá, hogy a későbbiekben az egyéni színeket domborítsa ki.

De a világért sem akarnám ezt a leghangsúlyosabbá tenni a kritikámban, hiszen egy kiváló, figyelemfelkeltő első kötettel van dolgunk. Egy technikailag teljesen kész író könyvével. Kiváló a sztori felépítése, még ha az ismétlések néha zavaróak, feleslegesek is. Sok esetben nagyon találóak a kezdő- és a záró-

58 mondatok. És a kötet íve, szerkezete is elsőrangú. Jó a figurateremtés. És az is dicséretes, hogy az egész könyvet következetesen ugyanaz a hangnem uralja, végig sikerült azt botladozás, elkanyarodás nélkül kitarítani. És hogy mi az alapvető jellemzője ennek a világnak? Az elemelt és a reális, a misztikus és a rögváló, a természetfeletti és a természet ütköztetése. *Egyrészről* bővelkedik a regény a naturális és / vagy brutális részletekben a gyomor szétrohadásától kezdve a ló agyoncsapásán és megsütésén át egészen addig, hogy például a falu erénycsősze az ujjával ellenőrzi, a fiatal fruskák szüzek-e még. Lépten-nyomon a genitáliákba, testnedvekbe ütközünk. Aszalt szarba, analízis szexbe, csorgó nyálba.

A már említett *Sátántangó*t idézően pusztul a tárgyi környezet, felveri az épületeket a gaz, és nyomasztóak a szagok – szar-, húgy- és szemétszagról, a rothadó fogak és ín bűzéről olvashatunk. (Nem tudom, véletlen vagy sem, hogy a falu neve, Jasná Horka – melynek jelentése egyébként: tiszta/világos erdő/hegység – olyannyira rímel Krasznahorkai nevére.) Az állatok és az emberek nagyjából egy szinten helyezhetőek el. Emblematicus, amikor az állatokat Csáth Géza-i módon terrorizáló fiúra így szól rá az apa: „Ha a mi állatainkat bántod, az olyan, mintha minket bántanál.”

Másrészről a nem átlagos és a valóságfeletti is része a könyvnek. Tele van különleges állatokkal és emberekkel, szélsőséges karakterekkel a vak macskán át a nyálát csorgató, bolond lányig. Kálmánnak elsősorban a babonák, legendák, szóbeszédék révén sikerül elemelnie szövegét a valóságostól. Holtakkal beszélni tudó nőről, az ördögöt imádó, éjjelente ki-kilovagoló alakról, szellemekről suttog a nép. A mindvégig háttérbe húzódó narrátor nem akar igazságot teremteni, csupán ismerteti a vélekedéseket. Elmeséli egy-egy történet több közszájon forgó verzióját is – ránk bízva, melyikben akarunk hinni avagy akarunk-e bármelyikben egyáltalán.

Egyébként maga a borító, Hrapka Tibor munkája is mintha a rögváló és a valóságfeletti egymásba ugrasztására szolgálna. Adott egy jócskán lepukkant, szinte lakhatatlannak tűnő, fekete-fehér épület, amely mellett egy oda nem illő, mert színes ruhájú nő áll: a mélyszegénység elemelve. Ha ezt és a hátsó borítón kötélen egyensúlyozó lányt, valamint a panelház mellett álló, rozzant viskókat nézzük, mindenképp a mélyszegénységre és – álszenteskedés lenne elhallgatni – a cigányságra fogunk asszociálni. A nyomort be is igazolja a szöveg, viszont mindössze két cigánnyal találkozunk benne.

Bár többféle ember is található a könyvben, teszem azt, a cigányon túl, szlovák, német, magyar, s így lehetne a *Nova* a különböző nemzetiségek, nációk

cseppet sem zökkenőmentes együttélésének könyve is, nem lesz az, mert egyrészt itt olykor a falubelieket is ugyanolyan szakadék választja el egymástól, mint az idegen népektől (egyébként a jasná horka-iak mindentől idegenkednek, ami kívülről, a falu határain túlról jön, ebben a tekintetben mindenképpen Bodor Ádám hőseire hajznak), másrészt Kálmánnak jól 59 érzékelhetően nem is volt célja történelmi regényt írni. Aki azt várja, hogy a felvidéki származású szerző esetleg a magyar-szlovák viszonyról is beszél majd, ami egy a második világháborúval is foglalkozó könyvben akár kézenfekvő is lehetne (persze egyáltalán nem kötelező), csalatkozni fog.

A szereplők hovatartozására legfeljebb a nevük és egy-egy elejtett, nem kihangsúlyozott mondat utal. Abafi a magyar a sok szlovák között, ő mondja azt, hogy „nem lesztek ti nép sosem”, ami nyilván a szlovákságra utal. A magyar nyelvű prózatestbe szlovák kifejezések is beépülnek, melyeket a szöveg alatti lábjegyzetekben olvashatunk lefordítva – hogy ez a gesztus lépten-nyomon tudatosítsa bennünk a *dupla* nyelvi közvetítettséget: hiszen itt nem csak arról van szó, hogy az eseményeket a nyelv közvetíti, és hát igazából nem is közvetíti, mert nem a valóságot jeleníti meg, inkább egy kitalált világot, hanem arról is, hogy a szlovák környezetben, többségében szlovák emberek közt játszódó történeésekről a néhány szlovák kifejezést leszámítva idegen nyelven, magyarul (sic!) hallunk.

De még egy pillanatra visszatérnék a nyomorhoz és a mélyszegénységhez, mert erre utal a cím is, konkrétan a *nova* szőlőből készített, sok ember szellemi és fizikai leépülését okozó, silány minőségű borra, amely egyes helyiek szerint „aranyat ér”, mások szerint meg, és inkább az ő véleményük tűnik mérvadónak, „megbolondítja az embert”. Az eddig írottakból nyilván nem tűnik ki, de a könyv azért gazdag a humorban is, melyet leginkább az anekdotikus közlésekben domborít ki. Természetesen inkább vaskos, semmint intellektuális humorral kell beszélünk, amivel semmi baj nincs, hiszen ezt kívánja meg a szöveg természete, a regény karakterei.

A humor azonban másodlagos marad, nem tudunk tiszta szívvel nevetni akkor, amikor a fő motívumok mindig lelombozóak, lett légyen szó a szocialista korszak építészete és merev gondolkodásmódjára egyaránt jellemző szögletességről, a babonák és öngyilkosság eszközéül is szolgáló kötélről, vagy a minden fejezetből ott ólálkodó halálról – ez utóbbi miatt olyan a *Nova*, hogy végezetül a szerző szavait idézzem, mint egy „csoportkép valami rémmeséből”. (*Kalligram, Pozsony, 2011*)

¹ Tarján Tamás: *Faluhalál*. Kálmán Gábor: *Nova* = <http://kultura.hu/main.php?folderID=1174&articleID=320292&ctag=articlelist&iid=1>

Kertész Imre *Jegyzőkönyv* című művében a vonaton Bécs felé utazó elbeszélő Tatabányához érve így emlékezik meg a város látképéről: „Bűzfelhő vág be a zárt ablakon keresztül, [...] felütöm a fejem az újságból: Tatabánya. Lepusz-

60 Reichert Gábor

SZERENCSE LE

Falvai Mátyás: *Gépindák*

tult, szétmarcangolt, kopáran meredő, végítélet-szerű táj, masszív betonfüstölők, csövek, az eget rézsút áthasító állványzat, akár egy szövegrészt vagy életdarabot kihúzó, kemény tollvonás, leplezetlen hasznosítás mindenfelé, ádáz célszerűség, racionalitás, rútság, [...] táj nélküli tájkép, már nem borzalmas, csak vigasztalan, mint az igazság.” Tősgyökeres tatabányai-ként első olvasásra eltűzöttnek éreztem Nobel-díjas írónk lesújtó ítéletét, ám a személyes érzelmeket félretéve meg kellett hagynom, tulajdonképpen elég pontos képet adott a város rendszerváltás utáni állapotáról. Falvai Mátyás *Gépindák* című novelláskötete (vagyis annak első fele, a címadó ciklus) is hasonló élményekről számol be, azzal a különbséggel, hogy itt a szövegek elbeszélője nem átutazóként, hanem az őslakosok, a „túlélők” bizonyosságával tekint vissza szülővárosa jóval korábbi, '50-es évekbeli mindennapjaira. Tatabánya „fénykoráról” van tehát szó Falvai második kötetében, hiszen a kommunista hatalomátvétel után az erőszakosan iparosított ország egyik legfontosabb településévé lépett elő a frissen, 1947-ben egyesített bányászváros. De milyen is volt ez a „fénykor”? Az ötven év távlatából visszatekintő főhős-elbeszélő sem ringatja illúziókba az olvasót. Láthatóan nem hagyott benne túl sok kellemes emléket itt eltöltött gyerekkora, hiszen a számára – beszédes módon – a várost jelképező bányahidai erőmű menetrendszerű kurt-fújásai még felnőttkorában is kísértik álmait: „Az a hang, a fújások hangja, az erőmű, a terpeszkező, kegyetlen istenség kúrthangjai azonban a mai napig felbődulnek verejtékes álmaimban, úgy is, mint amely hangok éles késként metszették el a gyermekkor fonálát, és úgy is, mint egy hosszan ható átok mementói, melynek indái a jelenig kanyarognak, és még most is, ötven év múlva is engem keresnek kacskaringós nyúlványjaival.” Nem sokkal szívdertőbb tehát a „hiteles szemtanú” elbeszélése sem – a korszakról, a városról adott jellemzése alapján úgy tűnik, a természetes környezetet kúszónövényként benövő ipusztériális miliő lassan az itt élő embereket is érzelemmentes gépekké alakította. Az első, *A kilencház* című szövegben Fuchs Márton, a történetek főhőse többször is elmondja, hogy az őt és barátait ért ifjúkori benyomások teljes nemzedékét érzéketlenné tették bármilyen tragédiával szemben: „Hozzá voltunk már szokva a halálhoz, legtöbben

a háború utolsó évében születtünk, nagy volt a szegénység, gyógyszerre nem mindig telt, egy-egy csecsemőhalál olyan hatást váltott csak ki belőlünk, mint egy vesztes Tatabánya–Vasas meccs. [...] Vártuk, hogy bekövetkezzék, hiszen tudtuk már jól, a halál indái befönték a telep utcáit, kertjeit, fáit, kapuit, befönték, körültekergőzték, és csak a vakszerencse ment- 61
hette meg az embert a kunkori végű halálnövedékektől, melyek erre is, arra is mohón kutatták áldozataikat”. Nehezen élhető, személytelen, minden érzelmet, gondolatot kilúgozó vidék képét festik Falvai szövegei az '50-es évek Tatabányájáról, ahol a falusi környezet és az iparvárosi jellegzetességek találkozásából egyre inkább az utóbbiak látszanak győztesként kikerülni. Persze távol áll a szerzőtől a szociografikus pontosságra való törekvés, műve nem kíván történelmileg hiteles kortablóvá válni (ez a második ciklusra pedig különösen igaz): a pusztuló város és a vele együtt testileg-szellemileg (le)pusztuló lakosság metonimikus jelentőséggel bír, egyéni sorsuk egy kor, egy szellemiség tovatűntét ábrázolják. Minden negatív felhang ellenére a *Gépinák* novelláiban rendre előbukkanó nosztalgikus gondolatfutamok mégis azt a benyomást keltik az olvasóban, hogy a szövegek elbeszélője régmúlt „szenvédesei” dacára szorosan kötődik gyerekkora színhelyéhez. Persze nem maga az apokaliptikus táj, hanem az azt belakó furcsa alakok, mint Stróblai bácsi, Izing Pityu, a Fater vagy a *perpetuum mobile* megalkotásán fáradozó Bódi bácsi miatt idézi fel újra és újra félévszázados emlékeit.

A *Gépinák* tehát két ciklusból épül fel: az első, címadó rész tematikusan összefüggő novellafüzért tesz ki, a második szakasz darabjai kevésbé kapcsolódnak egymáshoz, bűvópatakszerűen azonban itt is végigvonul egy kevésbé direkt kohéziós tényező, amelyet a cikluscím (*Hiány-variációk*) is érzékeltet. A *hiány* mint középponti fogalom az összes vonatkozó szöveg felépítését meghatározza: a második ciklus darabjai, bár nem egységes elbeszélőt tudnak magukénak és témaválasztásukban is teljesen különböznek egymástól, annyiban mégis rokoníthatók, hogy a szereplők életét átható általános nihil egyre hangsúlyosabban kiütközik történeteik olvastán, minek hatására a szereplők is fokozatosan szembesülnek az őket körülvevő áthatolhatatlan légüres térrel. Verő, a *Gloria* című (némileg az első, *Allegro barbaro* című Falvai-kötet zene-tematikáját visszaidéző) szöveg főszereplője például elszalasztott zenei karrierje és fiatalkori életmódjának feladása miatt válik megkeseredett, kiüresedett, minden önbecsülést nélkülöző véglénnyé; Indián, a *Kelenföld, december 24*-ben feltűnő kiégett életművész pedig családtagjai sikerei láttán roppan össze, nem tudván feldolgozni azt a vélt kudarcot, hogy az őt megelőző és követő generációk is többre jutottak nála.

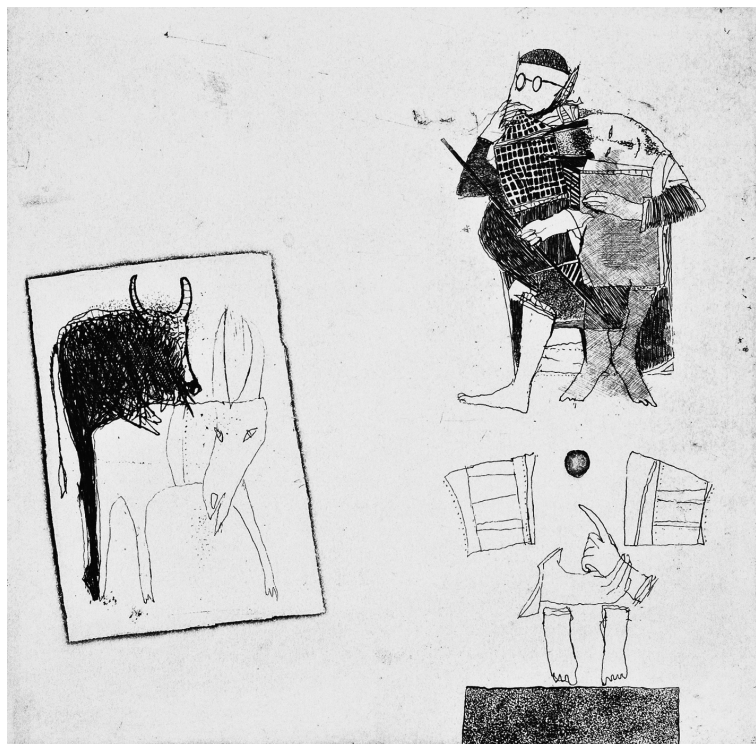
A „változatok a hiányra”-problematika az első ciklustól sem áll távol, így érthetővé válik, hogy miért is került egy kötetbe a két, első ránézésre össze nem függő szövegegység. Fuchs Márton és hozzátartozói ugyanis – ahogy az már a fenti idézetekből is kiderülhetett – a *Hiány-variációk* 62 szereplőjéhez hasonlóan vegetálnak:ingerszegény környezetük legmeghatározóbb élménye a rájuk telepedő, menthetetlen unalom, amely ellen a figurák a maguk esetlen módján próbálnak küzdeni, több-kevesebb (inkább kevesebb) sikerrel. „Megejtően elszánt volt ez a harc a mindent elemészto, kábító unalom ellen” – mondja az elbeszélő a *Perpeetum mobile* című novellában. A Muter olvasással próbálja elútni az idejét, a férfiak a Zokogó Majom nevű kocsmában vagy a kaszinóban vészeli át a lassan vándorló perceket, napokat, éveket, a Nagyfater otthoni fusizással próbálkozik: „Feltalált egy sor alkalmatosságot, amelynek haszna igencsak megkérdőjelezhető. De ez nem számított. A foglalatosság volt a lényeg. A szavakkal soha be nem határolható, végtelenné terpeszkedő unalom elűzése.” Annak ellenére, hogy Falvai kötetének nem célja a dokumentarista tényrögztés, igen meggyőzően beszél a szocialista éra mindennapjairól, amelyek hatása máig sem tűnt el nyomtalanul (a történetek helyszínéről legalábbis biztosan nem). A *Gépinák* legfontosabb fogalmai – hiány, unalom, üresség stb. – igen érzékletesen írják körül a vizsgált korszakot.

Becsülendő az a (legalábbis általam feltételezett) írói módszer, amelylyel a szerző novelláit megalkotta. A város 50 évvel ezelőtti látványának, hangulatának, szociográfiai tényezőinek ismerete akkor is komoly kutató-és/vagy terepmunkát feltételez, ha nyilvánvalóan látható, hogy a pontos háttértudást az elbeszélő részéről egyfajta „dúsított realista” ábrázolásmód teszi idézőjelbe. Falvai Tatabányája egyszerre hiteles (a környék sváb és tót mikroközöségeinek szerepe a történetekben, a város történelmének láthatóan alapos ismerete stb.) és egyszerre meseszerű, saját művészi céljaihoz idomított. A *Gépinák* ciklusról Dragomán György *A fehér király* című kötete is eszébe juthat az olvasónak: a gyerek (vagy gyerekkori emlékeire visszatekintő) elbeszélő itt is egy zárt kisközöség életéről mesél, amely a maga egyszerűségével mégis általánosan jellemző, nagy horderejű kérdésekre irányítja a befogadó figyelmét. A gördülékeny elbeszélői stílus pedig még élvezetesebbé teszi ezt a folyamatot. A kötet egészére jellemző a különböző szerkezeti, műfaji sajátosságokkal való kísérletezés, hiszen míg az első szövegegység darabjai nagyjából azonos struktúrán alapszanak, addig a *Hiány-variációk* szövegei mind stíláriis, mind tematikus tekintetben kisebb-nagyobb kitérőket tesznek (az egyik, Microsoft Word-karakterkészlettel le nem írható című novella például a sci-fi műfajával kokettál). Az elbeszélői hang azonban az összes szövegben hasonló: jellemző rájuk egyfajta áradó, megszakíthatatlan mesélőkedv, amely hosszabb-rövidebb anekdotikus szövegrészek

egymásra halmozásával építi fel a történeteket. A csapongó elbeszélő hol hátra-, hol előreugrik az időben, egyik emlékfoslányról hirtelen a másikra asszociál, ami jó értelemben vett szertelenséget kölcsönöz a novelláknak, s néhány esettől eltekintve, amikor kissé túlbeszéltnek, keresettnek tűnik ez a kötetlen elbeszélésmód, jellegzetes atmoszférát kölcsönöz a szövegeknek. 63

Amióta végigolvastam Falvai Máttyás *Gépipindák* című novellagyűjteményét, él bennem a kétely, hogy vajon akkor is szeretném-e a kötetbe foglalt történeteket, ha nem érezném magam otthonosan azok helyszínein? Vajon nem kerített-e hatalmába a kötetben felvillanó *couleur locale* fölött érzett nagy megelégedettségem? Minden eshetőséget számba véve azt kell mondanom, hogy Falvai második kötete önmagában, minden külső, nem esztétikai tényezőt kiszűrve is méltó az olvasó figyelmére. Ahogy Tatabánya sorsa, úgy a kötet novellái is mindenki számára elgondolkodtató, általános érvényű mondanivalót hordoznak magukban.

Új Forrás 2012/4 – Reichert Gábor: Szerencse le
Falvai Máttyás: *Gépipindák*

Tatabánya „városközpontjában”, ebben az urbanisztikai csődtömegben – ahol a félbehagyott és az egymást keresztező városépítési koncepciók épületekbe és terekbe merevedésével és rétegződésével hagy nyomot a múltó idő – a kö-

64 Wehner Tibor

ÁRPÁD-SZABVÁNY

talán megkezdzi a nagy történelmi személyiségek, a kiemelkedő jelentőségű alakok terén leledző szobormás-hiányainak felszámolását: Tatabánya azon nagyobb magyarországi települések meglehetősen gyér csoportjába sorolható, ahol nincs Kossuth-, és nincs Petőfi- (és Arany János-, Bartók Béla-, Berzsenyi Dániel-, Liszt Ferenc- szobor stb.), és ahol Szent István és II. Rákóczi Ferenc is csak a közelmúltban kapott egy-egy büsztöt. Mindez a várostörténet, a „csinált város”-jelleg, a viszonylagos múlt-nélküliség eredője is: Tatabánya történetéből nagyon hiányoznak azok az évszázadok, amelyek például Székesfehérvárt, Győrt, Debrecent vagy Szegedet éltetik. Az Árpád-szobor „városközpontba” helyezése egyúttal azt is jelzi, hogy – a település, illetve a hely régmúltjának történeti homályába vesző kötődéseket idéző – nagy horderejű az aktus, és ezért kiemelten fontos, csillapíthatatlan a térfoglalási igyekezet, holott ez a városrész már régen megtelt emlékművekkel és szoborokkal. Itt már egymás sarkát tapossák a korszak- és rendszer-kompatibilis monumentumok.

A tatabányai Árpád-szobor megvalósítására kiírt pályázat eredménye 2011. június 24-én volt olvasható a híradásokban, az internetes kulturális-művészeti fórumokon: a Magyar Távirati Iroda közleménye *Györfi Sándor készíthet Árpád-szobrot Tatabányán* címmel látott napvilágot. A hírből arról értesülhettünk, hogy „A szobor a pajzsra emelés szimbólumát jeleníti meg. A fejedelem ötnegyedes, életnagyságú, bronzból készült alakja egy dombon áll, melyet zöld gránitból alakított pajzsforma fed le – mondta Schmidt Csaba polgármester. A dombot, a vezérek jelképeként a pajzshoz felfutó zöld gránitlap sávok tagolják. A fényezett felületen honfoglalás kori, vésett motívumok ölelik körbe Árpád szobrát. Az emlékmű elkészítésére a tereprendezés költségein túl 24 millió forintot hagyott jóvá a tatabányai önkormányzat.” A kiegészítő szoborelemek viszonylag részletes leírásán túl magáról az érdekes módon egyszerre ötnegyedes és életnagyságú központi szoboralakról nem kapunk részletesebb információkat: ehhez a pályázati döntést előkészítő szakbizottsági jegyzőkönyvet kell áttekintenünk, illetve a pályázatra beadott tervet kell szemügyre vennünk.

zeljövöben Árpád-szobrot állítanak. Ha bármiféle hosszabb távra érvényes, tervszerű tevékenység e területen feltételezhető volna, akkor úgy fogalmazhatnánk, hogy a város

Az öt művész számára kiírt meghívásos pályázatra négyen jelentkeztek. Az MMI Képzőművészeti Lektorátus Sz/57/2011. számú, 2011. június 15-dikén kelt, a pályázatot értékelő jegyzőkönyve szerint „A Lektorátus a pályaművek közül megvalósításra – a szakértők által egységesen ajánlva – Rieger Tibor 1. számú tervét javasolja. Másodlagos javaslatként Györfi Sándor 65 terve jöhet számításba.” Vagyis a tatabányai önkormányzat képviselőtestülete egy pályázatnyertes terv helyett egy másodlagosan javasolt elképzelés realizálása mellett foglalt állást, jóllehet a döntéshozók olvashatták a zsüriorok Györfi Sándor tervéről megfogalmazott, jegyzőkönyvbe foglalt szakvéleményét is: „A pályázó terve – szellemiségében – Izsó Miklós meg nem valósult Árpád szobra terve iránti tiszteletben fogant. A pajzsra-emelés hiteles, jellemző megjelenítése Árpád alakjának: a tradicionális tartalom, a megformálásban is idézi a millennium idejének szobrászi felfogását. A kompozíció értékei mellett a terv vázlatosságot, bizonytalanságokat is mutat: a kontraszt erőtlenség, az előre nyújtott jobb láb mérete hosszú, a palást tömege szervesen (inkább subára emlékeztet), a jobb kar tartása, a kard markolatát fogó kéz pontosítandó. A portré nincs kitalálva, a sisak hitelessége nem meggyőző. A terv továbbfejleszhető.” Mindazon túl, hogy egy mértékadó művészeti szakvélemény nem fogalmazhat úgy, hogy „a portré nincs kitalálva”, azért ezeket a sorokat olvasva meglehetősen plasztikusan körvonalazódhat a laikusok előtt is, hogy e terv megoldatlan, kidolgozatlan, felületes, s ezért monumentális megvalósításának támogatása felelőtlen. A megbízást elnyerő terv felületes kidolgozása korántsem a véletlen műve: alkotója az a Györfi Sándor, akinek műhelyében fantasztikus gyorsasággal, már-már futószalagszerűen készülnek a különböző monumentumok, elsősorban a magyar történelem fordulópontjainak és alakjainak emlékművei. E szobrász köztéri műveinek száma lassan megközelíti a másfél százat, s pályaképét vizsgálva számos olyan évet regisztrálhatunk, amikor havonta adott át újabb és újabb – elsősorban az alföldi tájegységen otthonra lelt – monumentális, köztéri kompozíciót. Ez már nem alkotóműhely, ez már szoborgyár: ilyen felfokozott ütemben nem lehet szó elmélyült, kiforrott, ihletett munkáról.

A tatabányai Árpád-szobor Györfi Sándor előadásában egy álló, a pályázati tematika által megszabott jelmezbe (elhibázottan) öltöztetett, járulékos elemekkel övezett, semmitmondó alak lesz. E kompozícióban csírájában sem bukkan fel valamilyen önálló szobrászi gondolat, nem fedezhető fel semmilyen szimbolizációs kísérlet vagy egy mégoly bátorlan metaforikus kifejezésre utaló próbálkozás sem. Nincs plasztikai problémafelvetés, nincs szobrászati izgalom, nincs átható mozgás – csak valami görcsös, a konvencióknak való megfelelési kényszer van. Nincs jelleg, nincs stílus, csak

kongó illusztrativizmus van. Tatabánya majdani Árpád-szobrát unalom lengi át, érdektelenség fonja körül, tartalmi üresség avatja holt anyaggá. Plasztikailag a mű: teljes csőd. Úgy áll majd ott Árpád bronzburka, mint egy 19-20.

század fordulóján megformált, de már akkor idejétmúlt Stróbl Alajos-,
66 vagy Zala György-megalkotta – de a szobrász-elődök munkáiban legalább fantasztikus mesterségbeli tudással és igényességgel kivitelezett – bronzbábu. Mintha egy figurát a budapesti Millenniumi Emlékmű király-galériájából véletlenül és megmagyarázhatatlanul Tatabányára helyeztek volna át. Mintha Györfi Sándor szobráról írta volna már 1905-ben – amikor a budapesti Köröndön felállított Pálffy-szobrot jellemezte – Fülep Lajos: „Az arcából ugyan nem sokat mutat, de hát a szobor arckifejezése (a királysobrok tana szerint) úgysem arra való, hogy abból mi, késő utókori nyárspolgárok holmi kifejezést, indulatot kiolvassunk. Az ilyen nagy múlttal bíró hősök (vélik szobrászaink) nem arra való, hogy az arcuk nyílt könyv legyen, s igyekeznek is ezt minél jobban eldugni vagy a test válla közé beékelni. Egyébként pedig elég haragos tekintetet vet az arra robogó alkoholelles kiállításra látogatókra a bronzfigura. Két lábát pedig oly szilárdan megveti a talapzaton, hogy ebben a kurucos pózban egyik lába egésze megrándult, míg a másik nekimeredett, pedig a tegnapi 'felhúzás' alkalmával a vasdaru felhúzó kötelén még elég nyugodtan viselkedett.”

Amikorra e sorok nyomtatásban megjelennek, Györfi Sándor (a pályázatra beadott maketthez képest változatlan, vagy sebtében kissé átdolgozott) szobormodellje valószínűleg már az öntödében formálódik, s aztán nagy ünnepség keretében sor kerül a szobor felavatására, leleplezésére is. A tudósítások lelkesen beszámolnak majd arról, hogy ki mondott avató beszédet, ki helyezte el a koszorúkat, ki jelent meg az országos és a helyi notabilitások közül, és bizonyára ismét nagyvonalúan megfeledkeznek majd arról, hogy ki a szobor alkotója. És persze egyetlen szó sem esik az emlékmű művészi minőségéről: arról, hogy esztétikai értékteremtés helyett egy unalmas, kortévesztő, konzervatív szemléletű, s minden bizonnyal rosszul megoldott, sablonos emlékművel gyarapodott Tatabánya városa. Műalkotás helyett egy köztéri objektummal. De aztán az ünnepi napok elmúltával ez a szürke szobor is észrevétlenül belesimul majd a terét körülengő átható szürkeségbe.

Szobrászok, alkossatok inkább szobrokat.

2005
júl. 11.

Kedves Imrén!

= =

Elküldöm az ígért verset az ötletem
Selmestótkor. Távoly "szed" feltehetően
Sándor kertett el jankóval =
homíval (ahogy tette a millennium
előtt is), mert egy zenei művel szemben
56 felvételre vártam a kitalálásra.
Mozgólátod - a nyelvvel szemben is,
ritmikailag is - néha - igazán -
tan a zenei "megrendelés" - ami
már több hónapja dolgozik a műveim.
(a res, = siveglety is igen technik Néki)
ed a változatot tartom véglegesnek, akárcsak
legjobb letartással; utca egy korszak változat
van még... sőt adnak munkát a fotógrafusok-
nak! & az kell, lemezen, az e-mail-ban
is el tudom küldeni. Öld: Meggyes

Nagy Gáspár nekem írt leveleit rendeztetem. Már nem először. De most is különös és maradandó érzéssel. A ráismerés öröme és a vele járó szomorúság kombinációinak érzései és gondolati emlékei ezek. A levelek 1982 és 2005

68 Monostori Imre

ÚJ FORRÁS-OS LEVE- LESLÁDÁMBÓL VIII.

1 levél Nagy Gáspártól

között íródtak. Az utolsó évében, 2006-ban – egy személyes találkozón túl – már csak telefonon tartottuk a kapcsolatot.

2009 októberében Pécsi Györgyi emlékező pódiumbeszélgetést szervezett Budapesten a II.

kerületi volt MOM kulturális központ épületében. Az érdeklődés szokatlanul széles körű volt, még a Magyar Rádió is kivonult a helyszínre. Ott, a beszélgetés közben villant belém hirtelen: de hiszen az *Öröknyár; elmúltam 9 éves* című, igen nevezetes Nagy Gáspár-vers *Új Forrás*-beli megjelenésének 25. évfordulója van! Pár napja pedig összszámoltam: a folyóirat repertóriumai szerint összesen 49 közleménytétel kapcsolódik Nagy Gáspár nevéhez.

Az *Új Forrás*ban (annak antológia korszakában) már huszonevesen feltűnt: egy helyi pályakezdő költőt, Keresztes Józsefet mutatta be a lap olvasóinak (1977/2., június). Aztán több mint öt évig semmi. Szerkesztői tapasztalataimnak egyik legfontosabbika érvényes volt Nagy Gáspárra is, nevezetesen, hogy csak a személyes kapcsolatok sokrétűsége és gyakorisága termeli ki az elkötelezett, hűséges, tehetséges, egyszóval a minőségi szerzői szerepvállalásokat.

Személyes kapcsolatunk 1980-ban kezdődött. Ki tudja, hogyan, miért, egyszer csak a budai Szentháromság tér egyik palotájában (a két háború közötti pénzügyminisztérium épületében) találtuk magunkat (sok egymásnak is ismeretlen) a Pozsgay Imre-féle minisztérium kétéves (ráadásul „bentlakásos”) tudományos (és talán művészeti?) ösztöndíjasaként. Nem jelentkeztünk ide, de ha már ott voltunk, maradtunk. Itt, ebben az épületben, az egyik ablakmélyedésben olvasta fel nekem Gáspár a maga halk, de kifejező hangján (egyébként szeretett „sutyorogni”, minél több fontos és kevésbé fontos információt átadni) 1981 májusában a Pilinszky halálára írt verskéziratát: *Némaság. Pilinszky János emlékének*, ez volt a címe. De ezt a költeményt még nem az *Új Forrás* közölte (csak később kerültem a lapnál abba a helyzetbe, hogy versekkel és költőkkel érdemlegesen foglalkozzam).

A tényleges bemutatkozást az *Új Forrás*ban Gáspár számára az 1983/5., októberi számunk jelentette. (S az október, mondhatni, sorsszerű következetességgel bukkant fel hangsúlyos pontokon később is, egészen a 2005-ös utolsó itteni szerepléséig.) Ebben a lapszámban Gáspár jól előkészített,

erős anyaggal jelent meg: négy verssel szerepelt, a szerkesztőség pedig a *Földi pörök* című verseskötetéről írt Kovács Lajos-recenzióval járult hozzá az összeállítás súlyához. Mondom, jó „anyag” volt ez a négy vers (*Aratunk*, 1959; János P., *Zónaidő*, *Gyerekkori filmtekercs*). A lengyel pápát megidéző János P. így kezdődik: „Ő volt a híd / az átmenetnél / fénylő folyó / a 69 szürkületben / két part között / a hit –:” ; a *Zónaidő* pedig így fejeződik be: „vége lesz / ennek a híg melónak / jönnek érted a szabadnapok / áthúzó / csöndben összes versedet / megérted miért *szabadrabok*”. (Később mind a „zónaidő”, mind a „szabadrabok” szóösszetétel kötetcímmé emelkedett.) Előtte és utána (1982/6., december, illetve 1984/3., június) kedves költőtársának, a korán elhunyt Pinczési Juditnak állított emléket: búcsúztató beszéddel, illetve P.J. egyik költői estjének bevezetőjével.

És innen már csak egy ugrás az 1984/5., azaz októberi számunk, benne az elhíresült vers ma is dermesztően ható befejező három sora: „egyszer majd el kell temetNI / és nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI”. Ennek a versnek a történetét és háttérét többször elmondtam már (például *Az Új Forrás vonzásában* című könyvemben), e helyütt tehát nem részletezem egyiket sem. Világos – és ez volt a minimum „tétel” ebben a szituációban –, hogy hosszacska „technikai szünet” állott elő Nagy Gáspár és az *Új Forrás* nyilvános kapcsolatában. (A háttérben persze folytak az informális és a – nagyon is – formális tárgyalások, beszélgetések. Gáspár négy és fél éves szerzői hiányzása közös döntésünkön nyugodott. Mikor aztán újra kezdhettük, erősen hívtam, s ő örömmel jött vissza.)

Az időközben lezajlott – szó szerint – világra szóló politikai hisztéria, no meg a „rendszerváltozás” végül is mindhárom érdekelt szereplőt megerősítette. Gáspár a veszített pozícióból hosszabb távon végül is győztesen került ki (más kérdés, hogy közben mit kellett kiállnia); jómagam szerencsésen túlestem életem addigi legnagyobb lelki kríziséen. A harmadik szereplő, az *Új Forrás* pedig éppen ezzel a versbombával vált hirtelen – és nemcsak a szűkebb szakma körében – nevezetes folyóirattá. (Ennek a ténynek szakmabeli, lapminőségi haszna számomra nyilvánvaló, az itt megjelent szerzők és művek egymásutánja jó jelzőlánc e tekintetben az elkövetkező hosszú években, évfolyamokban.)

A visszatért Nagy Gáspár nem felhőtlenül derűs. Kétségkívül megviselte a személyével kapcsolatos, évekig zajló tortúra, s talán még inkább: az *ámulások*. Egyik sürgető levelemre válaszolva 1990. február 5-én jelzi, hogy „jól értette” korábbi kérésemet, de még dolgozik, „bütyköl” a nekünk szánt verseken. „Mert ‘előkerült’ négy verszet, még javíttattam rajtuk” – írja. S valóban: a visszatérést dokumentáló versek még a nyolcvanas évek végén íródtak. De akkor nem, csak most közölte őket. (1990/3. június.) A zűrzavaros

nagy átalakulás hangulatát, keserűségeit, csalódásait érzi s érezteti. (A *Bizony elárultak „utóirata”*, utolsó három sora így szól: „Semmi se változik szükségképpen / benne vagyunk nyakfölkött mi is a képben / benne a száj mosolya és konok dühe”. Idézhetünk a *Nullatörekvéseimből* című verséből is: „Hisz látva-látom / a szent üldözöttek / még hajrásan / itt ezen a földön / idvezülnek / ha gáláns szektahívők / és jó felejtők.”)

Nyomot hagyó visszatérése után Gáspár mindvégig és immár folyamatosan hűséges szerzőnk, nem egyszer kalauzunk, hírhozónk (mindig mindenről tudott), támogatónk, vendégünk a megyei könyvtárban; egyszerűval íróbarátunk. (Nagy Gáspár különleges személyiségét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy ugyanezt a tapasztalatot, érzületvilágot számos magánszemély és közösség elmondhatta volna vagy elmondhatná a róla való élményeként.) Személy szerint összekötött vele néhány, mindkettőnk számára fontos intézmény, közösség, szellemi terep is. Kezdetben az írószövetség (melynek egyik titkáráként a „vidéki” írócsoportok gyámolítása volt a fő feladata), majd a Németh László Társaság, a *Hitel* szerkesztősége, később – bár számomra nem ennyire súlyponti kérdésként – a Bethlen Gábor Alapítvány, illetve a Magyar Katolikus Rádió. Rendszeresen olvasta az *Új Forrást*, legtöbbször dicsért, buzdított, örvendezett, ritkábban meg hümmögött.

Ugorva az időben: izgalmas volt az 1994-es októberi számunk összeállítás, hiszen mindkettőnk agyában benne volt a tíz évvel korábbi Nagy Gáspár-fogadalom, üzenet. Meg is jegyezte egyik levelében: „(amúgy is 10. éves évfordulónk vagyunk! Úristen, micsoda 10 esztendő van mögöttünk!) Lesz-e még 10 előttünk?” A „*Mit hoz a múlt?*” (*szabad vers 10 év múltán*) című versének keményen leszámoló és számon kérő hangja tán önmagát is meghökkenhetette kicsit, s kéri, fontoljam meg az *Új Forrás*-beli közlést, talán máshol kellene megjelentetnie a szóban forgó opuszt. Tréfásan próbálom elütni a dolog életét: „Verset vissza nem adunk” – válaszoltam. (Holott – történeteink során – adtam vissza Gáspárnak verset, két esetre legalábbis határozottan emlékszem.) A megbánás nélküli megbocsátás tűrhetetlen igazságtalanságát teregeti ki e fölkavaró költői megnyilvánulásában. A szomorú, a pusztító konzekvencia a versben a következő: „nos így a Múlt, bár gondosan eltüntetve / (külön kimentve minden részletre ügyelően) marad, van / és szép / jövője lesz: egyszerűval nem nyugszik, nem fér el bőrében, börtönében.” Elöttem a tollal agyonjavított gépirat, s látom, hogy Gáspár erőteljesen rajzolta oda a vers vége után a keletkezés dátumát: (1994). (Persze – ma már tán mondanom sem kell – várakozásunk feszültsége indokolatlannak bizonyult: a szűkebb szakmai körökön kívül már nem keltett izgató figyelmet ez a „versezet” – sem.)

Nagy Gáspár 1996-ban is megírta – a 40. évfordulóra – a maga októberi versét, melyet az 1997. februári számunkban közöltünk. A *Szemközt a halálraítéltek csapatával* az egyik állandóan visszatérő fájdalmas dilemmáját

fogalmazza meg újra: a katarzis elmaradását közéletünkől, életünkől. Ugyanebben a lapszámban közöltük az *Árulás, ha nem voltatok ébren* című költeményét, amelyben az egyén felelősségének a kérdése nyomul előtérbe. Készen állni az e világi, majd az az utáni elszámoltatásra. Mert hiszen nemcsak a „közéleti költészet” jellegzetességei nyilvánultak meg 71 ebben a lírában, de a személyes, az emberi létezés nagy kérdései is. Görömbei András terminus technicus szerint a „létfilozófiai számvetések”. Például a *Nem ismered* címűben (1998/1.), melynek a harmadik, befejező része így hangzik: „át- meg átsző / a halál / még az utolsó tű / is rád talál // addig csak némán / nő lombostul / sejtjeidben / a félelem // hogy az egész / miért történik / és pont veled / titkát eddig / azt hitted / ismered / hát nem ismered / nem ismered”.

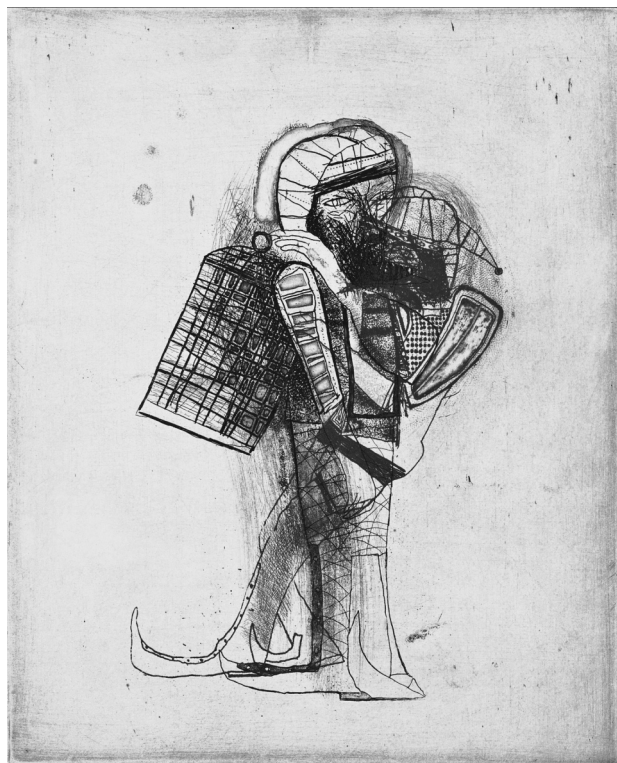
Gáspár híres volt portré- zsáner- és köszöntő verseinek szellemességeiről, kedvességeiről, személyességeiről. Klasszikus példája mindennek a 75 éves Vekardi Lászlót köszöntő összeállításunkban (1999/6.) az *Útleírás* című szeretetteli ének, V.L.-nek munkahelyére, az Akadémiai Könyvtárba vonulásáról szóló – nyilván valóságos képek alapján formálódott – költői kisfilmje. S nemsokára egy másik közös szellemi védőszentünk, Németh László is szóba került. A 2001. évi centenáriumba írott nagy Németh László-versének utolsó sorát (maga a vers a *Tiszatáj*ban jelent meg) pontatlanul idézte az erre az alkalomra megjelent *Emlékkönyv* fülszövege. Mivel pedig én voltam az egyik szerkesztője ennek az antológiának, nem kerülhettem el (nagyon helyénvalóan egyébként) Gáspár reklamációját. Hosszú levélben tette szóvá az ügyet, ám a rá oly jellemző, szinte gyerekesen tiszta fordulattal enyhítve észrevételét: kézzel újramásolta és mellékletként elküldte a teljes – közepesen hosszú – költeményt. Így azután fényesen bizonyított, hogy Németh László az eredeti szöveg szerint nem „méltóbb” (ahogyan a fülszöveg írta), hanem „értőbb” utókort remélt...

2003-ban és 2004-ben *12 H* (azaz halál) című verset írt, amelyből kettőt az *Új Forrás* közölt (2004/4.). (Talán azért volt 12 a számuk, hogy minden hónapot kitöltsön a számvetéssel? Meg aztán az apostolok is ennyien voltak. Nem tudom.) Ezekkel párhuzamosan – szintén létfilozófiai számvetésekként – írta az *Utókor*-sorozatot (úgyszintén 12-t), melyekből kettőt közöltünk (2003/9., november).

Nagy Gáspár *Új Forrás*-beli utolsó műve 2005 októberében jelent meg. Ismét egy reprezentatív költemény (erről szól a mellékelt levél), erősen várva az egy évvel későbbi 50. évfordulót. Ez a hét részből álló, szakrális formai elemekre épülő oratórium („emlékezés 1956 vértanú hőseire”) egyben – kényszerűen – záró fejezete a benne ifjú kora óta mítoszi erővel élő 56-élménynek. A verscím is méltóan emelkedett: *Október végi tiszta lángok*. A versciklust

Szokolay Sándor dolgozta fel hatalmas zeneművé, amit nagy érdeklődés közepette és gazdag zenei és vokális apparátussal mutattak be Budapesten a Művészetek Palotájában az évfordulón. Ezen az ünnepi eseményen Nagy Gáspár súlyos betegsége miatt már nem tudott jelen lenni.

72 Összegezve – és egy kicsit számszerűsítve is – Nagy Gáspár és az *Új Forrás* kapcsolatát bízást ki lehet mondani, hogy az egyik kedvelt megjelenési fóruma mi voltunk. A repertóriumok által jelzett 49 tételből 41 volt Nagy Gáspár-mű (ebből 36 vers), a róla szóló írások száma 8 volt. A már szóba került recenzió kivül még az alábbi méltatások jelentek meg az egyes köteteiről, illetve költészete egészéről. 1989/2., (április): *Kibiztosított beszéd* (Pécsi Györgyi); 1995/10., (december): *Zónaidő* (Vasy Géza); 2004/4: *Ezredváltó sűrű évek* (Pécsi Györgyi). Közben két részletet hoztunk Görömbei András tudós műhelyéből, majdani N.G.-monográfiájából (1991/1. és 2003/9., november.) A később megjelent jeles monográfiáról Ekler Andrea írt értő méltatást (2005/8., október). Egy interjút is hoztunk Gáspárral: Ménesi Gábor szép anyagát a 2004/4. számunkban. És végül, a 2007. *októberi Új Forrás*-számban jelent meg a prózaíró Nagy Gáspárról szóló tanulmány. Ezzel az írásával a főszerkesztő búcsúzott régi munkatársától és barátjától.

A *Vagon*, Balogh Robert „profán misztériumjátéka”, mely a „sváb trológia” utolsó darabjában, a *Schvab diariomban*¹ jelent meg, a szerző „sváb” prózai szövegeinek szintéziseként is felfogható, szereplői, szituációi, konfliktusai, ill. ezek szemantikai rendje, szerveződése ismerősek lehetnek az olvasónak a *Schvab evangéliomból*² vagy a *Schvab legendariomból*³, mégis, az „anyag” dramatikus feldolgozása, ill. sűrítése egyedi művet hoz létre.

A szövegnek egyedi karaktert kölcsönző dramatikus koncentrációt

meglátásom szerint a tér-koncepció alapozza meg, a következőkben ennek a koncepciónak az értelmező re-konstrukciójára teszek kísérletet.

A színpad, mely a vonatkozó utasítás szerint „marhavagonnyi méretűre szűkített”, az első felvonás kezdetén „teljesen üres”, homályában egy gyerek alszik, aki egyszer csak felkiált álmában, „nem akarok sváb lenni”, s miközben megpróbálja felidézni az emléket, ami felijesztette – azokat a napokat, melyeket a második világháború után, a magyarországi németek deportálásakor egy marhavagonban töltött családjával –, a tér fokozatosan megtelik emberekkel és tárgyakkal: „Ahogy a monológban elhangzik egy név, a szereplő a holmijával együtt belép a színpadra.” A téralakításnak ez a folyamata lehetővé teszi, hogy a szöveg által létrehozott teret emlékezet-térként azonosítsuk. A gyerek egyre több eseményre, részletre emlékszik: felidézi, hogyan tért vissza a kitelepített Ómama az Ópapa halála után Németországból Magyarországra, gyalog; milyen volt az, amikor anyjával, a kitelepítéstől végül megmenekülve, meg kellett osztaniuk házukat és javaikat a határokon túlról betelepített magyarokkal; felidézi, hogy társai kinevették az iskolában, ha svábul beszélt és így tovább. A gyerek emlékezése egy identitás-teret is létrehoz, melyben olyan kulturális minták (viselkedési, cselekvési minták, értékminták stb.) jelennek meg, melyek az identitás megalkotásának lehetséges keretét szolgálják.⁴ Ez azt is jelenti, hogy a drámai tér annak a komplex, dinamikus folyamatnak szolgál imaginációs keretként, melyben az egyén közösségi-társadalmi mintákat tesz belsővé, egyéni mintázatokat hozva létre a szociálisból. A misztérium, amely a „profán misztériumjáték”-ban megnyilvánul, az identitásépítő emlékezet misztériuma.

A tér elemei – melyek közé (Lotman nyomán⁵) szereplők s azok interakciói is besorolhatók – ebben az értelmezésben annak a jelentésépítésnek az elemei, melyben az identitás formálódik. Azt, hogy az először teljesen üres

Proposzt Eszter 73

IDENTITÁSTÉR- TÁGÍTÁS

Balogh Robert „sváb”

drámáiról

tér fokozatosan megtelik a deportáltakkal, azok holmijával, valamint gondolataival, érzéseivel, vízióival, s azt, hogy aztán ezt a zsúfolt teret (a színpadi utasítások értelmében) a szereplők rendezni kezdik, végül a háttérbe húzódva, alig néhány tárgyat hagyva benne, az identitásalkotás 74 értelmezési síkján úgy is olvashatjuk, hogy a tér először megtelik potenciális tartalmakkal, aztán pedig, hogy identitás-térként működhessen, szemantikai struktúráját nyer. A tér azáltal nyer szemantikai struktúráját, hogy a gyerek személyes viszonyt épít ki a térben megjelenő közösségi-társadalmi, kulturális mintákhoz, azaz az egyes viselkedési, cselekvési, érzelmi, gondolkodási mintákat, normákat saját maga vonatkozásában jelentéssel, értelemmel ruházza fel. Ebben az identitásképző munkában érvényüket veszti az empirikus létet meghatározó korlátok: átjárhatóvá válnak a határok jelen és múlt, élet és halál között, holtak kommentálják az élők gondolatait, párbeszédnek, melyek a jelenben kezdődnek, a múltban folytatódnak és hasonlók.

A szöveg-tér identitás minta-kínálata különböző szemantikai ekvivalenciák és opozíciók mentén írható le.

Az Ópapa mintái, melyek különösen vonzóak a Gyerek számára, az [érzékeny], [érzelemmel telített], [érzelemvezérelt] tematikai értékjegyekkel jellemezhetők. Mindazonáltal az, ami a Gyerek számára mesének, játéknak tűnik, amiben szívesen részt venne, az többnyire hallucináció, az Ópapa megrendült valóságérzékelésének játéka, az Ópapa regressziójáé, menekülésé a deportálás valósága, az élet kiszámíthatatlansága elől. Az Ópapa érzékenysége a pragmatika síkján életképtelenségnek bizonyul, s az általa kínált mintákkal való azonosulás életveszélyt jelent a Gyerek számára: veszélyben van a gyerek, mikor a dunnából szétszálló tollpelyhekkel játszik, melyet az Ópapa nagykéssel hasogat szét, vízióival viaskodva, s veszélyben van, mikor az Ópapa kötelet köt a nyakába, hogy vele repülhessen (az Ópapa próbálkozásai a vagon realitásának legyőzésére repülni tudásként fogalmazódnak meg).

Az Ómama identitás mintái szintén a racionalitáson túli erőket próbálnak mozgósítani, ám az Ópapa identitás mintáival szemben az [érzelmektől mentes] szemantikai jeggyel írhatók le. Az Ómama imák és ráolvasások segítségével próbálja elviselhetővé tenni a helyzetet, de ezek az érzelmek nélkül recitált szövegek nem hívják azonosulásra a Gyereket, számára az imák és a ráolvasások később, a vagonban töltött napokra emlékezve is csak helyettesítői az Ómama gondolatainak, érzelmeinek, ill. emlékeinek.

Az Anya által közvetített identitás minták az Ómamamához hasonlóan mentesek az érzelmektől, ugyanakkor – azokkal ellentétben – szkeptikusak minden metafizikai értelemtulajdonítással szemben. A vagonban az Anya, tehetetlenségének és kiszolgáltatottságának tudatában, mechanikusan és apatikusan cselekszik, később józanul, ill. rezignáltan idézi fel az akkori, identitásképző eseményeket.

Könnyen belátható, hogy a rendelkezésére bocsátott minták nemigen segítik a gyereket annak az egyszerre intrapszichés és szociális konfliktusnak a megoldásában, melyet identitásának formálása, létrehozása jelent. Feltűnő ebben az összefüggésben egy apafigura hiánya, aki hitelesen és kongruensen képviselné a közösségre, szociálisan érvényes normákat, értékeket, úgy, hogy azonosulásra, a szociális rendbe való integrációra készítse a fiút⁶ – a teret éppen az apa hiánya határozza meg.

75

Az identitásminták elégtelensége persze azzal is magyarázható, hogy korábbi rendjüket az aktuális politikai diskurzus érvénytelenítette, amennyiben az etnikai hovatartozás kategóriáját tette bennük egyedül meghatározóvá, ill. amennyiben megfosztotta a vagonban ülőket attól a joguktól, hogy az etnikai hovatartozás szerepét és jelentőségét maguk állapítsák meg, maguk dolgozzák ki identitásuk struktúrájában⁷ – a krízis elbizonytalanította a vagonban ülők valóságérzékelését. Mindazonáltal az emlékező gyerek számára a krízishelyzet inkább csak nyilvánvalóvá teszi az identitásminták korábban is meglévő elégtelenségét.

A második felvonás először felülírni látszik az elsőt, mely azzal végződik, hogy a családot az Ópapa állapota miatt kiszállítják a vagonból, úgy tűnik, a család mégis a vagonban maradt. Az olvasó elbizonytalanodik, lassanként aztán megéri, hogy a vagon elhagyása a Gyerek számára nem jelenti a zsúfolt, „levegőtlen” és nyomasztó identitás-tér elhagyását, hogy a Gyerek jelentés- és identitásképzése továbbra is a vagon vonatkozásában zajlik.

Ez a jelentés- és identitásképzés a második felvonásban egyre komplexebb, egyre érettebb lesz, a különböző mintákkal való érzelmi azonosulás a mintákra való reflektálás hatására újra- és/vagy átfurmálódik, a gyerek azonosulásaiban egyre nagyobb szerepet játszik a kogníció és a tudatosság, főként annak köszönhetően, hogy szeme és értelme rányílik az egyes identitásminták fent szemantikailag leírt hasonlóságaira és különbségeire, valamint az ezekből adódó feszültségekre, érzelmi motivációkra, cselekvési lehetőségekre is.

A második felvonás identitásmintái az [érzelmi közösség] szemantikai komponensét nyomatékosítják. Különösen két jelenet által, melyek szimultán játszódnak a színpadon, s melyek egyidejűségükben kölcsönösen „kommentálják”, értelmezik egymást. Az egyik jelenetben az Ópapa és az Ómama találják vissza egymáshoz, halálukban sikerül azt az érzelmi közösséget helyreállítaniuk, melyet a háború megbontott. Az Ómama, akit a háborús trauma rideggé, fásulttá és merevvé tett, visszatér az érzelmeihez, s halálában (többek közt) megéri az Ópapa megrendülését, amiért a kényszermunkáról visszatérve nem ismerte meg, s el akarta zavarni a háztól. A párhuzamos jelenet az Anya és a Huszár közt játszódik, egy szexuális

aktus, mely (az Anya számára fájdalmasan) nélkülözi az érzelmeket, mely nem teremt érzelmi közösséget.

Az identitásmintákban hangsúlyozott érzelmi közösség megvalósítása igen nagy nehézséget jelent a Gyerek számára. Szeretne racionális

76 magyarázatot kapni azokra az eseményekre, melyek családjá identitásképzését meghatározták, ám mikor megkérdezi nagyapját, „Miért zsuppoltak ki minket a házunkból?“, s a nagyapapa azt feleli, „Talán mert svábok vagyunk.“, éktelen dühbe gurul, mert feltör benne minden fájdalom és szégyen, melyet identitásának „sváb” összetevője miatt kellett megélnie⁸. Vehemensen tiltakozik tehát a kategóriával való azonosulás ellen, és ezáltal az ellen a szerep ellen is, melyet a családi rendszer jelöl ki számára. Ez a szerep az emlékező szerepe, aki egyfajta folytonosságot tart fenn a generációk között. Az emlékező szerepét anyjától kellene átvennie a gyerekeknek, aki könnyörtelenül örökölni hagyja fiának emlékeit. Az Anya monológja azokat az eseményeket rögzíti, melyek által létrejöhetne az érzelmi közösség a Gyerek és ősei, sőt a Gyerek és korábbi énjé között: „Ópapa kinn halt meg, kinn is van eltemetve, nem szabad elfelejtened soha. Ómama visszajött. Gyalog. Magyarországon vonattal is. NDK-ból indult, Hennersdorfból. A cím úgy volt Űber Dippuldeswalde Hennersdorf, úgy kellett címezni a levelet. Küldhettünk levélben, Muster ohne Wert 25 deka babot vagy szalonnát. Becsomagoltuk pergamenbe, kétszer is, hogy ne üssön át a zsír. Nem volt mit enniük. Ómama azt mondta, lecigányozták őket. Nem örültek nekik. Jönnek a magyar cigányok. Elkoszolódott a ruhájuk, elszakadt a marhavagonban. Nem akarták őket befogadni a németek. Meg nevelték is a viseletet. Nem járt ott már így senki. [...] Figyelj, Fiam, ne felejtsd el, mert ha én már nem leszek, ki emlékezik majd? [...] Kinn a németeknél Ómama gazdag családoznál font, úgy kapott pénzt, vagy élelemre cserélte. Németországból küldött Ómama rojtot, azt hordtam a zsebkendőmön sokáig. Napszámba járt, rosszul ment ott nekik. Mindig csak úgy hívták őket, hogy magyar cigányok. [...] Emlékszel, Fiam!? Négyet harangoztak, mikor nyílt a kapu. Estig mesélt Ómama, és estétől hajnalig, csak akkor hagyta abba, amikor már állva bóbiskoltunk körötte. Aludt két napig, csak feküdt, vagy délben kiült a napra. Lehunyta a szemét, úgy emelte az ég felé az arcát. Később is sokat hunyorított. Harmadnap felkelt, ivott egy pofa bort, kapát fogott és mentünk a határba. [...] Volt egyszer egy ország, ahonnan hazagyalogolt az én Anyám! Anyaországból a szülőföldre! Onnan ide. Ne felejtsd el! [...] A házunkba egy telepes jött. Nem volt azoknak semmijük, ami a miénk volt, az övéké lett. A macskánk rántott húst lopott tőlük egy vasárnap, nem ordított a telepes. De reggel feltúrta az ingujját, elkapta a kandúrt, fogta a kisbaltát, négyszer sújtott a tőkére, mind a négy mancsát lecsapta, odahajította a szemétdombra. Nagyon sírtál, fiam. Ne felejtsd el azt a macskát soha! [...] A telepes feleségét se felejtsd el soha,

a kölyökkutyák tányérjába gombostűt tett, hagyta szenvedni őket, míg kimúlt az összes. A szuka vonyított, te napokig sírtál. A telepes azt is tudta, hová kell szűrni a borjúnak egy gombostűvel, másnapra odavolt szegény, főtt a borjúpaprikás! [...] Ne felejtse el, fiam! Ne felejtse el soha! Az elsők halált arattak, a fiak nélkülöztek, legelőször az unokák laktak jól...” 77

Az Anya szavait két egymással ellentétes szemantikai vonulat kíséri, egyrészt az Ómama imája, melyben a „régii öregek” után nyújtja a kezét, kérve, hogy szeressék, melyben tehát érzelmi közösség jön létre, másrészt pedig a Borbély szavai a szalámi-készítésről, ami az identitásalkotás folyamatával párhuzamban is olvasható⁹, melyek, mivel egyetlen naturalista résztvevőtől sem kímélik meg a gyereket (a nyers húsmassza gyúrásától kezdve a disznóbél szakszerű tisztításáig), lehetetlenné teszik az érzelmi azonosulást. A Gyerekeknek a Borbélyal való vitája és dulakodása, mikor az elveszi a család utolsó rúd szalámiját, a Gyerek családban betöltendő szerepének egy másik aspektusára is rávilágít (a rúd szalámiért való harcban meglehetősen világosak a szexuális, ill. ödipális vonatkozások): a Gyerekeknek azt az űrt kellene kitöltenie, amelyet az apa hiánya jelent. A gyerek, mint már említettem, hevesen tiltakozik a neki szánt szerep ellen: „Hát, én aztán nem fogok emlékezni! Én aztán biztos nem! Soha!”, felel anyjával¹⁰, és kiköpi azt a szalámi-darabot, amit a borbély a szájába töm.

A második felvonás végén a gyerek emlékezete által megidézett alakok a vagon háttérébe húzódnak, „mintha csak egy csoportképhez álltak volna össze”, s a gyerek, aki azt kiabálta álmából ébredve, hogy „nem akarok sváb lenni”, s aki sehogy sem tudta felidézni, hogy is hangzott a ráolvasás, amit a nagyanyja mondogatott a vagonban, „lassan, hol magyarul, hol svábos akcentussal” a következőket mondja:

*A holtak orszákkúttya az élők országúttya.
Esz az etyetlen, ami özzeköt.
Esz az etyetlen, ami mekmarat
Aki átment rajta, mongya el biszalommal.
Hoty elhinni eszt könyüb legyen,
Hoty ne vetyük eszt tréfánag.
Mert a madár elpusztul,
S a beteg meggyógyul.*

A hiány végül beindítja a jelentésképzést, ez által a „ráolvasás” által a Gyerek végül mégis családja tagjaként, családjához tartozóként határozza meg magát, felveszi a neki szánt szerepet, emlékezik, folytonosságot biztosít

a generációk között, és megfogalmazza a konzisztens identitás misztériumát.

A szöveg nem számol be arról, hogyan alakítja tovább identitás-terét a gyerek, az identitás-tér strukturálása az olvasó (élet)feladatává válik.

A darab ugyanis olyasfajta életintegrációra tart igényt, mely az
78 Ómama által idézett ráolvasásoknak még sajátja volt. A ráolvasások gyógyító funkcióját maga a darab is hordozza: a „sváb” emlékezet szemiotikájának kidolgozásával „gyógyítja” a „sváb” identitás inkonzisztenciáját is. Fontos ebben az összefüggésben megjegyezni, hogy Balogh Robert *Vagonja* nem csak a „sváb” olvasókat hívja emlékezésre és identitásalkotásra, ill. nem csak a „sváb” olvasókat vezeti a kevésbé tudatos identitásmentekövetéstől a tudatosan választott, reflektált, egyéni erőfeszítéssel kidolgozott, teljesítménynek minősíthető identitáskategóriák felé, hiszen a traumatizált emlékezet és identitás nem csak „sváb” tapasztalat.

Mint ahogyan a Gyerek identitása dialogikus viszonyokban bontakozik ki, a dráma identitása is a más kortárs magyarországi német irodalmi szövegekkel való viszonyban formálódik. Ez utóbbi párbeszédet figyelve megállapítható, hogy az imént re-konstruált drámai tér átstrukturálja, ill. kitérít a kortárs magyarországi német irodalom sok más szövege által (is) konstruált, úgymond konvencionális magyarországi német kultúr- és identitásteret. Az először üres tér jelentésekkel való feltöltése ugyanis dekonstruálja a konvenció identitássablonját, mellyel az a kitelepített „svábokra” a passzív, tehetetlen áldozat szerepét írja. Balogh drámájában feltűnik a klisé – például a kitelepítettek néma csoportja a vonatkozó színpadi utasítások szerint összes cselekedetét mechanikusan, ill. parancsra végzi –, ám le is bomlik, hiszen a darab kegyetlen következetességgel kifejti az [emberi mivolt elvesztése]-nek jelentőségességét, „kampóra akasztanak, mint a disznót, hogy kicsöpögjön a vérünk”, és kimutatja az áldozati identitásban az autoagressziót is, az Ópapa alakján keresztül, akit, noha ő az egyetlen, aki képes félelmeit artikulálni, és az egyetlen, aki kimondja, hogy nem tud, és nem akar a szituációval azonosulni, örülnék tartanak, szégyellnek.

Identitás- és kultúrteret tágító potenciállal rendelkezik Balogh Robert másik drámai „sváb” szövege is, a *Távol a szemtől, távol a szívtől*¹¹. A darab szereplői – egy kitelepített, aki ötvenegy év elteltével látogat vissza a „hazába”, egykori szerelme, akivel véletlenül találkozik és annak a férje, aki annak idején, a hazalátogató férfi riválisaként, felírta azt a kitelepítendőkhöz a listájára – ismét csak a konvenció kliséit aktiválják olvasói elvárásként, de megint csak azért, hogy elbizonytalanítsák ezeket a kliséket. A konvenció a kitelepített férfi és egykori szerelme számára az áldozat szerepét jelöli ki, a férj számára pedig az agresszorét, ám a dráma lebontja ezt a sémát, ugyanis a szereplők minden jelenetben más és más szemantikai jegyeket hordoznak, azaz minden jelenetben más szerepet töltenek be a konfliktusstruktúrában.

A kitelepített hol szerelme elárulójaként, hol szerelme elárultjaként jelenik meg; az időss asszony az egyik jelenetben az [érzékenység] szemantikai jegyét hordozza, s nemcsak emlékezni próbál, de érzelmileg is visszatalálni a múlt-hoz, egy másikban a [racionalitás], a [józanság] szemantikai jegyei jellemzik, s megpróbál mindent elfeledni; a férj hol bosszúszomjas, 79 hol bűnbánó és megtört, hol magabiztos, hol mindenben elbizonytalanodott: ebben a folyamatban az üldözöttből üldöző lesz és az üldözőből üldözött, a bűnösből áldozat és az ártatlanból bűnös, a cserbenhagyottból cserbenhagyó és így tovább. Azáltal, hogy a szereplő- és a konfliktusstruktúra minden jelenettel újraalakul, és azáltal, hogy a szituáció, a találkozás, nem csak egyetlen jelentést kap (mint a konvenció szövegeiben), hanem sok lehetséges jelentés ütközik meg egymással, lehetetlenné válik, hogy az olvasó pozícióját távol a szemtől és távol a szívtől foglalja el, vagyis hogy egy érzelmileg távolságtartó és nem reflexív olvasói pozíciót töltsön be – a szöveg nagyon intenzív identitásmunkát követel.

Az egyfelvonásos is a kontinuos és konzisztens identitás problémáját helyezi középpontba. Azzal a kérdéssel szembesít, hogy állandó-e az identitás az időben, hogy mi marad, mi maradhat ötven éven keresztül azonos valakiben, akit ugyanannak az individuumnak tartunk, és szembesít azzal a kérdéssel is, hogy nem éppen biztonságunkat keresve adjuk-e fel, ill. mulasztjuk-e el folytonosan identitásunkat. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása a *Távol a szemtől, távol a szívtől* esetében is az olvasó (élet)feladata. Csak az olvasó segítheti sikerre Balogh Robert „sváb” drámai szövegeinek próbálkozásait a magyarországi német identitástér kitágítására. Az az olvasó, aki az e szövegekben zajló több szempontú, konfliktusos jelentéscsővetésével saját jelentéseinek komplexitását növelni tudja, vagyis tágítani tudja saját jelentésterit is.

¹ Balogh Robert: *Schvab diariom: Utolsó Schvab* (Budapest: Kortárs, 2007)

² Balogh Robert: *Schvab evangéliom: Nagymamák orvosságos könyve* (Budapest: Kortárs, 2001)

³ Balogh Robert: *Schvab legendariom: Álmoskönyv* (Budapest: Kortárs, 2004)

⁴ Pataki Ferenc identitás-fogalmára támaszkodom, mely szerint az identitás az adott társadalom kategóriális viszonyain, a kategóriák szelektív internalizációjával valósul meg. (Pataki Ferenc: *Az én és a társadalmi azonosságtudat* (Budapest: Kossuth, 1982))

⁵ Jurij M. Lotman: *Die Struktur literarischer Texte* (München: Fink, 1972)

⁶ A drámában a Gyerek identitásképzése abban az életrészekben zajlik, melyet a pszichoanalízis ödpáliként határoz meg, szexuális fantáziái és az anyjával kapcsolatba kerülő férfakkal való rivalizálása azt mutatják, hogy a Gyerek intenzíven keresi helyét az őt körülvevő, ill. őt alkotó szexuális és ezáltal a családi és társadalmi struktúrákban is. Ennek az életrészeknek alapvető feladata a realitásvé elfogadása, s ezáltal a szociális rendbe való integrálódás. A drámában szereplő férfiak egyike sem képviseli a realitásvétet. Az Ópapa – mint az a leírtakból kiderül – maga is menekül

a valóságelv elől; s a vagon domináns férfialakja, a borbély, az örömelvet kínálja a Gyereknek identitáslakításához, komplex irodalmi struktúráként, mese formájában, Jancsi és Juliska történetének átformálásával, miszerint a gyerekek arra kérik a boszorkányt, süsse meg őket. (A mese, mely klaszrikus formájában az örömelv meghaladásának szükségességéről szól – hiszen az orális paradicsom, a mézeskaláczház, elnyeléssel fenyegeti a gyerekeket –, a borbély által mesélve épp az orális

80

passzivitást fogalmazza meg konfliktuskezelési mintaként.)

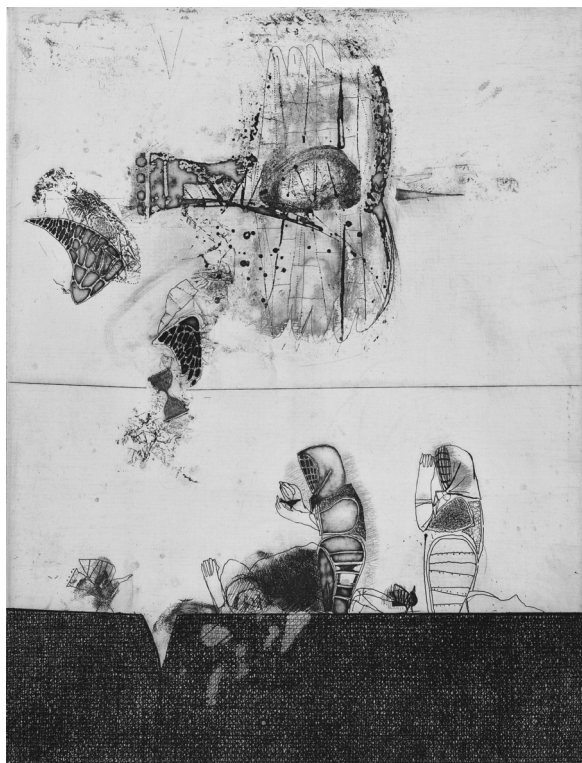
⁷ Annak szemléltetésére, hogy a Gyerek identitásmunkájának lehetőségeit mennyire beszűkíti az etnikai identitás kategóriája, álljon itt egy álmának a részlete. Az álomban a Gyerek egy kislányt követ, „egy barna hajú tündér[t]” (118.), ám egy rendőr megállítja: „Hidegen néz, mélységes undorral. A pokolban van a hazád! Ott vagy otthon, korcs kutya! Pusztulj innen! Fatáblát akaszt a nyakamba, krétával ráfirkálja, náci.” (118.).

⁸ „Ezért volt minden? Ezért? Hát én nem akarok sváb lenni! Sváb! Mi a sváb? A sváb az elmaradott nyelv, Ópapa! Magyarul kell beszélni! Csak a faluban értenek meg! Két faluval arrébb? Áh, buta sváb! Kiröhögtek az iskolában, mert megszólaltam svábul! Engem kiröhögtek, érted, Ópapa, engem! Szégyelltem, hogy sváb vagyok, Ópapa! Engem ne röhögjenek ki, hogy a franc egye meg! Én nem akarok sváb lenni!” (128-129.)

⁹ „...a szalámi, mint az élet, olyan!” (132.); „...minden átlényegül, [...] nem fűszeres darált hús, hanem valami egészen más, szent stifolder-töltelék” (135.)

¹⁰ „Anyám, a sváb az parasztnyelv! Minek beszélt velem svábul! Nadrágos ember akarok lenni. Úr. Érti, Anyám? Ne mondja nekem azt, hogy sché! Tudja, mit ír a tankönyv? Mi a sváb? Dunán lehajózó népfesleg! A török, a pestis kipisztította a népeket itt és jött a Dunán lehajózó népfesleg.” (133.)

¹¹ Balogh Robert: *Távol a szemtől, távol a szívtől* (Nyílt Fórum Füzetek, 2008, 7-42.)

„Én nem magamnak, hanem Édesanyámnak szeretnék találni valakit, egy szeretni tudó férfit. Édesanyám 54 éves, de boldog még soha nem volt.”

Balogh Robert 81

HÁROMPERCESEK

„C.E.” jeligére

Tudom, hogy ez az egész világot hidegen hagyja. Ez ma egyáltalán nem érdekes. Kinek van ideje ma boldognak lenni? Nem

csak frázis a boldogság. Nem mályvaszín pónilovon nyargalunk a friss gyepen, nem nyilvánítom boldognak magam, esetleg Édesanyám, és nem gondolom azt, hogy egy szemvillanás alatt megváltozik a világrend, minden csupa sűgás-bűgás és suttogás lesz, és csupa-csupa érzések töltik ki a csendeket. Édesanyám sohasem boldog, jó, talán pillanatokra az. Magányos. Ha végzett a munkájával csak otthon ül és olvas. Egyedül nem jár el színházba, mert nem szeret egyedül lenni. Nem jár el sehová, mert nincsen kívül mennie. Nincsen, akinek megfogja a kezét, egy másik kezet, egy férfiét, és úgy, együtt, kéz a kézben elsétáljanak. Édesanyám szép. Nem úgy, mint egy csitri. Érett, komoly arca van. És okos is, olvasott. Egy 54 éves nő már öregnek számít? Nem gondolom. Zavaróak lennének a mimikai ráncok? Édesanyám érett nő. Én szeretnék neki társat keríteni.

Ilyenkor májusban minden a szerelemről szól, a madarak, a virágok, mind erről beszélnek. Édesanyámhoz nem kell éretni, nem kell vele bánni, csak figyelmet igényel, egy olyan férfit keresek, aki bele mer nézni a nő szemébe, nem ijed meg egy-két őszinte kérdéstől, nem csak a hasát szereti, és a meccset nézi, vagy az újságot olvasgatja langyuló sör mellett. Nem tudom, létezik-e olyan férfi, aki becserélné közönséges életét, lerakná a kártyát, elfeledné a kocsmai haverokat, és meg tudna fiatalodni egy szerelem által, egy egész szerelem által. Mert hát ez a nagy össznépi boldogtalanság nem a Népjóléti Minisztérium hibája, csak a mienké. A valódi életet vissza lehet kapni, minden óráját, minden percét vissza kell hódítani, meg kell dolgozni a boldogságért. Most még tavasz van, ennél szebbet és fényesebbet elgondolni sem tudok. Ez a nagy fényesség néha már-már maga a szívfájdalom. Persze, én is egymagam ülök itt. Ahogy írom ezt a levelet, belekortyolok a méregerős feketémbe, édes és forró, illetve forró az csak volt, már csak édes. Rágyújsak? Lusta vagyok és körülményes. Legalább Édesanyám legyen boldog. Legalább Ő!

Esélyegyenlőség

„Keresünk sertészetetésre bentlakással egy idősebb bácsit, lehet rokkant is.”

82 Mert mi nem érünk rá. A sertést meg etetni kell. Meg kedveskedni kell neki, hogy Puci disznyó, sörtemalac, Puci-Puci! Meg kell vakargatni a sertésnek a hátát. Hogy ne korpázzon, meg ne viszkessen neki ott, meg kezes legyen a lica-lica, mangalica! Meg kell, hogy a bácsi szeresse az állatot, mert azt az állat megérzi. Okos állat ám a Puci. Aki idősebb bácsi és szereti az állatot, eleteti őt, lakhat is itt. Lehet rokkant, legalább nem jár el a kocsmába. Hozunk azért ám sört. A Pucinak is, meg a bácsinak is. Mi dolgozunk mindig. Egész nap. Nem marad idő az etetésre. Az asszony reggel nem tud felkelni, én meg nem akarok. Na, ez van. Meg bűdös állat a sertés, savanyúan bűdös, még Puci is. És én aztat nem bírom. A ganéj szagát. Meg hogy cuppogni a ganéjban. Meg az az állat, a sertés, az előző Puci, akit még eszünk, az direkt azt csinálta, hogy kitakarítottam, erre rögtön odahugyozott. Volt, hogy a gumicsizmámba. Mondja meg, ezt érdemli az ember, ad neki enni, ad a sertésnek zöldet is, vakargatja a fülét, beszél hozzá, hogy Pucikám így, meg Pucikám úgy, az meg csak elereszti magát. Nem volt ennek anyja, hogy megtanítsa a jó modorra!? Hiába állat! Akkor is. Fogtam a szaros lapátot. Rácsaptam egyet, úgy istenigazából dühömben, hogy az anyád ne sirasson, hűj, te Puci, bele a csizmámba! Itt álljak térdig meleg húgyban!? Rám hugyozott a sertés. Ilyet még nem láttam. Akkorát ütöttem, egyből kinyúlt szegény Puci. Nem kellett levágni. Csak nem volt itthon senki. Nekiálltam perzselni, belezni, daraboltam. Péppé tört Puci feje, szilánkosra. Én nem akarom agyoncsapni. Én szerettem Pucit. Azért megeszem, de valami még sincs rendben. Na, a bácsi tényleg lehet kerekesebb, elgurigál itt az udvarba'. Ráakasztja a vödör moslékot a kocsira, táp is akad, meg zöldet is hozunk mi, azt szereti ám a Puci, a zöldet. Az ól mellett van a nyári konyha, ott ellakhat a bácsi. Árammal töltheti az elektromos kocsit, van egy kis tévé, hűtő, mi kell még? Kap kaját, meg ami kell. Ott a sertés társaságnak, kell más? Mert én már nem akarom többet a sertést ganéjzni. Nekem ez a lélekből fakad. Mert a Pucit szeretni kell, olyan szép a szeme neki, mint az embernek. Csak a vizelete nekem ne menjen a csizmám szárába. Az engem direkt idegesít. Ahogy fixírozott a szemével, amikor agyon csaptam a lapáttal. Álomban jön mindig, aztán néz. Kell ez a bácsi, itt van a kis Puci, etesse meg, mert én nem bírom ezt már idegileg. A ganéj. A szemeket. Csak enni szeretem a Puci sonkát, meg a reszelt májat, szívet a levesbe és a frissen sült véres hurkát fehér kenyérral... A karaj. A csülök. A svartli...

„Japán import gőzerős takarítókészlet eladó – ingyenes otthoni takarítás bemutatóval –, előbb próbálja ki, csak utána vásároljon!”

Egész nap árulom a japán import gőzerős takarítókészletet. Ismétlem újból és újból:

– Cégünk két héten belül pénz-visszafizetési garanciát biztosít, ha elégedetlen, vagy a legkisebb kifogása is felmerül termékünkkel szemben... Felejtse el az utálatos és drága vegyszereket, tartsa környezetét tisztán egészségkárosító kemikáliák nélkül... Megmutatom, miként lehet ablakot tisztítani japán import gőzerős tisztítógéppel, kerti bútort, fürdőszobát, grillsütőt, parkettát. Nem kell használni drótkefét, zsíroldót, de szövetet, fémet és porcelánt is lehet... Ha végigbájjolgtam a napot, ahogy a tanfolyamon tanultam, és mégsem vesznek egyetlen japán import gőzerős takarítókészletet, akkor elviselhetetlen érzés hazatérni az üres lakásba. Zsong a fejem a kudarctól. Sokáig zörgök a postaládánál, megszorul a zár, eldobom a reklámokat, bontatlanul hajítom az asztalra a számlákat, megetetem a teknőst, kiveszem az aktatáskából a sört, nézzem a tévét, s valahogy lassacskán beindul a fantáziám. Ha fiatalasszonynál tartottam bemutatót, lemőszeroltam az otthoni helyzetet, mikor jár haza a férj, ilyesmi, jegyzetek rendezsen. Nincsen rosszabb a magánynál, talán csak a házasság, de naponta új kapcsolatba kezdeni mindig is kihívást jelentett. Csak próbálkozni kell, vagy sikerül, vagy nem. Néhanap még fennakad valaki a horgon, de óvatosan kell intézni ügyfélkörben a privát ügyeket, megtanultam a leckét, elégedett legyen a kuncsaft, mert még a főnökhöz jár panaszra, s minden kiderül, engem kirúgnak. Hat évvel a nyugdíj előtt már nem tréfál az ember! Az a trükköm, hogy becsengetek az Ügyfélhez, s amint a fiatalasszony – a GYES-en lévő anyukák éhesek egy falatnyi romantikára – ajtót nyit, egyből lerohanom. Mélyen a szemébe nézek – előtte az autóban tükör előtt begyakorolom a csábító, szenvedélyes nézést – közelebb hajolok, és kissé mélyített, fátyolos hangon, egészen fojtottan, szinte bugyborékolva, mintha épp akkor törne belőlem elő az indulat, s alig bírnék uralkodni magamon, közlöm vele: – „Kívánom, le szeretnék magával feküdni!” Semmi mást. Még kudarc esetén sem vallok szégyent, többször előfordult, egy hónapra rá összefutottunk az utcán, s célt értem. Fontos a szemmunka. Az átható tekintet. Az őszinteség sem árt, sőt, ez az egyetlen fegyver, az aduász. Más nem segít. Csak az őszinte testi vágy. Tízből legalább hétszer sikerül. Ilyenkor nem számít a tar fej, a sörhas, sem az életkor. Csak az őszinteség. És nem kell feladni az első kudarc után. A harmincöt éves osztálytalálkozó

is bevetem a trükköm, a lányok zöme többszörösen elvált, unokaképeket mutogat, tenyészcsipő, asszonyos kufferok, de akit nem sikerült elkapni a gimnáziumban, most már könnyű prédának bizonyult, talán túlságosan is.

84 Én meg csak húzogatom a strigulákat... Csak az a baj, ha este végre hazaérek, s leülök a fotelbe, sörrel a tévé elé, mindig megy valami meccs a hülye sporttévéken, és már nincsen kedvem felállni többé. De a módszerem tökéletes lenne.

Tudod, mennyi szúnyog él a tajgán?

„Van két db fa kerek tömböm, azt hiszem még a régebbi orosz típusú rétegelt lemezből, elég nagyok. Méretei: 15 cm vastag és 50 cm átmérőjű! Elcserélhető bármire (barkácsgépek, alaplap...) csereérték 2X3000.”

Érted, itt áll, mi a fenét kezdjek vele. Hát meg egyáltalán. Azt sem tudom, magammal mit kezdjek. Érted? Él az ember bele a világba, aztán itt van neki két kerek fatömbje. Orosz. Érted? Volt egy fa, valami böhm nagy fa, ott állt a tajgán, télen fújta a szél, mint állat, hatméteres hóban hajladozott a fa. Nyáron madarak szálltak rá, meg szúnyogok. Tudod, mennyi szúnyog él a tajgán? Na, érted, azok rászálltak mind, aztán majdnem ki is dőlt. Arra jártak Dimitrijék, visított a motoros fűrész, és Konyec, malagyec! Dült a fa, gallyazták, aztán leúszott szegény a Lénán. Kocsira fel, be az üzembe, felfűrészelték, aztán ragasztották, gőzölték, a fene tudja, nem vagyok én asztalos. Érted, elkészült, hozta a teherautó meg a vonat, Záhonynál átpakolták a széles nyomtávúróról a normális mávos cuccra, az öregem megvette a baktértől, leesett a kanyarban a tehervagonról. Szóval itt állt a sufniban vagy harminc évet, közben felbomlott a Szovjetunió, elhúztak a sunyiba a komcsik, aztán ez a két faguriga csak állt a sufniban? Érted? Át tudod te ezt érezni? Apám is elpatkolt, megörököltem a házat sufnistul, fatömböstül. Érted már mit jelentenek ezek a fatömbök? Nem értesz te semmit. Ez maga a történelem! Egy darab világ! Ez nem csak fa, ez maga a Múlt. Neked csak két fatömb. Túlélte a vörös birodalom bukását. Nem semmi. Na, aztán, most csak adsz érte valamit. Hogy a padlásán van orosz-szótáratok. Meg Havronyina is megvan. Meg az Anya oroszul. Nem tudom, ki írta, ne vizsgáztass! Tudsz nekem csillagot, vöröset adni, meg régi címert. Azért nem csuknak le? Hogy önkényuralmi, meg minden? Csak az a baj öregem, hogy semmi szükségem ilyesmire. Én nem tudom, mi van. A tévében érted, kapcsolatom, egyik helyen az elefántok szaporodását nézem, a másikon meg az emberét. Én nem tudom, mit akarnak a világban. Globális felmelegedés, olajválság, ingatlanpiaci lufi... Nagy az összevisszaság, a káosz. De ez a rétegelt lemez, ez igen! Ez igazi. Itt még rend volt. De én már nem értek semmit. Nekem bármi jó lesz. Elcserélném a történelmet, akármire!

„Juhászt keresünk saját használatra!”

Szigorú feltételeknek kell eleget tenni a felvételhez, a legfőbb kikötésünk az Állati Jogok Szerződésének alapos ismerete, azaz minden fajnak a másik tiszteletben tartásával kell élnie és a kölcsönös előnyök figyelembe vételével határozzuk meg közösen a szaporodási rátát. Szigorúan protestálunk azon középkori módszerek ellen, mely szerint gyermekeinket bizonyos ünnepi alkalmakkor elszakították tőlünk, s elnevezték őket húsvéti báránynak. Bizonyos hírek szerint holttestüket külföldre szállították, tartva a ÖsszBirkaNemzeti Tanács jogos felháborodásától. Továbbá tiltakozunk a posztindusztriális társadalom környezetszennyezése ellen, s hirdetjük a vidéki élet védelmét, s protestálunk a túlszaporodott homo sapiens ellen. Éljen a Bukolika, éljen a nyáj! De félre az elméleti tézisekkel, mi juhászt keresünk saját használatra, kikötéseink: legyen gyermektelen, s értsen egyet a fent vázolt világnézetünkkel, kedvelje a vidéki életet, s kerülje a barbár, modern technikai civilizáció vívmányait, ne hallgasson zajos rádiót, ne használjon káros háttérsugárzással bíró mobiltelefont, és semmi elektroszmogot terjesztő elektronikusan aberrált fémszerkezetet, egyedül a személyes létezéséhez elengedhetetlenül szükséges vágó és szűrőeszközöket engedélyezzük. Tovább elvárjuk, hogy a juh egészség alapismereteit elsajátítsa, értsen a divatos gyapjúvágáshoz, fazonigazításhoz, pedikűrözéshez, s a harcművészetekben is jártas legyen, ha vad kutyák támadnának meg minket. Apropos kutya! Nem ragaszkodunk feltétlen kutyához, egyes hírek szerint kiválóan beválnak a malacok is, mi támogatjuk a reform elképzeléseket, így juhásmalacok jelentkezését is várjuk. Az étkezésről, s egyéb díjazásról gondoskodni fogunk. A jelige, igen a jelige: vegetáriánusok előnyben. Éljen a Bukolika, éljen a nyáj! Beee!

VIDÉKI FIATALOK BUDAPESTEN

Cím Barta Andrásról

Megüzenni minden egykori nőnek,
Aki nem állt meg nekünk egykoron,
Hogy náluk csupa jobb és csupa szebb
Elméletek mossák meg a hajunkat
Gyakorlatban itt, a Székes-Főváros
Mindig más és más kádjában: talán
Tiszteletlenség a múltunkkal szemben,
Mégis hisszük, csak annak van értelme,
Hogy vidékiek élnek Budapesten.

Átélted? Ha átélted, balra lépj.

Ha kiment a lámpa, hát világítunk
Pezsgővel vagy egy Márton napi borral,
A kád szélén párát fog Badacsony,
Itt is a hegy, fölépítjük habokból,
Neved legyen Jutka, mert mért ne Jutka,
Jutkám sose volt, téged sem zavar,
Adj egy nevet, és nincsen lehetetlen;
Mi azt hisszük, csak annak van értelme,
Hogy vidékiek élnek Budapesten.

Átélted? Ha átélted, jobbra lépj.

,Ott ázunk a zománcos foglalatban,
Gőzök között összehajol Bihar
És Somogy, a néprajzi senkiföldje;
Nekifutva és vicc gyanánt citált
Tájszavak ütköznek egy papírcsónak
Fölött – pedig szépen lassan kikopnak,
S fölépül Pest minden letapadt nyelven,
Mégis hisszük, csak annak van értelme,
Hogy vidékiek élnek Budapesten.

Átélted? Ha átélted, balra lépj.

A hozott anyag, ami kicsapódik
A városfalra az őspestiekkel
Való konstans kölcsönhatás nyomán:
Kisugárzik, és fölépül egy ország;
Visszahatunk egy nap a diplománkkal,
S azzal kezeljük a büntudatunk,
Hogy: teljesítünk – most egy kádban, ketten,
Mert azt hisszük, csak annak van értelme,
Hogy vidékiek élnek Budapesten.

Átélted? Ha átélted, jobbra lépj.

Elképzeljük a testünk idegen
Földben egy hosszú villamosvonal
Legvégén, de erre nem gondolunk.
A pezsgőre gondolunk: lefolyik
A melled közt, s onnan egy csatornába,
És ez ellen az ép ész tehetetlen.
A föld forog, s úgy forgatják a földet,
Hogy azt higgyük, csak annak van értelme,
Hogy vidékiek élnek Budapesten.

FELJEGYZÉSEK KÉSZÜLNEK IV.

írja hogy tegnap megmentett egy kisgyereket
nem csinál nagy ügyet belőle fuldoklott ő
kihúzta ez a munkája persze hogy kihúzta
én meg sosem szerettem még ennyire mint
most hogy messze van életeket ment és még
akkor fürdőruhában is teszi mindezt

nap mint nap úgy gondolok rá mint aki
távkapcsolatban él várom haza hogy végre
mint a fridsiderben egyre csak hátracsúszó
megkezdett csomag túró újra megkeseredjen ami
köztünk van persze az is hízeleg hogy némiképp
én űztem a tengerentúlra már ha lehet valakit *űzni*

némiképp gondolok a megmentett gyerekre
mintha csak ezáltal az övé lenne sőt a mienk
egyik éjjel azt álmodtam hogy terhes és tőlem az
én meg ha akkor éjjel láthattam volna magam
kívülről alvás közben szinte biztos hogy
vigyorgtam ez az a pánik amire egész életemben

vágytam bizonyára van olyan pornográf genre is aminek értelmében a pasas kizárólag nők teherbeejtésére izgul aggódom is de egyelőre nem kezdem analizálni a dolgot hátha elmúlik magától mindazonáltal erőteljes gyanút ébreszt jószágomat illetően hogy ilyenkor arra gondolok

bár fulladt volna meg a rohadt kölök nem fontos mint ezek az apróságok rendre de mégis kikívánczik hogy én sem tudok úszni és hogy egyszer igazán engem is hagyhatott volna megfulladni valami jóseggű barna a formás melleivel meg úgy az egész hóbelevanccal együtt mégiscsak valami észak-amerikai

medencében nem dekadencia vagy ilyesmi merő tárgyilagosság hogy most akkor sokkalta könnyebb lenne az élet vagy hát ami élet helyett van bízvást nem halál mert a halál történés esetleg fogalom de semmiképp nem állapot kihúznak a vízből falfehér vagyok pulzus gyenge élesztenek még bármi lehet

– Ugyanakkor mégis elérted azt a státuszt, hogy nem lehetett téged sehova be-
sorolni. A közönségnek se lehetett túl könnyű dolga... Az egyik pillanatban még
Stones-számokat dübörögtél magyarul, a másodikban valami nagyon sajátot,

90 ÉN NEM AKARTAM SENKIT SEM TANÍTANI!

Hobóval (Földes Lászlóval)

beszélget Jász Attila

2. rész

nális Freddy McDowell-bluest, Allen Ginsberg *Leples Bitangját* és a *Ki vagyok ént*, ezek zeneileg nyugodtan következhetnek egymás után, hiszen ezek bluesok. Az összekötő szövegeknek nem információközvetítő vagy magyarázó funkciója volt... Például, amikor a MOM-ban játszottunk, föl is jelentettek, mert a munkások föl voltak háborodva a műsor ízléstelensége miatt. Ezért el kellett mennünk a klubból. Az történt, hogy a *Népszabadság* november 7-i jelszavaiból állítottam össze az összekötőszövegeket. „Két nép megbonthat-
atlan barátsága...” „A párttal, a néppel...”

– Rögön lett egy másfajta olvasata...

– Persze. Máskor meg Biblia-idézetek voltak. Volt, hogy József Attila sorokkal kötöttem össze a dalokat. Az első József Attila-estemnek az ötlete is ebből jött. Lejátszottunk egy bulit Pécsen és mentünk Kaposvárra a 66-os úton. Út közben összeállítottam a műsort – a József Attila-kötet mindig nálam volt – és abból szedtem ki az idézeteket az összekötő szövegbe.

A Kilián György Ifjúsági Házban játszottunk. Bepakoltunk az öltözőbe, leültünk, elővettem a papírt és azt vettem észre, hogy ez egy kész József Attila-műsor. HBB számok nem is kellene. Ekkor kezdett el bennem motoszkálni, hogy kellene egy József Attila-műsort csinálni.

Az összekötő szövegek sok mindenre jók. Már 1980-ban azt mondtam a *Leples bitang* előtt, hogy „Elnézést kérek fajgyűlölő nézőinktől, de most egy buddhista buzeráns zsidó versét játszuk.” Akkor hihetetlenül röhögött mindenki, hogy milyen pimasz vagyok, és milyen jól fel lehetett oldani a helyzetet. Úgy gondolom, hogy a többi zenekarhoz képest ez egy teljesen más attitűd volt. A HBB koncerteknek mindig nyitottak voltak, tehát azok

a harmadikban mondjuk Ginsberget vagy József Attilát. Folyton kilógott a láb a kategóriákból, akár az összekötő szövegekkel, akár a műsorral. A zenekar hogy vette az alakváltozásaidat?

– Igazából, szövegtől, tartalomtól függetlenül a zene eléggé egységes volt. Játszottuk a *You Gotta Move* tradicio-

az impulzusok, amik a közönségtől jöttek, beleépülhettek az előadásba és sokat segítettek.

Az egyik legnagyobb történet, amikor a Múzeumok Világnapján a Nemzeti Múzeum előtt játszottunk, és a közönség a múzeum lépcsőjén ült. Gyönyörű idő volt, körben bódék, művészeti tárgyakkal, mindenféle csecsebecsékkal, „eredeti” törökmézet is lehetett venni, meg ilyenek. Tűzött a nap, a közönség a lépcsőn ült. Rólam meg dőlt a víz, délután három, kezdeni kell, de mit találjak ki?

Összeállítottam egy csomó számot, de nyitva hagytam a sorrendet, hogy lehessen improvizálni a dramaturgiával. Sosem játszottuk kétszer ugyanazt, volt hogy még azt sem tartottam be, amiben az öltözőben megegyeztünk, mert mindig vártam valami csak aznapra a közönségtől.

Szóval ott állok, a víz dől rólam, minden bajom van, hogy most mit fogok itt csinálni a Nemzeti Múzeum lépcsőjén, ahol ugye Petőfi is... Amikor nekem baloldalról, a bódék felől jött egy öt-hatéves kisfiú, hatalmas indián lándzsával, a fején műanyag fejdíszel. A gyerek díslépésben bemenetelt a lépcső és a színpad közötti üres részre. A *Mesél az erdőt* kezdtük játszani, a gyerek közben lassan közeledett. Az első versszakot befejeztem, mikor beért középre. Pont előttem volt a kiscsávó a lándzsával a vállán. Akkor rákiabáltam a zenekarra: Állj! Engedjék át az őrséget!

A kiscsávó, vállán a marhanagy lándzsával tempósan végigment a lépcső és a zenekar között. Ezer ember ült a lépcsőn, fetrengett mindenki. Innentől kezdve azt csinálhattam, amit akartam.

– Annakidején meg lehetett szokni, hogy ezekért a rögtönzésekért vagy egyéb szövegekért állandóan feljelentenek, de minimum folyamatosan megfigyelnek? A saját lájtos történetem, hogy a nyolcvanas évek közepén Veszprémben egy gólyabáli büfé falára kiraktam egy Hobo-plakátot, nyilván valamelyik fityiszes volt, ami miatt a titkosrendőrség egészen hajnalig megfigyelés alatt tartott minket, ez hajnalban derült csak ki, amikor behívtak „elbeszélgetésre”. Persze a plakátotok mellett volt egy másik is, amire kézzel az volt felírva: Éljen október 25-e is. A barátom szülinapja...

– Nem, és nem is így volt ez jelen. Meglepetésszerűen csaptak le. A diósgyőri Vasas Művelődési Központban például volt egy jellemző eset. Nagy szabadtéri színpaduk volt, a benti terem is legalább nyolcszáz fős. Hangbeállítás alatt véletlenül benyitottam egy kisebb előadóterembe, ahol negyven rendőr ült tíz kutyával. Arra vártak, ha valami lenne a koncerten... Aztán be is jöttek, a színpad elöl hátrahajtották a közönséget, mi meg levonultunk, de még

beszoltam, hogy amíg ki nem mennek a kutyákkal, addig nem játszunk. Szám-
talan ilyen eset volt, hogy egyszerűen beleavatkoztak a koncertbe, és mi nem
tudtunk mit csinálni. Legtöbbször levonultunk, így léptünk föl ellenük.

92 Volt olyan Miskolcon, hogy egy kis cigánygyereket össze-vissza kerget-
tek, mert belógott a koncertre a művelődési ház kerítésén át. Meglát-
tam a gyereket, leugrottam fölrántottam a színpadra, majd leültettem
a dobcsucc mellé. A rendőrök kívülről nézték, a gyerek meg ott ült végig ha-
lálfélelemben. A koncert végén bevittük az öltözőbe. Végül a roadok vitték
ki valami ládában.

– *Cenzúrázták is a szövegeidet, mennyire viselt meg?*

– Tudod, amikor a második nagylemezünket, a *Kopaszkutyát* betiltották kü-
lönösebben nem törtem össze. Egyrészt, mert nem a lemezekre mentem,
másrészt a *Vadászatig* az összes számot a koncertekre írtuk. Ha nem lesz
lemez, nem lesz. Pedig az elsőt egy hét alatt kellett fölvenni, az baromi rosz-
szul szól. Mégis óriási sikere lett.

Viszont a szövegekkel komoly problémák voltak. „Nem vagyok munkás,
nem vagyok paraszt...” Hogy képzelem ezt? Kérdezte Erdős Péter, a forra-
dalmi munkásparaszt kormány idején? Mire mondtam neki, hogy értelmiségi
vagyok. Erre persze nem tudott mit mondani, mert addigra már megvolt a
diplomám. Vagy a *Mindenki sztárból* az orosz tanárt kihúzták, erre beírtam,
hogy szőke tanár. Ha a Csapajevet húzták volna ki, nagy bajban vagyok, mert
attól, hogy szőke még mindenki tudja, hogy lehet orosz tanár.

Nem borultam ki ezen. Az ember nem azért játszik bluest, hogy lázad-
jon, hanem mert szereti. A lázadás akkor jön be, amikor tiltják. Inkább attól
álltam fejre, hogy nem engedték a *Ballada a senki fiáról*, Faludy Gyurka bácsi
versét vagy a Kexet lemezre tenni.

Az akkori felső tízezerből megszökött és azt megtagadó kiskölyök vol-
tam, aztán rockénekes lettem, az egész státuszom különleges volt. Harminc-
egy éves koromig nem kaptam útlevelet sehova.

Miután híres, vagy hírhedt lettem a tornából felmentett belvárosi érte-
lmiségiek azt mondták, hogy az apám intézett el nekem mindent. Ugyanazok,
akik a hatvanas években fényesre nyalták a seggemet, hogy leléptem a Rózsa-
dombról. Mikor 1978-ban zenélni kezdtem már tizenöt éve nem éltem vele.

Vegyésztechnikusként gyárakban dolgoztam, kétszer nem vettek föl
egyetemre, majd Mezőtúron voltam katona. Meddig tartott volna a minisz-
terhelyettes elvtársnak elintézni, hogy a fia...

Nem hiszem, hogy ebből a generációból lett volna még valaki, akit
ennyiszter betiltottak. A Beatricének volt betiltott lemeze, de akkor tizenki-
lencet engedtek és egy dalt nem. Annak ellenére nem baj, hogy ebbe nem
mentek bele. Lehetett volna kompromisszumokat kötni, én is kötöttem párat.

1985-ben jelent volna meg az *Esztrád* című lemez a *Vadászat* után. Tudtuk, hogy a *Vadászat* komoly sikere után nehéz ügy lesz. Kitaláltam, hogy a szocializmus negyven éves születésnapjára összeállítok egy esztrádműsort. (Mint a 6:3, ami elég botrányosra sikerült.) 45-ös blues, *Túl az Óperencián* és így tovább. Annak a végén volt egy *Ars bluesica* című szabadvers-szerűség, ami egy négysoros kis versrészlettel zárult:

93

*Negyven évig nem tudtam, ki vagyok én,
de minden eljön a maga idején.
Nem vagyok zászló az ország ünnepén,
szelep vagyok az ország fenekén.*

Tájékoztak, azt mondták, írjak helyette másikat. Kimentem a folyosóra és azt írtam, hogy

*Több mint negyven év a csillagok alatt,
utam csapdák között nagy baj felé halad.
Bár én szerelemből játszom a zenét,
tudom mire kellek, kinek és miért.*

Erre persze azt mondták, inkább legyen az első.

– *Nem csodálom, hogy az első változatot választották inkább!*
– Igaz, csak egy évvel később. 1986-ban jelent meg az *Esztrád*. Nem azt mondom, hogy nem zavart, de ilyen trükkökkel meg lehetett próbálkozni. Néha bejött, néha nem. A *Torta* című szám sztoriját biztos ismered. Aczél György születésnapjára küldte Jancsó meg Hernádi Gyula bácsi. Ezért az a szám nem mehetett át, mindenki tudta. A *Torta* buktatta meg a *Kopaszkutya* nagylemezt is. Érdekes például, hogy a filmet átengedték, de a lemezt nem.

– *Térjünk vissza egy kicsit a dalszövegíráshoz meg ezekhez a szakmai, technikai dolgokhoz. Nyilván az lehetett az ereje ezeknek a daloknak, hogy megtaláltad Póka Egonban az igazi szerzőtársat, mert azért a legtöbb nagy dolgot vele követted el. Én úgy látom, egészen máshonnan nézve, hogy valamilyen nagyon elkapottak. Valahogy nagyon összeértetek, nyilván megvan a saját jól bevált módszeretek dalírásra. Sokan hangoztatják, hogy ezek a szövegek versek. Te annak tekinted?*

– Nem, nem, nem. Számomra a vers és a költészet az leginkább rímes költészetet jelenti, ezeken nőttem föl, visszamenőleg Balassi Bálinttól fölfelé Nagy Lászlóig vagy Illyés Gyuláig. Nagyon szeretem ezeket a balladai formákat,

a krónikás, mesélős, elbeszélős stílust, én is erre éreztem rá. Úgy gondoltam, hogy dalszerű szövegeket írok majd, amelyeknek elég szigorú szabályai vannak, másrészt egyszerűek, hogy a dallamot könnyen ki lehessen találni.

94 A meglévő dallamhoz hozzáigazítani vagy kiegészíteni, esetleg a sorokat hosszabbra venni, ilyesmi... Mindig az egyszerűsége törekedtem, mert úgy gondolom, hogy a művészetben a bonyolulton túl van az egyszerű. Amikor a dalszövegeket írtam, nem használtam a klasszikus irodalmi formákat, csak nagyon ritkán. Mindig azt mondták nekem: „Lacikám a te szövegeid baromi jók, csak nem elég irodalmiak.” Rögtön dührohamot kaptam, miért, az valami magasabb kategória? És úgy tűnik, hogy nálunk az. Ma már a költészet nagyon nagy mértékben elveszítette ezt a dalforma-tradíciót, akár a rímességet vagy szabályosságot. Ami abban az esetben, ha átjön az üzenet, nem számít. Mindig a rímes dalformákra hajlottam, és ezért kaptam meg, hogy nem elég irodalmiak. De ezzel nem lehet mit kezdeni, milyen kategória ez?

– *A primér írással egyébként hogy állsz mostanában? Egyrészt írtál még a zenekar előtt prózát meg szabadverset, amiről beszéltünk már, és az utóbbi időben elkezdted a színdarabot is írni, meg egyébként is tele vagy tervekkel...*

– Most készülök egy színdarabra, amit Szűcs Nelly nevű beregszászi-debreceni színésznőnek írok Marina Vlady és Viszockij kapcsolatáról, szerelméről. Ez egy hetvenes évekbeli szovjet telefonközpontban játszódik. Nelly lesz a telefonközpontos néni és Marina Vlady is.

Írok egy saját lemezt, *Requiem a bluesért* lesz a címe, ami a blues útját mutatja be az afrikai törzsi zenétől a budapesti HBB klubig. Így szeretném hálámat leróni a blues előtt, még mielőtt ugye... vége a bluesnak. Ezen kívül van egy félkész monodrámám, az *Utcazenész*. Ez a magyar rockzene történetéről szól, amikor valaki egy Beatles-Rolling Stones amatőr gitárosból táncdalfesztivál-győztes lesz, aztán nagy rocksztár, aztán hatalmas félisten, rendszerváltás után Nyugatra megy vendéglátózni, majd hazajön, itthon is vendéglátózik, de kirúgják, a végén már esküvőkön játszik, végül kint ül az utcán és ott koldulja a pénzt.

De egy fordításügy is izgat. 2009-ben jártam a Gulágon, ahol vettem egy kötetet, melyben ezer darab összegyűjtött Gulag-vers volt. Képzeld, az utolsó darab volt és 2002-ben adták ki. Most ezen dolgozik egy nyersfordító...

Három napot töltöttem az egykori táborban. Érdekel a téma, Memorial emlékmúzeumokba is elmentem. Tudod, többszáz Gulag-tábor is volt, egy egész szigetcsoport, kerületekre osztva, és azoknak külön főparancsnokaik. A kerületeknek pedig volt saját színházuk. Rabokból szervezett társulat, világszínvonalú operaénekesekkel, akiket bevágtak oda tizenöt évre. Láttam egy fényképet, ahol a valamelyik táborparancsnokság színháztermében áll

a színpadon tizenöt színész besminkelve, frakkban, a nők legyezőkkel, gyönyörű ruhákban. A *Csárdáskirálynőt* játszották meg más Lehár-operetteket. Tizenöten álltak a színpadon és öt hóhér ült lent a nézőtéren. Nekik játszottak.

De ide tartozik még egy történet. Vaszilij Sztusz, ukrán költő ebben a permi 36-os lágerben raboskodott, azt hiszem tizenöt évig. 95 Egy idő után megengedték, hogy felesége évente egyszer meglátogassa. Ez a '60-as években történt. Egy elkülönítőben három napot együtt tölthettek. A költő egy 3x4 méteres szobában dolgozott, egy ugyanekkora udvaron sétált. A tetején szögesdrót. Egy még kisebb szobában lakott.

Amikor megtudta, hogy jönni fog a felesége, túlhegyes ceruzával, hártavékony papírra leírta a verseit. Belerakta egy nejlonzacskóba, összehegesztette, megette, lenyelte. Megjött a felesége, bementek az elkülönítőbe, kiűrtette magából a csomagot, lemosták, majd mielőtt elment volna az asszony, ő is lenyelte a zacskót. Így jutottak ki a versei. Megdöbbsentő, hogy ilyen körülmények között is születet művészet! Végül úgy döntöttem, megírom a szövegeket, megíratom a zenéket és ezt a címet adom a műsornak: *Én csak tovább adom.*

- Ez azért elég erős történet. És jó hallani, hogy - egy nagy korszak lezárása után, a HBB harminchárom évére gondolok, és egy jelentős elismerés után is - ilyen aktív vagy.

- Ezekkel foglalkozom mostanában, de hát még csak hatvanhét vagyok. A következő két évem tele van! Tegnapelőtt a tököli börtönben játszottam, délután háromkor, nappali világításban nyolcvan rabnak. Mit játszszak nekik? Elhatároztam, hogy a szabadságról csinálok egy műsort. Mivel egy utolsó rohadt ripadék vagyok, vadabb Doorsokkal kezdtem, utána három-négy Viszockijt, aztán három-négy HBB-t és a végén József Attilát játszottam. Vége lett az előadásnak, és a *Tiszta szívvel* kezdtem el énekelni, mire néhányan elkezdtek röhögni. Erre lementem a színpadról, dühömben persze. Húztam volna kifelé a börtönből, de a kulturális tisztjük, egy őrnagy asszony szólt, hogy menjek vissza, mert egy meglepetést készítettek nekem. Egy rab állt a színpadon, elkezdte mondani *A hetediket*, József Attilától. De belesült. Fogtam magam, odaálltam mellé, egymásra néztünk, átfogtam a vállát és együtt mondtuk. Ő az egyik, én a másik sort. A végén belenéztem a fogoly szemébe. Amit láttam, elmondhatatlan. Nem kellene nagy dolgok, stadionok, színházak. Elmész játszani, rácsok, örök, kutyák, szögesdrót. Majd föláll egy pali és elkezd mondani *A hetediket*.

Folyóiratunk
a NEMZETI ERŐFORRÁS MINISZTERIUM
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAMJÁNAK
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HÍRKER RT.
és alternatív terjesztők

Főszerkesztő
JÁSZ ATTILA

Szerkesztők
NÁDOR TIBOR
SZÉNÁSI ZOLTÁN

Online szerkesztő
MIKLÓSVÖLGYI ZSOLT

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Tiszteletbeli munkatársak

CSOKITS JÁNOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvan kilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626. Levélcím: Tatabánya, Pf. 136
E-mail: info@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága. 1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél és az Új Forrás Kiadónál.
E-mailek: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: 06-1/303-3440. További információ: 06/80/444-444.
Előfizetési díj egy évre 5000 Ft. INDEX: 25959, HU ISSN:0133-5332.
Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.

